

JAZYKOVÉ UČIVO

MORFOLÓGIA, SLOVNÉ DRUHY

1. Podstatné mená. Substantíva

Plnovýznamový slovný druh. Pomenúvajú osoby (*Jano, chlap*), zvieratá (*pes*), rastliny (*dub*), veci (*stôl*), vlastnosti (*láskavosť*), deje (*písanie*), vnútorné stavy človeka (*láska*).

Rozdelenie podstatných mien

- I. 1. **konkrétne** (hmotné), označujú osoby, zvieratá a veci (*ujo, mačka, drevo*).
2. **abstraktné** (nehmotné), označujú deje a duševné stavy človeka a vlastnosti (*výučba, strach, milota*).
- II. 1. **všeobecné**, vzťahujú sa na každý predmet toho istého druhu, napr. slovom *strom* pomenujeme všetky stromy na svete. Píšu sa malým písmenom.
2. **vlastné**, pomenúvajú jednotlivcov a jedinečné predmety alebo organizácie, napr. (*Jano, Devanovci, Ďumbier, Kerametal*). Píšu sa veľkým začiatočným písmenom.
- III. 1. **životné**, pomenúvajú iba osoby (*Ján, Slovák, učiteľ*).
2. **neživotné**, sú to všetky podstatné mená, ktoré neoznačujú osoby (*kameň, pes*).
- IV. 1. **pomnožné**, označujú jeden predmet, ale majú formu pl. (*nohavice, dvere*).
2. **hromadné**, majú formu sg., ale označujú množinu predmetov, osôb (*ľudstvo, vtáctvo, zelenina*).

Spôsob ohýbania: skloňovanie. Ohybný slovný druh.

a) gramatické kategórie:

- **rod** – **mužský** (v G pl. je vždy prípona -ov),
ženský (v I sg. vždy prípona -ou),
stredný (v N pl. vždy prípona -á /-ia).
Pri pomnožných pod. m. sa rozlišuje rod podľa tvaru v N, G, alebo D, napr. kúpele – stroje, od huslí – dlani);
- **číslo** – **singulár** (jednotné číslo),
plurál (množné číslo);
- **pád** – **nominatív** – chlap, genitív – (z) chlapa, **datív** – (k) chlapovi, **akuzatív** – (vidím) chlapa, **lokál** – (o) chlapovi, **inštrumentál** – (s) chlapom.

Bývalý piaty pád – oslovenie (**vokatív**) v modernej slovenčine zanikol. Zachoval sa v tradičných výrazoch, napr. *chlape!, človeče!, otče!, synu!, mamó!* – v rozprávkach, ale v súčasnosti **oslovenie má tvar nominatívu**, napr. *Katka, pod'sem!*

Oslovenie sa vždy oddeľuje čiarkou, napr. *A vy, Hanka, Evka, podte sem! Zorka, a úlohu už máš? Teda ti tú polievku uvarím, Matko.*

Gramatické kategórie **rod, číslo, pád** majú okrem podstatných mien prídavné mená, zámená a číslovky – (a niektoré neurčité slovesné tvary, napr. upečený, spiaci, spievanie).

b) Slovesné gramatické kategórie:

- **osoba:** 1. os. (ja *píšem*, my *píšeme*)
2. os. (ty *píšeš*, vy *píšete*)
3. os. (on, ona, ono *píše*, oni, ony, ony *píšu*)
- **číslo:** – singulár: dej vykonáva jeden človek (*píšem*)
– plurál: dej vykonávajú najmenej dvaja (*píšeme*)
- **čas:**
 - **prézent**, prítomný čas (dej nastáva v momente reči): *spievam, volám, zmúdriem*
(Pozor: rytmický zákon neplatí v prítomnom čase slovesného vzoru *zmúdriem* v 3. os. pl. v slovesách typu: *chvália, týčia, prúdia, vábia*.)
Prítomný čas sa v umeleckej literatúre stáva gramatickým štylistickým prostriedkom, ktorý aktualizuje dej príbehu z minulosti, nazýva sa **historický prézent**. (*Zle som ho videl, obraz sa mi rozmazával. Odrazu sa otočí a ide ku mne. Krvi by sa nebol vo mne dorezal.*)
 - **préteritum**, minulý čas (dej sa uskutočnil pred momentom reči): *spieval som*
(Pozor: Správny tvar slovesa v minulom čase pri vykaní: *Vy ste to videli, pán profesor? Vy ste to videli, pani profesorka? Nesprávne:* vy ste to videl, vy ste to videla. Podmet (vy) sa zhoduje s prísudkom (*ste videli*) v čísle.)
 - **futúrum**, budúci čas (dej sa uskutoční po momente reči): *budem spievať*
- **spôsob:**
 - **oznamovací, indikatív**, neprikazuje splniť dej, nepodmieňuje uskutočnenie deja istou podmienkou, ale iba sa pýta, či sa dej uskutočnil, alebo oznamuje, že sa dej uskutočňuje – *píšem*, uskutočnil – *písal* alebo sa uskutoční – *budem písať, príde?*
 - **rozkazovací, imperatív** (prikazuje, vyzýva, aby sa dej uskutočnil): *Píš! Napíš!*
Postup pri tvorení rozkazovacieho spôsobu:

1. krok: sloveso dáme do 3. os. pl. prítomného času: **robia**
 2. krok: odtrhneme gramatickú príponu: rob-ia.
 3. krok:
- a) ak sa základ končí na inú spoluhlásku ako **d, t, n, l**, zostáva tvarom rozkazovacieho spôsobu: **rob-ia / rob!**
- b) ak sa základ končí na **d, t, n, l** spoluhláska **sa zmäkčuje**: del-ia / **del!**
- c) ak sa základ končí na **ťažko vysloviteľnú skupinu spoluhlások**, pridáme gramatickú koncovku **-i**: **zatn-ú / zatni!**
- d) ak **sa** základ **končí na** spoluhlásku **-j** a **pred ňou je i/y**, spoluhláska **-j** **vypadáva** a časť slovesa pred ňou je tvar rozkazovacieho spôsobu, napr.: kryť / kryj-ú / **kry!** / biť / bij-ú / **bi!**; ryť / ryj-ú / **ry!**
- **podmieňovací, kondicionál** (vyjadruje, že dej slovesa by sa mohol uskutočniť, keby sa splnila istá podmienka): *písal by*.
- **vid:**
- **dokonavý** (vyjadruje ukončený, ohraničený dej, napr. *zašije* – dej bude trvať ohraničenú dobu).
 Pomôcka: Dokonavé slovesá tvoria budúci čas jedným slovom, napr. *preskočí*.
- **nedokonavý** (vyjadruje neukončený, neohraničený dej, napr. *šije* – dej môže trvať takmer celý život).
 Pomôcka: nedokonavé slovesá tvoria budúci čas dvoma slovami, napr. *bude šiť*.
 Niektoré slovesá vytvárajú pomocou predpôn vidové páry, napr. *písať / spísať*.
- **pravopis predpôn**
- **predpona s-** sa pripája na neznelú spoluhlásku slovného základu: *s-písať; s-tenčiť*;
- **predpona z-** sa pripája na znelú spoluhlásku alebo samohlásku v slovnom základe: *z-dolať; z-raniť; z-orat*;
- **predpony, ktoré majú viac hlások** a končia sa na spoluhlásku, majú vždy na konci znelú spoluhlásku bez ohľadu na základ slovesa: *vz-cho-piť sa; roz-trhať; nad-ložiť; pod-kladať; ob-točiť*.
- **slovesný rod:**
- **činný, aktívum** (podmet vykonáva činnosť slovesa, napr. *Otec rúbe drevo.*),
- **trpný, pasívum** (podmet nevykonáva činnosť slovesa, napr. *Drevo je rúbané. Drevo sa rúbe.*).
- Skloňovacie vzory podstatných mien:**
- 1. muž. r. (chlap, hrdina, dub, stroj, kuli)**
- **menej frekventovaný vzor kuli**

kuli (podľa vzoru kuli sa skloňujú cudzie životné všeobecné mená a vlastné mená a priezviská)
sg. – kuli, od kuliho, ku kulimu, (vidím) kuliho, o kulim, s kulim;
 Goethe, (od) Goetheho, (ku) Goethemu, (vidím) Goetheho, (o) Goethem, (s) Goethem
pl. kuliovia, (od) kuliov, (ku) kuliom, (vidím) kuliov, (o) kulioch, (s) kuliami.

2. žen. r. (žena, ulica, dľaň, kosť)

- **pani** – ak podstatné meno pani stojí bez iného podstatného mena, skloňuje sa:
sg. – pani, (od) panej, (k) panej, (vidím) paniu, (o) panej, (s) paňou;
pl. – panie, (od) paní, (k) paniam, (vidím) panie, (o) paniach, (s) paniami;
- pani suseda** – ak podstatné meno pani stojí s iným podstatným menom, nesklonuje sa:
sg. – pani suseda, (od) pani susedy, (k) pani susede, (vidím) pani susedu, (o) pani susede, (s) pani susedou;
pl. – pani susedy, (od) pani susied, (k) pani susedám, (vidím) pani susedy, (o) pani susedách, (s) pani susedami;
- **gazdiná**
sg. – gazdiná, (od) gazdinej, (ku) gazdinej, (vidím) gazdinú, (o) gazdinej, (s) gazdinou;
pl. – gazdiné, (od) gazdín, (ku) gazdinám, (vidím) gazdiné, (o) gazdinách, (s) gazdinami;
 (Podobne aj švagríná – od švagrinej, od švagrín; princezná – od princeznej, od princezien; kráľovná – od kráľovnej, od kráľovien; šľachtičná – od šľachtickej, od šľachtičien; chyžná – od chyžnej, od chyžných; strýná – od strýnej, od strýn atď.)
- **zmiešané skloňovanie: ulica / žena**
 Príklad: podstatné meno **idea**
sg. – idea, (od) idey, (k) idei (k ulici), (ctím) si ideu, (o) idei (o ulici), (s) ideou;
pl. – idey, od ideí, k ideám, (ctím) si idey, o ideách, s ideami.
 (Podobne Andrea, Kórea, vinea atď.)
- 3. str. r. (mesto, srdce, vysvedčenie, dievča)**
 Vo vzore **vysvedčenie** v pod. m. typu **lístie** – v žiadnom tvare neplatí rytmický zákon (výnimka z rytmického krátenia).

2. Prídavné mená. Adjektíva

Plnovýznamový slovný druh. Prídavné mená sú slová, ktoré pomenúvajú vlastnosti osôb (*veselé dievča*), zvierat (*dobrý pes*), vecí (*pevný stôl*, *pávi chvost*), prírodných a spoločenských javov (*veľká nezamestnanosť*, *nežné svitanie*) atď.

Rozdelenie prídavných mien

I. akostné

Vyjadrujú akosť (čistú vlastnosť), napr. *zlý, dobrý, pekný*. Vlastnosť môže svoju intenzitu zvyšovať, môže sa stupňovať.

Stupňovanie akostných prídavných mien patrí k tvoreniu slov, nie k ohýbaniu slovných druhov, pretože sa pomocou slovotvornej prípony vytvára odvodené slovo.

Stupňovanie poznáme:

- **pravidelné** (základ slova sa nemení, napr. *sladký – sladší – najsladší*),
 - **nepravidelné** (základ slova sa mení, napr. *dobrý – lepši – najlepši*).
- Nepravidelne sa stupňujú prídavné mená: *malý, veľký, dobrý, zlý, pekný*.

II. vzťahové

Vzťahové prídavné mená vyjadrujú vzťah k podstatnému menu, z ktorého sú odvodené, napr. *drevo – drevený*, *slama – slamený*, *líška – líščí*, *Štúr – štúrovský*.

Vzťahové prídavné mená sa nedajú stupňovať.

Prídavné mená skloňujúce sa podľa **vzoru pávi** sú výnimkami z rytmického krátenia.

III. privlastňovacie

Privlastňovacie prídavné mená sa tvoria od osobných a zvieracích mien. Vyjadrujú, komu patrí osoba, zviera, vec, napr. *matkin syn*, *líškin chvost*, *Štúrov jazyk*.

Privlastňovacie prídavné mená sa nedajú stupňovať.

Spôsob ohýbania: skloňovanie. Ohybný slovný druh.

Skloňovacie vzory

- **pre akostné a vzťahové prídavné mená:**
 - a) **tvrdé zakončenie** (*pekný, pekná, pekné*)
 - b) **mäkké zakončenie** (*cudzí, cudzia, cudzie*)
- **pre vzťahové živočíšne prídavné mená:** (*pávi, pávia, pávie* – neplatí rytmické krátenie),
- **pre privlastňovacie prídavné mená:** (*otcov, otcova, otcovo / matkin, matkina, matkino*).

3. Zámená. Pronomíná

Plnovýznamový slovný druh. Zámená sú slová, ktoré dokážu vo vete zastúpiť iný slovný druh, napr. **On** (Jano – pod. m.) píše. Jano je **taký** (dobrý – príd. m.). Kúpil si **niekoľko** (päť – číslovka) ceruziek.

Rozdelenie zámen

I. podľa rodu:

- a) **rodové** (môžeme určiť gramatickú kategóriu rodu – *môj, moja, moje*).
- b) **bezrodové** (nedá sa určiť kategória rodu, napr. *My* (ženy, muži, deti) prideme).

II. podľa vecného významu:

a) osobné zámená:

1. **základné:** *ja, ty, on, ona, ono, my, vy, oni (muži), ony (ženy a deti)*,
2. **privlastňovacie:** *môj, tvoj, jeho, jej, náš, váš, ich*.

Osobné zámená vo vete zastupujú

- **prvú** (*ja, my, môj*),
- **druhú** (*ty, vy, tvoj*),
- **tretiu osobu** (*on, oni, ich*).

Zámeno *on* má v G a A tvary: *jeho, neho, ho, -ňho* (pri zastupovaní životných pod. mien: *Idem poňho*. / *Idem po chlapca*.), *-ň* (pri zastupovaní neživotných podstatných mien: *Skočím poň*. / *Skočím po hrniec*.)

b) zvrtné zámená:

1. **základné:** *sa, si*
2. **privlastňovacie:** *svoj*

(Privlastňovacie zámeno *svoj* súvisí s podmetom:

Otec robil mušt podľa *svojho* receptu. [Rozumej podľa otcovho.]

Otec robil mušt podľa *jeho* receptu. [Rozumej podľa napr. susedovho.]

Zvrtné zámeno *sa* nemá tvar nominatívu. Zvrtné zámeno obracia dej slovesa na vykonávateľa deja: *Otec si* spieva (sám pre seba). *Mama sa* umýva (sama seba).

c) **ukazovacie zámená:** *ten, tá, to, tie* (výslovnosť: *t, nie t*), *onen, oná, ono* atď.

Ukazovacími zámenami ukazujeme na blízke (*ten*) alebo vzdialenejšie (*tamten*) osoby, zvieratá, veci.

d) **opytovacie zámená:** napr. *kto, čo, ktorý* (N pl. *ktorí*), *aký* (N pl. *akí*), *čí* (*čia* – od čej; nie od čieja alebo čieje), *koľký* (N pl. *koľkí*).

Opytovacími zámenami sa spytujeme na neznámu osobu (*kto*), na zviera alebo vec (*čo*). V súvetiach opytovacie zámená vo funkcii spojky vyjadrujú vzťahy medzi vetami, preto ich nazývame i **vzťažnými zámenami** (To je človek, *ktorý* to urobí.)

e) **neurčité zámená**: napr. *dakto, dačo, dajaký (niečo, niečí)*. Neurčité zámená nepresne označujú osobu (*niekto*) alebo alebo zviera a vec (*niečo*), o ktorých nič presne nevieme.

f) **vymedzovacie zámená**: napr. *ten istý* (N pl. *tí istí*), *iný* (N pl. *iní*), *každý, sám, nikto, nijaký*.

Vymedzovacími zámenami na rozdiel od neurčitých zámen presne vymedzíme, o ktorú osobu, zviera alebo vec nám ide (*ten istý, iné*), koľko ľudí alebo koľko kusov tam bolo (*sám, samý, žiaden, nič, všetok, nijaký*). Zámeno *sám / sama / samo* označuje jednu osobu; zámeno *samý* označuje viac alebo veľa osôb alebo vecí (Záhrada je *samý* kvet). Skloňuje sa podľa vzoru pekný (ako prídavné meno).

Spôsob ohýbania: skloňovanie.

Ohybný slovný druh. Zámená, ktoré majú podobu prídavných mien sa skloňujú podľa vzorov pre prídavné mená.

4. Číslovky. Numerálie

Plnovýznamový slovný druh. Číslovky označujú počet osôb (*tri ženy*), vecí, dejov; ich poradie (*prvé jahody*) a členenie (*trojaké ponožky*). Niektoré číslovky majú podobu podstatného mena (*sto*), prídavného mena (*prvý*), príslovky (*dvojako*).

Rozdelenie čísloviek podľa druhu

- I. **základné** (otázka: koľko, koľkí?). Je to hlavná skupina čísloviek, označujú počet (*tisícdeväťstošesť, tritisíc sedemsto dvadsaťdva, päť, štvrté, málo*).
- II. **skupinové** (otázka: koľko?)
Vyjadrujú nielen celkový počet, ale pomenúvajú každý jednotlivý predmet v skupine predmetov, napr. skupinová číslovka *troje deti* = 1 + 1 + 1 (traja jednotlivci).
- III. **radové** (otázka: koľký v poradí?)
Vyjadrujú poradie osôb alebo vecí v rade, napr. *prvý štvrtrok* – je v rade štyroch štvrtrokov na prvom mieste; *prví letci* v histórii.
Porovnaj: v *tridsiatych* rokoch *dvadsiateho* storočia – radové číslovky (1931. až 1939. rok) v *tridsiatich* rokoch svojho života – základná číslovka (Mal práve 30 rokov.)
piati žiaci (5) – základná číslovka; *piaty* žiak (5.) – radová číslovka.

IV. násobné (otázka: koľkokrát?)

Vyjadrujú koľkokrát sa uskutoční dej slovesa, napr. *päťkrát* denne *jesť*, *veľa ráz* počuť, *veľakrát* vidieť, *štyri rázy* skočiť a *šesť ráz* spadnúť.

V. druhové (otázka: koľkoraký?)

Pomenúvajú počet druhov vecí alebo javov, napr. *trojaké* poháre, *päťoraké* zákusky, *mnohoraký* spôsob prípravy šalátu.

Spôsob ohýbania: skloňovanie.

Ohybný slovný druh. Číslovky, ktoré majú podobu podstatných mien sa skloňujú podľa príslušných vzorov, napr. Boli tam *stá a stá*. Mal *tisíce*.

Ak číslovka **sto** stojí samostatne, skloňuje sa podľa vzoru *mesto*, ak stojí pri podstatnom mene, je nesklonná – mal ich *stá*; od *sto* korún.

Ak číslovka **tisíc** stojí samostatne, skloňuje sa podľa vzoru *stroj*, ak stojí pri podstatnom mene, je nesklonná – boli to *tisíce*; mať tak *tisíc* korún.

Číslovky, ktoré majú podobu prídavných mien, sa skloňujú podľa príslušných vzorov, napr. *druhý* v poradí (vzor *pekný*); *tretí* (vzor *cudzí*).

Číslovka **jeden** v zložených číslovkách je nesklonná, napr. *dvadsaťjeden* žien, so *štyridsaťjeden* mužmi.

Skloňovacie vzory základných čísloviek

- **dva, tri, štyri** – osobitné skloňovanie
- **päť** – číslovky 5–99

Poznámka:

- (Niektoré číslovky majú osobitný tvar pre každý rod – *jeden, jedna, jedno*; alebo iba dva tvary – *piati* muži, *päť* žien, *päť* detí).
- (Základné číslovky – okrem číslovky *jeden* – ktoré nemajú podobu podstatného alebo prídavného mena, majú iba plurál, napr: *jeden* chlap, *jedni* chlapi / *jedny* stromy, *jedny* ženy, *jedny* deti, ale *dve* deti, *deväťdesiattri* ľudí).
- Niektoré číslovky majú v niektorých pádoch viac tvarov, napr.
N: *jedni* (ľudia), *jedny* (stromy), *jedny* (ženy a deti),
dvaja (ľudia), *dva* (duby), *dve* (ženy a deti),
I: s *dvoma* / s *dvomi*, s *troma* / s *tromi*.

5. Slovesá. Verba

Plnovýznamový slovný druh. Slovesá sú slová, ktoré pomenúvajú deje, a to **činnosť** (*písať*) alebo **stav** (*blednúť, spať*) osôb, zvierat a vecí.

Rozdelenie slovies

I. Podľa úplnosti významu:

- a) **plnovýznamové** (jedným slovesom vyjadríme činnosť – *variť* alebo stav – *blednúť*).
- b) **neplnovýznamové** (nemôžu stáť samostatne bez neurčitku plnovýznamového slovesa, napr. *chcem spievať*).

Neplnovýznamové (pomocné) slovesá podľa funkcie:

1. **sponové** (*byť, zdať sa, stať sa*). Majú funkciu spájať mennú časť prísudku s podmetom vety: *Otec je dobrý. Otec sa v mladosti stal majstrom športu.*
2. **modálne** (spôsobové) slovesá. Majú za úlohu vyjadriť napr. vôľu (*chcem spať*), nutnosť (*musím spať*), schopnosť (*môžem spať*), potrebu (*mám spať*) vykonať dej plnovýznamového slovesa.
3. **fázové slovesá**. Vyjadrujú fázu priebehu deja:
 - **začiatok**: *začne pršať*,
 - **trvanie**: *ostáva stáť vo dverách*,
 - **koniec**: *prestalo snežiť*.
4. **limitné slovesá**. Vyjadrujú, že dej je tesne pred uskutočnením (pred hranicou realizácie), ale sa neuskutoční: *ide ma poraziť, mal ho čert uchytiť*.

II. Podľa povahy deja:

a) **činnosťné** (podmet vykonáva činnosť slovesa: *otec spieva*).

Podľa toho, či sa viažu s predmetom, činnosťné slovesá poznáme:

1. **predmetové**
2. **bezpredmetové**

Predmetové slovesá sú tie, ktoré sa viažu s predmetom
(*píše úlohu*).

prísudok + predmet

Bezpredmetové slovesá sú tie, ktoré sa neviažu s predmetom

(*lieta vo vzduchu*).

prísudok + príslovkové určenie miesta

Predmetové slovesá

- a) **prechodné** (*píše úlohu*) – viažu sa s **priamym predmetom** v bezpredložkovom A,
- b) **neprechodné** (*hovorí otcovi*) – viažu sa s **nepriamym predmetom**, teda s predmetom v inom páde ako v bezpredložkovom A.

III. Podľa zvrtnosti:

- a) **zvrtné slovesá** (sú to slovesá, pri ktorých sa nachádza zvrtné zámeno sa, si: *umývať sa, spievať si*),
- b) **nezvrtné slovesá** (sú to slovesá bez zvrtného zámena: *bubnovat*).

Spôsob ohýbania: časovanie.

Ohybný slovesný druh. V slovenčine sú tieto **vzory na časovanie sloves**:

chytiť – chytám; rozumieť – rozumiem; niešť – nesiem; hynúť – hyniem; trieť – triem; brať – beriem; česať – češem; žať – žnem; chudnúť – chudnem; žuť – žujem; pracovať – pracujem; robiť – robím; vidieť – vidím; kričať – kričím.

Poznámka: Prehľad vzorov je určený pre učiteľa, nie pre žiaka.

Rozdelenie slovesných tvarov:

A. Podľa zloženia:

1. **jednoduché** (skladajú sa z jedného slova – *píšem, chcem*),
2. **zložené** (skladajú sa z dvoch a viacerých slov – *písal by som, bude spať*).

B. Podľa určených gramatických kategórií:

1. **určité slovesné tvary** – dajú sa určiť slovesné gramatické kategórie,
2. **neurčité slovesné tvary** – nedajú sa určiť slovesné gramatické kategórie (niektoré z nich majú menné gramatické kategórie, a preto sa dajú skloňovať):
 - neurčitok (*robiť*),
 - prechodník (*chodiac*),
 - činné prídavné príslovie prítomné (*robiaci*),
 - činné prídavné príslovie minulé (*robivší*), v súčasnej slovenčine neproduktívny tvar;
 - trpné prídavné príslovie (*pečený*),
 - slovesné podstatné meno (*spievanie*).

6. Príslovky. Adverbiá

Neplnovýznamový slovný druh. Vyjadrujú rozličné okolnosti deja, ako **miesto** (stál *vedľa*), **čas** (*vtedy* povedal), **spôsob** (*pekne* spieva), **príčinu** (*preto* odišiel). Príslovky sú neohybný slovný druh. Nemajú gramatické kategórie.

Rozdelenie prísloviok:

- I. **miesta** (vyjadrujú miesto, na ktorom sa odohráva dej slovesa), napr. *daleko, zdola, dokola*;
- II. **času** (vyjadrujú, v akom čase sa dej slovesa odohráva), napr. *večer, zajtra, už*;
- III. **spôsobu** (vyjadrujú, ako sa dej slovesa odohráva), napr. *potme, teplo, bystro, nasilu, načerveno, na červeno*;

IV. **príčiny** (vyjadrujú, prečo sa dej slovesa uskutočňuje), napr. *nato, preto, zato*.

Príslovky utvorené z akostných prídavných mien **sa stupňujú**.

Príslovky sa pravopisne odlišujú od *prídavných mien* krátkou samohláskou v slovtvornej prípone, napr.:

*slovenský chlieb, hovoriť slovensky / po slovensky
pekné deti, pekne sa správať.*

7. Predložky. Prepozície

Neplnovýznamový slovný druh. Vyjadrujú vzťah medzi slovami. Vo vete nestoja samostatne, ale vždy v spojení s iným slovom, napr. *od domu, k nemocnému, od dvoch, k piatim, s ním*. Neohybný slovný druh. Nemá gramatické kategórie.

Rozdelenie predložiek

I. Podľa pôvodu:

- prvotné predložky** (primárne) – nepoužívajú sa vo funkcii iného slovného druhu, napr. *cez, k, od, s, pod* atď.,
- druhotné predložky** (sekundárne) – používajú sa aj ako iný slovný druh, napr.: *uprostred* davu (ale: stál uprostred – príslovka) *okolo* domu (ale: ide okolo – príslovka; má okolo sto korún – častica) *vďaka* otcovi (ale: otcova vďaka – pod. meno).

II. Podľa zloženia:

- jednoduché** – napr. *z, s, pod* (jeden slovný základ),
- zložené** – napr. *spopod, ponad, spoza, vopred* (dva a viac slovných základov, napr. *s + po + pod = spopod*).

Vokalizácia predložiek

K predložkám, ktoré sa končia na spoluhlásku, sa niekedy pridáva samohláska (vokál), aby naša výslovnosť bola plynulejšia, napr.:

■ nevokalizované predložky:	■ vokalizované predložky:
<i>s, z, v, nad, pod, k</i> s mamou	<i>so, zo, vo, nado, podo, ku</i> so sestrou

Poznámka: Predložka *s, so* sa viaže s inštrumentálom (*s* otcom, *so* setrou, *s* ním), podlieha pravidlám o znelosti okrem spojenia *so* zámenom (*s* ním = výslovnosť *s; s* mamou = výslovnosť *z; so* mnou = výslovnosť *so, so* sestrou = výslovnosť *zo*).

Predložka *z, zo* sa viaže s genitívom (*z* prahu, *zo* sestry, *z* neho), podlieha pravidlám o znelosti (*z* prahu = výslovnosť *s; z* neho = výslovnosť *z; zo* = výslovnosť vždy *zo*).

Nevokalizované predložky nepíšeme na konci riadka.

8. Spojky. Konjunkcie

Neplnovýznamový slovný druh. Spájajú slová (mama *a* dieťa) alebo vety (Zaplatal *a* odišiel.). Neohybný slovný druh. Nemá gramatické kategórie.

Rozdelenie spojok:

- priradovacie** (spájajú slová alebo vety, ktoré sú si rovnocenné), napr.:
 - zlučovacie (*a, i, aj, ani, ako i, ako ani* atď.),
 - stupňovacie (*ba, ba aj, ba ani, ba dokonca, nielen – ale aj* atď.),
 - odporovacie (*ale, avšak, iba, lenže, no, predsa, a jednako, a napriek tomu* atď.),
 - vylučovacie (*alebo, buď, či, alebo-alebo, buď-buď* atď.).

Pred priradovacími spojkami *a, i, aj, ani, alebo, či, ako* – v prirovnaní **nepíšeme čiarku**. Ak majú spojky *a, i* iný význam ako zlučovací, čiarka sa môže písať, ale nemusí.

Pozor: Pred zloženými spojkami a spojovacími výrazmi typu *a teda, a jednako, a predsa, a tým* atď. **čiarku píšeme**. Ak sa opakuje spojka, **čiarku píšeme** (*alebo – alebo, buď – alebo*).

(Príklady: Byť či nebyť? Pekný ako obrázok. Ostať alebo odísť? Odišiel a nezaplatal. Odišiel, a nezaplatal. Alebo to zješ, alebo pôjdeš spať! Ani nevolá, ani nepíše.)

- Podradovacie** (spájajú nadradenú – hlavnú a podradenú – vedľajšiu vetu):

- podmetové (*že, čo* atď.): Neutečie, *čo* sa vlečie.
- prísudkové (*čo, ako* atď.): Už nie taká, *ako* bývala.
- predmetové (*že, aby, či, ako* atď.): Povedz, *či* prídeš.
- prívlastkové (*ako, že, či* atď.): Neodpovedal na otázku, *či* príde.
- príslovkové (*keď, zatiaľ čo, ako, ako keby, lebo, pretože, aby* atď.):

Zaplatal, *keď* odchádzal.

V súvetí okrem vlastných spojok spájajú vety i spájacie výrazy, ktoré v jednoduchej vete fungujú ako zámená, napr. *aký, ktorý*.

Spájacie výrazy sa skloňujú podľa príslušných vzorov (Ludia, *ktorí* to videli, nezabudnú.).

9. Častice. Partikuly

Neplnovýznamový slovný druh. Vyjadrujú osobný postoj (napr. pochybnosť – *možno* príde; dúfanie – *hľadám* príde, *iste* príde; sklamanie – *len* tri koruny atď.) hovoriaceho k vete alebo jej časti. Neohybný slovný druh. Nemá gramatické kategórie.

Rozdelenie častíc podľa funkcie vo vete:

- I. **Uvádzacie** (stoja na začiatku vety, uvádzajú vetu, často nadväzujú na situáciu v predchádzajúcom texte a uvádzajú novú výpoveď, pripájajú ju – **pripájacie**: *i, ale, a, veru, no* – alebo pobádajú k výpovedi – **pobádacie**: *však, ale, potom, nech, bodaj, nuž* atď.
Např.: *A ty si čo dovoľuješ? Veru ťažko sa mu samému žije. No choď už!*)

- II. **Vytyčovacie (vysvetľovacie, hodnotiace, zdôrazňovacie)**. Nadväzujú na kontext, vyjadrujú sa k obsahu celej vety, vyzdvihujú – vytyčujú, zdôrazňujú nasledujúce slovo, hodnotia a vysvetľujú obsah povedané-ho: *Teba, chvalabohu, nepustili. Bol to najmä on. Bezťak neprišiel.* Tie častice, ktoré hodnotia povedané (např. *bohužiaľ, bezpečne, namojveru, pravda* atď.) alebo bližšie vysvetľujú povedané (např. *údajne, prasto, reku, veru, slovom, povedzme* atď.) sa oddeľujú od vety čiarkou: *Ja, samozrejme, súhlasím. Predseda si to, bohužiaľ, nedal odhlasovať.* Viazu sa na obsah celej vety.

Vetnočlenná funkcia častíc vo vete

Častice nie sú vo vete vetným členom na rozdiel od prísloviiek.

Príklady: *Samozrejme, urobil to on.* – častica

Tvrdí to tak samozrejme! – Ako? *Samozrejme.* – príslovkové určenie spôsobu (príslovka)

10. Citoslovčia. Interjekcie

Neplnovýznamový slovný druh. Vyjadrujú cit (*Jaj!*), vôľu (*Hijo!*) alebo napodobňujú zvuky (*Klop!*). Neohybný slovný druh. Nemá gramatické kategórie. Nie je – až na výnimky – vetným členom (Výnimka: *A žaba čľup do vody!* – citoslovce je prísudkom. Ozvalo sa hlasné *crrrr!* – citoslovce je vo funkcii podstatného mena zvonenie, je vo vete podmetom).

I. Rozdelenie podľa typu:

1. vlastné:

a) **vyjadrujú cit** (*ach, joj, ó, jejéj*),

b) **vyjadrujú vôľu** (*heš, haló, ahoj, čau, nazdar*).

2. **zvukomalebné** – napodobňujú reálny zvuk – (*buch, pich, crrr, hav-hav*).

Citoslovčia utvorené zo slovesných základov si zachovávajú písanie *i/y*: *myk- mykať, pich- pichať*. Citoslovčia zachytávajúce reálny zvuk majú aj po tvrdej spoluhláske *i*: *kikirikí*, hodiny tikajú: *tik-tak*.

Písanie zvukomalebných citosloviec so spojovníkom a bez neho ešte nie je ustálené: *cupi-lupi, cupilupi*.

II. Rozdelenie podľa pôvodu:

1. **prvotné** – nie sú a neboli iným slovným druhom (*ach, heš, kikirikí*),
2. **druhotné** – môžu byť iným slovným druhom, např.: *beda, pomoc* = podstatné meno; *hybaj, varuj* = sloveso; *preboha* – zmeravená predložka s podstatným menom.
Niekedy sa mení pravopis slova pri zmene iného slovného druhu na citoslovce, např. *vítaj* = citoslovce; *vítaj, vítajte* = rozkazovací spôsob slovesa.

Poznámka: Pokiaľ stoja citoslovčia samostatne, píšeme za nimi výkričník (*Hej!*) a tvoria jednočlennú neslovesnú (citoslovnú) vetu.

V rámci vety sú vždy vydelené čiarkou a nepatria medzi vetné členy vety či súvetia (*Hej, ideš k nám?*)

SYNTAX – SKLADBA

I. syntagmatická syntax, II. vetná syntax, III. polovetná syntax, IV. textová (nadvetná) syntax.

I. SYNTAGMATICKÁ SYNTAX

Vetné členy, vetné sklady (syntagmy) a ich gramatické vyjadrenie (zhoda, väzba, primkýnanie)

Vetný člen je plnovýznamové slovo, ktoré s iným slovom vo vete vytvára **vetný sklad (syntagmu)**.

Vetným členom je plnovýznamový slovný druh: podstatné meno, prídavné meno, zámeno, číslovka, príslovka.

Vetným členom **nie je** neplnovýznamové slovo.

Rozdelenie vetných členov:

A.

- a) **základné:** podmet, prísudok,
- b) **rozvíjajúce:** prívlastok, predmet, príslovkové určenie, (doplnok, prístavok).

B.

- a) **nadradené:** podmet, prísudok,
- b) **podradené:** predmet, prívlastok, príslovkové určenie, (doplnok, prístavok).

Poznámka: Pre prívlastok môže byť nadradeným vetným členom pod. m. vo funkcii hociktorého vetného člena vo vete.

C.

- a) **holé:** bez rozvíjacieho vetného člena (*otec pracuje* – holý podmet a holý prísudok),
- b) **rozvité:** s rozvíjacím vetným členom (*usilovný otec, dobre pracuje* – rozvítý podmet, rozvítý prísudok),
- c) **viacnásobné:** dva a viac rovnakých vetných členov (*otec a matka* – viacnásobný podmet; *usilovný a láskavý* – viacnásobný prívlastok).

1. Prísudok (1s = slovesný, 1n = neslovesný; Pr)

Otázka: Čo robí podmet, čo sa s ním deje?

Prísudok je **základný vetný člen**, ktorý vyjadruje, čo podmet robí (otec *rúbe*) alebo čo sa s ním deje (tráva *schne*).

Vo vete je vždy nadradeným vetným členom predmetu, príslovkovému určeniu, doplnku, ktorý zároveň rozvíja aj podmet.

Rozdelenie:

- a) **slovesný** – vyjadrený jednoduchým alebo zloženým slovesným tvarom: (Otec) *sa umýva*. (Otec) *by chcel umývať*.
- b) **neslovesný** – vyjadrený kombináciou sponového slovesa **byť, stať sa** a podstatným menom (*je robotníkom*), prídavným menom (*je dobrý*), zámenom (*je taký*), číslovkou (*je prvý*), príslovkou (*je pekne*).

2. Podmet (2; Po)

Otázka: Kto? čo? + prísudok, napr. Kto číta?

Podmet je **základný vetný člen**, ktorý vyjadruje, kto vykonáva dej (otec *číta*) alebo kto je nositeľom stavu (otec *bledne*), či vlastnosti (otec *je dobrý*).

Vo vete je vždy nadradeným vetným členom (prívlastku a doplnku).

Rozdelenie:

- a) **vyjadrený podmet.** Môže byť vyjadrený **podstatným menom:** *otec pracuje*; **prídavným menom:** *Chorý odpočíva*; **číslovkou:** *Prvý je odmenený*; **neurčitkom:** *Fajčiť je zakázané*; **trpným prídavným menom:** *Sklamany neverí*.
- b) **nevyjadrený.** Pri vetnom rozboře sa označuje osobným zámenom podľa osoby slovesa, napr.:
(Ona) (On)
Pracovala. Bol dobrý.

3. Predmet (3G, 3D, 3Ap, 3An, 3L, 3I; Pt)

Otázka: na predmet sa pýtame všetkými pádovými otázkami okrem N + prísudok. Napr.: Čo povedala? Komu povedala?

Predmet je **rozvíjací vetný člen**, ktorý dopĺňa, bližšie určuje význam prísudku. Označuje osobu, vec, udalosť atď., ktorá je činnosťou slovesa zasiahnutá.

Napr.: otec *rúbe drevo* – činnosť zasiahne drevo,
hovorí *s otcom* – činnosť zasiahne uši otca,
hreší *ma* – činnosť zasiahne mňa.

Poznámka: Nesmieme si predmet zameniť s príslovkovým určením. V syntagme: *rúbe na dvore* nemáme predmet, lebo činnosť slovesa nezasiahne dvor; vetný člen *na dvore* vyjadruje, na akom **mieste** sa dej vykonáva. Je to teda príslovkové určenie miesta.

Rozdelenie:

- a) **priamy** – predmet je v bezpredložkovom akuzatíve, napr.: Napísal *list*.
b) **nepriamy** – predmet je v A s predložkou: bojoval *za vlasť*,
– predmet je v inom páde okrem N: nemám *peňazí* – 3G;
napísala *mu* – 3D; hovorí *o chorom* – 3L; telefonuje *s pr-
vým* – 3I.

Predmet **býva vyjadrený** podstatným menom, prídavným menom, zá-
menom, číslovkou a neurčitkom (túžili *prehovoriť*).

Poznámka: Vo vete môže byť vyjadrených niekoľko predmetov; za rovnocenné sa
považujú len tie, ktoré sú v tom istom páde (oddeľujú sa čiarkou):

kúpil *mi topánky* – *mi* = 3D, topánky – 3A,
kúpil *mi topánky, čiapku, rukavice* – 3D + 3A + 3A + 3A

4. Príslovkové určenie (miesta – 4m; Pum, času – 4č; Puč, spôsobu – 4s; Pus, príčiny – 4p; Pup)

Otázka: Na príslovkové určenie sa najčastejšie pýtame otázkami: *Kde*
+ prísudok? (*Kde spí?*), *Kedy* + prísudok? (*Kedy spal?*), *Ako* + prísudok?
(*Ako spal?*), *Prečo* + prísudok? (*Prečo zaspal?*)

Príslovkové určenie je rozvíjajúci vetný člen, ktorý bližšie určuje, za akých
okolností sa dej slovesa (nadradeného vetného člena – prísudku) uskutoč-
ňuje.

Rozdelenie:

- a) **príslovkové určenie miesta**, vyjadruje, na akom mieste sa dej uskutočňuje
– 4m

Otázky: Kde? Kam? Odkiaľ? Pokiaľ?

Príklad: Býva *v lese*. (4m) Chystá sa *do cudziny*. (4m)

Poznámka: Na príslovkové určenie sa nesmieme pýtať pádovou otázkou (napr. Do
koho, do čoho sa chystá?), pretože pádovou otázkou sa pýtame len na predmet,
ktorý je zasiahnutý činnosťou slovesa (prísudku) – napr. Má rád cudzinu; Koho, čo
má rád? Cudzinu. – 3A. Správne sa opýtame na okolnosť miesta: Kam sa chystá?
Do cudziny. – 4m.

- b) **príslovkové určenie času** – vyjadruje, v akom čase sa dej uskutočňuje
– 4č

Otázky: *Kedy? Odkedy? Ako dlho?*

Príklad: Prišiel *včera*. – 4č Vídali ho *zriedkavejšie*. – 4č Bolo *po Mar-
tine*. – 4č

- c) **príslovkové určenie spôsobu** – vyjadruje, akým spôsobom sa dej usku-
točňuje – 4s

Otázky: *Ako? Akým spôsobom?*

Príklad: Správal sa *podlízavo*. – 4s Hovorí *po slovensky*. – 4s Vznáša
sa *ako pierko* – 4s

Pozor: Píše sa to *veľkým písmenom*. Ako sa to píše? – 4s; Rozbil to *kameňom*.
Čím to rozbil? – 3I

- d) **príslovkové určenie príčiny** – vyjadruje, prečo (v školských pomeroch
aj načo, lebo nerozlišujeme príčinu a účel) sa dej uskutočňuje – 4p

Otázky: *Prečo? Načo? Za akým účelom? Pre akú príčinu?*

Príklad: Prišli *na návštevu*. – 4p Prišli nás *pozvať*. – 4p Z lásky sa
háda. – 4p

Príslovkové určenie býva vyjadrené **príslovkou** (správa sa **pokojne**),
podstatným menom (idem **od mamy**), zriedkavejšie **neurčitkom** slo-
vesa (odišiel **pracovať**).

Príslovkové určenie okrem slovesa môže vo vete rozvíjať aj prídavné
meno (veľmi **pekný**) alebo príslovku (veľmi **pekne**).

5. Prívlastok (5z, 5n; Pkz, Pkn)

Otázka: Na prívlastok sa pýtame otázkami: Aký, ktorý, či? + nadržané
né pod. m. Napr.: Aký otec? *Usilovný* otec.

Prívlastok je rozvíjajúci vetný člen, ktorý bližšie určuje nadržané pod-
statné meno vo funkcii akéhokoľvek vetného člena. Vyjadruje vlastnosť
nadržaného podstatného mena.

Príklad:

naša *mama* varí – rozvíja pod. m. vo funkcii podmetu
otec je dobrý *robotník* – rozvíja mennú časť prísudku
varí chutnú *polievku* – rozvíja predmet
rúbe *v* temnom *lese* – rozvíja príslovkové určenie miesta

Rozdelenie:

- a) **zhodný** – má rovnaké (zhodné) gramatické kategórie ako nadržané
podstatné meno, napr.:

dobry otec

dobry – muž. r., sg., N; otec – muž.r., sg., N

Zhodný prívlastok býva vyjadrený:

prídavným menom: *dobry* otec,

zámenom: *tie isté* deti,

číslovkou: *prvy* prípad,

činným prídastím: *splace* dieťa,

trpným prídastím: *upečeny* chlieb.

Zhodný prívlastok stojí zvyčajne pred podstatným menom, napr. *biela*
hmla.

- b) **nezhodný** – nemá rovnaké gramatické kategórie s nadradeným podstatným menom, napr.:

miska *s vodou*

miska – žen. r., sg., N; *s vodou* – žen. r., sg., I

Nezhodný prívlastok stojí vždy za podstatným menom, napr. vchod *z ulice*.

Poznámka: Na nezhodný prívlastok (vchod *z ulice*) sa musíme pýtať otázkou: Aký vchod? Nie: Z koho, z čoho vchod?

Pádovou otázkou sa pýtame len na predmet (z koho, z čoho si utáhuje? z priateľa = predmet: 3G). V otázke je vždy aj sloveso.

6. Doplnok (6; D; doplnková polovetná konštrukcia)

Doplnok je rozvíjajúci vetný člen, ktorý naraz rozvíja dva vetné členy – podmet a prísudok alebo predmet a prísudok.

Rozdelenie:

- a) **podmetový**, rozvíja podmet a prísudok.

2 1s 6

Jano dobehol *prvý*.

Otázka: Ako Jano dobehol? (ako? + podmet + prísudok)

Poznámka: Prídavné meno *prvý* vo funkcii doplnku má platnosť len počas trvania činnosti slovesa.

Vo vete – Uplakané dieťa zaspalo. – je vlastnosť vyjadrená prídavným menom trvalá. Dieťa mohlo byť uplakané aj niekoľko dní (*prívlastok*).

Vo vete – Dieťa zaspalo *uplakané*. – bolo dieťa uplakané len počas zaspania (*doplnok*).

- b) **predmetový** – rozvíja zároveň predmet a prísudok.

3A 1s 6

Otca zvolili *za poslanca*.

Otázka: Za koho otca zvolili? (Za koho? + predmet + prísudok)

Poznámka: Doplnok ukrýva v sebe zárodok ďalšej činnosti okrem činnosti v prísudku.

Príklad: Otca volili + otec sa stal poslancom = Otca zvolili *za poslanca*.

Ona ho našla + on bol chorý = Našla ho *chorého*.

7. Prístavok (7; Ps; prístavková polovetná konštrukcia)

Prístavok je voľný zhodný prívlastok vyjadrený podstatným menom pripojeným k nadradenému podstatnému menu: Bratislava, *hlavné mesto Slovenskej republiky*, je mestom na Dunaji.

Podčiarknutú časť môžeme vypustiť bez porušenia zmyslu vety (preto sa z oboch strán oddeľuje čiarkou).

Prístavok môže mať niekoľko funkcií:

- a) **môže vysvetľovať** – Personifikácia, čiže *zosobňovanie*, je pre žiakov pochopiteľná.
b) **môže zužovať význam pomenovania** – Susedia, *Bolkovci*, už odišli.
c) **môže zhrňovať** – Mama a otec, *rodičia*, sú mi prednejší.

Vetný sklad – syntagma

Vo vete vždy **dve a dve plnovýznamové slová** vytvárajú **vetný sklad** (syntagmu).

Jerguš utekal cez lúku.

Jerguš utekal / utekal cez lúku.

Rozdelenie vetných skladov:

- a) **prisudzovací, predikatívna syntagma**, vytvára holú vetu, napr. *mama = varí*.
Sklad vytvárajú dva hlavné vetné členy – podmet a prísudok.
b) **určovací, podradovací, determinatívna syntagma**, napr. *varí polievku, pekný sveter, rúbe strom, hrá sa na dvore*.
Sklad vytvára nadradený a podradený vetný člen: *varí* ————— *polievku*
c) **priradovací, koordinatívna syntagma**, napr. *polievku + mäso*
Sklad vytvárajú dva rovnaké vetné členy (dva podmety alebo dva predmety atď.).

Gramatické vyjadrenie vetných skladov

Dva vetné členy nemožno spojiť bez rešpektovania gramatických pravidiel. Poznáme tieto gramatické prostriedky spájania vetných členov vo vete:

A. Zhoda:

- a) **v prisudzovacom sklade** (v rode, v čísle a v osobe).

Príklad: *Mama varila*.

– *mama* – žen. r., sg.; slovo *mama* sa dá nahradiť osobným zámenom ona, ktoré zastupuje 3. os. sg.

– *varila* – žen. r., sg., 3.os.

- b) **v určovacom sklade** (v rode, v čísle a v páde).

Príklad: *dobrý otec*

– *dobrý* – muž. r., sg., N

– *otec* – muž. r., sg., N

B. Väzba: sloveso (vo funkcii prísudku) sa viaže s podstatným menom, prídavným menom, zámenom, číslovkou v určitom páde (okrem N). Väzba nastáva len v určovacom sklade, obyčajne medzi prísudkom (1) a predmetom (3).

Príklad:

hovoril *o otcovi* – 3L; píše *úlohu* – 3A; potriasť *hlavou* – 3 I;
uvidel *prvého* – 3A; dostal od *chorého* – 3G; nerozumiem *všetkému*
– 3D

C. Primkýnanie sa nachádza v **určovacom a priraďovacom sklade**, nastáva tak, že sa k sebe slovosledom primknú dve slová.

Príklad: *rúbe v lese*

Medzi vetnými členmi nie je väzba, lebo nejde o spojenie prísudku a predmetu; prísudok a príslovkové určenie miesta sú spojené **primkýnaním**.

Príklad: *vchod do školy*

Medzi vetnými členmi nie je väzba, lebo sa nespája predmet a prísudok, ale nadradené podstatné meno a nezhodný prívlastok. Medzi vetnými členmi nie je ani zhoda, pretože nemajú rovnaké gramatické kategórie. Vetné členy sú spojené **primkýnaním**.

Príklad: *mama a otec*

Slová v priraďovacom sklade sú k sebe priradené len slovosledom vo vete, môže to byť i *otec a mama*. Vetné členy sú k sebe priradené **primkýnaním**.

II. VETNÁ SYNTAX

Veta

Veta je základná syntaktická jednotka s uceleným významom, gramaticky usporiadaná a intonačne uzavretá. (*Naša mama varí. Prší? Áno.*)

Druhy viet:

I. Vety podľa obsahu

a) oznamovacie vety

Obsahom oznamovacích viet je oznámenie, končia sa bodkou a majú klesavú melódiu.

Príklad: *Dedko vyzdravel.*

b) opytovacie vety

Obsahom opytovacích viet sa na niečo pýtame alebo niečo zisťujeme. Na konci vety je vždy otáznik.

Opytovacie vety, ktoré začínajú opytovacím zámenom alebo príslovkou, majú klesajúcu melódiu – doplňovacie otázky (*Kam ideš? Kto prišiel?*) – zisťovacie otázky majú stúpajúcu melódiu.

c) rozkazovacie vety

Obsahom rozkazovacích viet je rozkaz (*Pod' sem!*) alebo zákaz (*Nerob!*), končia sa výkričníkom, melódia vety je klesavá.

Pri zvolaciach vetách melódia vety na konci vety prudko klesá (*Ra-tujte!*). Pri zadávaní školských úloh veta nemá výkričník. (*Urč vetné členy.*)

d) želacie vety

Obsahom želacích viet je želanie, aby sa niečo stalo (*Bodaj by to tak bolo.*) alebo nestalo (*Nech len nespadne!*). Melódia je klesavá, na konci vety je výkričník alebo bodka.

II. Vety podľa členitosti

a) jednočlenná veta

Jednočlenná veta sa **nedá rozdeliť na podmetovú a prísudkovú časť**, nemá prisudzovací sklad, ale iba **vetný základ**, podľa ktorého rozlišujeme:

1. slovesnú vetu

Vetným základom sú slovesá, ktoré vyjadrujú atmosférické javy (*Hrmí. Včera zas snežilo.*), nevysvetliteľné deje (*Straší tam.*), telesné a duševné pocity (*Haraší mu. Bolo mi smutno. Je mi zle.*). Spoznáme ich aj podľa slovesa v 3. os. sg.

2. neslovesnú vetu (napr. mennú, citoslovnú)

Vetný základ nie je vyjadrený slovesom. (*Ahoj! Hej! Dobre. Deti kapitána Granta. Národná rada Slovenskej republiky.*)

Neslovesné jednočlenné vety sú často názvami, výkrikmi, odpoveďami na otázky, príkazmi atď.

b) dvojčlenná

Dvojčlenná veta sa dá rozdeliť na podmetovú časť a na prísudkovú časť. Má oba **hlavné vetné členy**, a to podmet (vyjadrený alebo nevyjadrený) a prísudok.

Podľa vyjadrenosti podmetu rozlišujeme dvojčlennú vetu:

1. **úplnú** (má vyjadrený podmet a prísudok, napr. *Dieťa spí.*)

2. **neúplnú** (má nevyjadrený podmet, ktorý identifikujeme podľa gramatickej prípony slovesa, napr. *Spí. On.*)

III. Vety podľa zloženia

a) jednoduchá veta

Jednoduchá veta je taká veta, ktorá má iba jeden prisudzovací sklad, teda jedno spojenie podmetu a prísudku.

Podľa toho, či má iba **základné** alebo aj **rozvijacie** vetné členy, poznáme:

1. **holú vetu**

Holá veta má len jeden podmet a prísudok (*Žiak píše.*) alebo nevyjadrený podmet a prísudok. (*Píše.*)

2. **rozvitú vetu**

Jeden alebo oba základné vetné členy sú bližšie určené rozvíjajúcim vetným členom:

Náš otec prichádza. Neskoro prichádza. Náš otec neskoro prichádza.

b) **zloženú vetu – súvetie**

1. **jednoduché súvetie** (obsahuje dva prísudzovacie sklady)

Jano sadol do auta a odišiel. Mama vie, že príde.

2. **zložené súvetie** (obsahuje viac ako dva prísudzovacie sklady)

Mama vedela, že príde, lebo mu verila.

Podľa rovnocenného alebo nerovnocenného vzťahu viet v súvetí poznáme:

A. Priradovacie súvetie = dve rovnocenné, hlavné vety.

B. Podradovacie súvetie = jedna hlavná a jedna vedľajšia veta.

A. Priradovacie súvetie

Priradovacie súvetie je spojenie dvoch rovnocenných viet, ktoré by mohli stáť aj samostatne. Sú spojené priradovacou spojku alebo čiarkou.

V **priradovacom súvetí** sa nemôžeme pýtať obsahom jednej vety na obsah druhej vety, sú rovnocenné.

Typy priradovacieho súvetia

a) **zlučovacie súvetie**

Zlučovacie súvetie je spojením dvoch **rovnocenných viet**, ktorých dej prebieha súčasne (*Chodil po záhrade a veselo si pískal.*) alebo následne (*Zašepkal jej meno a rozplakal sa.*)

Obsah viet je rovnocenný, mohli by stáť osobitne: *Zašepkal jej meno. Rozplakal sa.*

Vety v **zlučovacom súvetí** sa pripájajú k sebe bez spojky (*Všetko zjedli, zaplatili.*) alebo spojkami a spojovacími výrazmi, napr. **a, aj, ani, tiež, až, ani – ani, aj – aj, vše – vše, najprv – potom, jednak – jednak** (*Chodil dookola, až nakoniec zazvonil. Odišiel ani nazaplatil. Ani neplakal, ani sa nežaloval. Jednak nemohol, jednak nechcel.*)

b) **stupňovacie súvetie**

Stupňovacie súvetie je spojením dvoch rovnocenných viet, z ktorých obsah druhej vety je svojou závažnosťou významnejší než obsah prvej vety.

Vety v **stupňovacom súvetí** sa spájajú spojkami a spájacími výrazmi, napr. **ba, ba ani, ba aj, ba i, ba priam, ba dokonca, nielenže – ale aj** (*Treba cvičiť, ba denne trénovať. Nedala si povedať, ba dokonca odišla. Nielenže vyzdravel, ale aj futbal hrá.*)

c) **odporovacie súvetie**

Odporovacie súvetie je spojením dvoch rovnocenných viet, ktorých obsahy si významovo odporujú.

Napr.: *Pozerá cez okno, ale nič nevidí.*

(Ak niekto pozerá cez okno, všeobecne sa očakáva, že niečo vidí, ale on nevidí nič – odporuje to skúsenosti.)

Vety v **odporovacom súvetí** sa spájajú spojkami a spájacími výrazmi, napr. **a predsa, a jednako, a napriek tomu, a** vo význame **ale, ale, no, lež, ibaže, avšak** atď.

(*Pozrel na neho, a nič nepovedel. Pozrel na neho a nič nepovedal. Slúbil, no neprišiel. Neučí sa, a predsa má dobré známky. Celý deň vyluhuje, a napriek tomu je ospalý.*)

Poznámka: Pred spojkou **a** v odporovacom súvetí môžeme, ale nemusíme písať čiarku.

d) **vylučovacie súvetie**

Vylučovacie súvetie je spojením dvoch rovnocenných viet, ktorých obsahy sa navzájom vylučujú. Ak sa realizuje dej prvej vety, nemôže sa uskutočniť dej druhej vety.

Alebo pôjdem do kina, alebo budem doma čítať knihu.

(Podmet nemôže naraz byť v kine a čítať knihu. Uskutoční sa dej len jednej vety.)

Najčastejšie spojky a dvojice spojok: **alebo, buď, či, buď – alebo, alebo – alebo, či – či, buď – buď** (*Chceš jesť alebo nechceš? Byť či nebyť? Alebo odídeme, alebo nás tu nájdú. Či to sám spravil, či mu kamaráti tak poradili?*)

Poznámka: Ak sa spojky **alebo, či** neopakujú, nepíšeme pred nimi čiarku.

B. Podradovacie súvetie

Podradovacie súvetie je spojením dvoch nerovnocenných viet – hlavnej a vedľajšej vety.

Vedľajšia veta bližšie určuje, dopĺňa význam hlavnej vety. Obsahom hlavnej vety sa pýtame, obsahom vedľajšej vety odpovedáme.

Vedľajšia veta funguje ako chýbajúci vetný člen hlavnej vety. Obyčajne sa začína podradovacou spojkou.

Typy vedľajších viet

Máme toľko typov vedľajších viet, koľko máme vetných členov.

a) vedľajšia veta podmetová

Príklad:

Čo sa vlečie, neutečie.

Otázka: Kto, čo neutečie?

V hlavnej vete je **nevyjadrený podmet** (*neutečie*) alebo vetný základ jednočlennej vety (napr. *zdá sa*), **odkazovacie výrazy** *ten, tá, to, tí* atď., ktoré pomáhajú identifikovať vedľajšiu vetu. Veľmi časté spojky sú **čo, že**.

Transformáciou na jednoduchú vetu sa utvrdíme, že vedľajšia veta vyjadruje podmet:

Kto mlčí, ten svedčí. Svedčí mlčiaci.

Dobre obstáli tí, čo vyhrali. Dobre obstáli víťazi.

b) vedľajšia veta prísudková

Príklad:

Anka je taká, že jej veriť nemožno.

Otázka: Aká je Anka?

V hlavnej vete **chýba menná časť prísudku**, hlavná veta sa končí **odkazovacími výrazmi** *taký, taká, také* atď. Časté spojky: **že, aký**.

Pri transformácii súvetia na jednoduchú vetu musíme odkazovací výraz *taký, taká*, také vymeniť napr. za podstatné meno alebo prídavné meno:

Anka je taká, že jej veriť nemožno. Anka je falošná.

Už nie som taký, aký som býval. Už nie som včerajší.

Jano je taký, že ho traja nepremôžu. Jano je nepremožiteľný.

c) vedľajšia veta predmetová

Príklad: *Žena navymýšľa, čo treba robiť.*

Otázka: Koho, čo žena navymýšľa?

V hlavnej vete **chýba predmet**.

Pozor: v hlavnej vete môže byť nepriamy predmet a môže chýbať priamy predmet, napr.:

Žena oznámila mužovi, že dostal list.

Hlavná veta sa končí (ak tam nie je nepriamy predmet) **slovesom**, ktoré označuje rozprávanie, zachytenie správy, myslenie: napr. povedať, zaznačiť, myslieť; označuje cit: napr. plakať, zastonať; zachytáva vnem: zočiť, začuť.

Najčastejšie spojky: **aby, kedy, že, čo** atď.

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Oznám mu, kedy prídeš. Oznám mu príchod.

Začul, že čosi šuchoce. Začul šuchotanie.

d) vedľajšia veta prívlastková

Príklad:

Dobre bolo u strýka, ktorý býva na dedine.

Otázka: U ktorého strýka bolo dobre?

Vedľajšia veta prívlastková rozvíja nadradené podstatné meno v hlavnej vete, ktoré je na konci hlavnej vety: *Dostal rozkaz, aby prišiel.*

Ak nadradené podstatné meno nestojí na konci hlavnej vety, vedľajšia veta prívlastková **sa vkladá** do hlavnej vety: *Cestu, ktorou prišiel, stratil.*

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Stratil cestu, ktorú dobre poznal. Stratil známu cestu.

Má správu, že syn je zdravý. Má správu o synovom zdraví.

Najčastejšie spojky: **aký, ktorý, že**.

e) vedľajšia veta príslovková

1. miestna (miesta)

Príklad:

Každý ide tam, kde ho srdce ťahá.

Otázka: Kam ide každý?

V hlavnej vete **chýba príslovkové určenie miesta**. Hlavná veta sa končí **slovesom** a máva **odkazovací výraz** *tam, odkiaľ, stade* atď.

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Každý ide tam, kde ho srdce ťahá. Každý ide domov.

Vrátil sa stade, skade nebolo návratu. Vrátil sa z nenávratna.

2. časová (času)

Príklad:

Stalo sa to vtedy, keď bol doma.

Otázka: Kedy sa to stalo?

V hlavnej vete **chýba príslovkové určenie času**, hlavná veta často sa končí na **odkazovacie výrazy**, napr. *vtedy, odvtedy*. Najčastejšie spojky: **keď, odkedy, dokým** atď.

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Stalo sa to vtedy, keď bol z práce doma. Stalo sa to v čase voľna.

Nevidel ho odvtedy, odkedy sa stretli na moste. Nevidel ho od stretnutia na moste.

3. spôsobová (spôsobu)

Príklad:

Ako si ustelie, tak bude spať. (Obrátený vetosled: *Bude spať tak, ako si ustelie.*)

Otázka: Ako bude spať?

V hlavnej vete **chýba príslovkové určenie spôsobu**, hlavná veta sa často končí **odkazovacím výrazom** *tak*. Najčastejšie spojky: **ako, toľko, aby** atď.

Transformácia súvetia na vedľajšiu vetu:

Spať bude tak, ako si ustelie. Bude zle spať. / Bude pohodlne spať.

4. príčinná (príčiny)

Príklad:

Odišla, pretože ju nečakali.

Otázka: Prečo odišla?

V hlavnej vete **chýba príslovkové určenie času**. Hlavná veta **sa zvyčajne končí slovesom** a máva **odkazovací výraz** preto. Najčastejšie spojky sú napr. **lebo, pretože**.

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Odišla, pretože ju nečakali. Odišla kvôli nim.

Nesľúbil im to preto, lebo im nedôveroval. Nesľúbil im to pre nedôveru.

f) vedľajšia veta doplnková

Príklad:

Počul som ho, ako spieva.

Otázka: Ako som ho počul?

V hlavnej vete je vždy sloveso, ktoré označuje zmyslové vnímanie – *vidieť, zazrieť, zbadáť, začuť*. Dôležitým signálom je **spojka ako**.

V hlavnej vete **musí byť vyjadrený predmet**. (Bez vyjadreného predmetu by nasledovala vedľajšia veta predmetová: *Počul som, ako spieva*.)

Transformácia súvetia na jednoduchú vetu:

Zbadal som ho, ako uteká. Zbadal som ho utekať.

Modifikácia vetnej stavby

1. Vytýčený vetný člen

Vytýčený (vysunutý vetný člen) vznikne tak, že vysunieme mimo vety slovo, ktoré chceme mimoriadne zdôrazniť (V obývačke, *tam som ju videla*. *Videla som ju tam*, v obývačke.)

Vytýčený vetný člen od vety **oddeľujeme čiarkou**:

Ružová, tá sa mi páči! *Jednotka, tá ešte neznamená úspech v živote.*

Čiarkou sa neoddeľuje neurčitok vo vetách typu:

Kradnúť nekradne.

2. Pripojený vetný člen

Pripojený vetný člen zvyčajne doplní povedanú alebo napísanú vetu, ak autor nevedomky alebo zámerne na niečo zabudne.

Prosím si tvaroh, ale čerstvý.

Vrátili sme sa z brigády, bez peňazí.

3. Osamotený vetný člen

Ak pripojený vetný člen formálne upravíme ako vetu, vznikne osamotený vetný člen, napr.:

Na pohovke niečo ležalo. Špinavé a nehybné.

4. Výpustka – elipsa

Výpustka vzniká vypustením niektorej časti výpovede, zvyčajne tej, ktorá je menej dôležitá, ktorá nie je jadrom výpovede. Zvyčajne vynecháme slovo, ktoré je jasné:

– zo situácie (*Kilo*. Je jasné, že chceme kilo jablák, lebo stojíme pred stánkom s jablkami.)

– z kontextu (*Päť korún*. Odpoveď zaznie po predchádzajúcej otázke: Koľko to stojí, prosím?)

Veľmi často sa nachádza elipsa vo frazeologizmoch a ustálených spojeniach, hovoríme vtedy o **ustálenej elipse**:

Mladosť – pochabosť (mladosť je pochabosť). *Aká matka, taká Katka* (aká je matka, taká je Katka). *Dobré ráno!* (**Prajem** dobré ráno!)

5. Prerušená výpoveď – apoziopéza

Prerušit výpoveď môže sám hovoriaci alebo iná osoba. Prerušená výpoveď je typická pre hovorovú reč, kde sa spája s gestom alebo mimikou, ale často býva v umeleckej literatúre, hlavne v dráme (*Aj ty, Hanka...*). Apoziopézu štylisticky využívajú autori, aby dali najavo, že ich postavy sú plné citu.

J. Gregor Tajovský v dráme *Statky-zmätky* prerušovaním výpovede naznačuje háklivosť témy rozhovoru:

Žofa: Čoby ste i nedali kúštik, aby sa odrátalo...

Ďurko: Aspoň lúčku pod Žiarom...

Beta: A za Rybníky ostredok...

Palčík: Ja si nedám, kým ja žijem. A po smrti sa netráp. Mám svoj rozum, spravím poriadok zavčasu...

Prerušená výpoveď je v texte označená tromi bodkami.

6. Vsuvka – parentéza

Vsuvkou autor niečo dodáva, pripomína, prejavuje ňou subjektívny názor na to, o čom hovorí.

Vsuvkou môže byť slovo alebo veta vložená do inej vety. Je oddelená z oboch strán čiarkou, pomlčkou alebo zátvorkou, napr.:

Začneme, a teraz celkom vážne, s rozborom vašich prác.

Na obed – v horúčave i mraze – chodil domov.

Remeslo, ako hovorievala naša starká, má zlaté dno.

Náuka reči slovenskej (roku 1846) robí dobré meno Štúrovi ako jazykovedcovi.

Poznámka: Častým problémom pri určovaní vetných členov je **oslovenie**.

Oslovenie **nikdy nepatrí do vety**, nie je jej vetným členom. Je **vždy oddelené** od vety čiarkou.

Ak sa oslovenie dostane doprostred vety, je oddelené čiarkou sprava i zľava, napr.:

Pod' sem, mama! Mama, pod' sem! Tak teda, milí priatelia, môžeme dnešné stretnutie s pokojným svedomím vyhlásiť za úspešné.

Medzi modifikované útvary jazykovedci pričleňujú:

a) **nepriamu, b) priamu, c) polopriamu reč.**

a) Z hľadiska syntaktického, interpunkčného je najmenej problematická **nepriama reč**. Autor sám prerozpráva, čo povedala iná osoba: *Povedal Imrovi, aby nebláznil.*

b) **Priama reč** sa skladá z výpovede autora – **uvádzacej vety** a doslovného zachytenia reči postavy.

Príklady:

„Neblázni, Imro“, **povedal som mu.**

Povedal som mu: „Imro, neblázni!“

„Mohol by si už byť normálny, Imro,“ **povedal som mu**, „lebo sa to neskončí dobre.“

– *Neblázni, Imro.*

Povedal som mu: – *Neblázni, Imro!*

– *Mohol by si už byť normálny, Imro,* – **povedal som mu**, – *lebo sa to neskončí dobre.*

c) **Nevlastná priama reč** je priama reč písaná bez úvodzoviek, nachádza sa v modernej, experimentálnej próze.

Formálne sa neoddeľuje **autorská reč** od reči postavy, čo znie dynamicky, moderne:

Prečo ani mňa na stretnutie nepozvali, rozhnevala sa Eva.

d) **Polopriama reč** zachytáva vnútorný dialóg postavy, má blízko k nevlastnej priamej reči i k priamej reči.

Zachytí presne, čo povedala iná osoba, ale na rozdiel od priamej reči nepoužíva úvodzovky a autor aj v citovanej vete používa 3. osobu:

Polopriama reč: *Eva sa rozhnevala. Prečo ani ju na stretnutie nepozvali?*

(Porovnaj! **Priama reč:** „Prečo ani mňa na stretnutie nepozvali?“ *rozhnevala sa Eva.* **Nevlastná priama reč:** *Prečo ani mňa na stretnutie nepozvali, rozhnevala sa Eva.*)

III. POLOVETNÁ SYNTAX

Polovetná konštrukcia má vo vete funkciu vetného člena (napr. prívlastku, doplnku, prístavku – všetkých vetných členov okrem vetného základu), ale zároveň má stavbu vety (konštrukcia).

Nemôže stáť v texte samostatne ako jednoduchá veta alebo jedna veta zo súvetia, lebo nemá prísudok (vyjadrený určitým slovesným tvarom s kategóriou osoby, čísla, času, spôsobu, vidu). Má iba **polopriúsudok** vyjadrený

neurčitým slovesným tvarom, napr. prídavným (Mama, **unavená celodenným praním, odmietla výlet do hôr.**), prechodníkom (Mamam upratovala, potichu spievajúc.), neurčitkom (*Videl deti utekať do lesa.*) alebo menom, zámenom, číslovkou atď. – teda slovnými druhmi, ktoré môžu stáť po spovom slovese v slovesno-mennom prísudku (*Mama zaspala spokojná. Pracuje ako sestrička.*)

Polovetná konštrukcia sa využíva hlavne v odbornom, administratívnom a publicistickom štýle. V modernej slovenčine je čoraz menej konštrukcií s prechodníkom a vzrastá počet konštrukcií s prídavnými.

IV. TEXTOVÁ (NADVETNÁ) SYNTAX

Textová syntax skúma stavbu celého textu.

Základnou jednotkou textovej syntaxe je **text a veta, sekundárnymi jednotkami sú odsek a kapitola.**

Text nie je len súčtom viet, ktoré sa v ňom nachádzajú. Medzi vetami, medzi obsahovými časťami textu (napríklad motívmi témy) je súvislosť. Text je cieľavedomé usporiadanie textových jednotiek. Autor vety a jednotlivé časti obsahu radí za sebou zámerne.

Text je teda súvislý jazykový prejav, skladá sa z obsahových častí, viet, ktoré na seba nadväzujú, hovoríme o **konexii – nadväznosti textu.**

Konektory

Prostriedky, ktoré robia text kompaktným, zovretým, sa nazývajú **konektory – spájacie prvky medzi vetami.**

Najčastejšie sú konektormi jazykové prostriedky: **zámená, nevyjadrený podmet, opakovanie slov, synonymický výraz, oslovenie** atď., ale aj mimojazykové, napríklad celková situácia a pri hovorenom texte aj mimika a gestikulácia. Pri štylizovaní si ich musíme uvedomovať, efektívne nimi narábať.

Nadväznosť sa v texte realizuje:

1. **retrospektívne** – smerom dozadu (najčastejšie)

Príklad:

Na štýl jednotlivca pôsobia subjektívne štýlotvorné činitele.

Najdôležitejším z nich je autorova intelektuálna vyspelosť.

Zámeno *nich* spája obsah druhej vety s obsahom prvej vety, lebo my z kontextu vieme, že hovorí o štýlotvorných činiteľoch.

Hemingway písal postojáčky a korektúry robil posediačky. Hemingway začínajúcim autorom radil, aby cvičili štylizáciu na telegramoch.

V príkladoch máme nevyjadrený podmet, identifikujeme ho podľa prísudku (napr. sloveso v 3.os. sg.). Autor ho nemusel vyjadriť, lebo z kontextu je jasné, že hovorí o Hemingwayovi alebo o začínajúcich autoroch.

2. **perspektívne** – smerom dopredu

Príklad:

Dnes ti čosi prezradím. Necestujem, zostávam doma. / Ja sa odplatím. Kúpim vám nové hrnce.

Počúvajúci spočiatku netuší, čo mu hovoriaci povie, slovo **čosi** avizuje, že niečo bude nasledovať.

3. **mimotextové nadväzovanie na iný text a situáciu.**

Príklad:

Už v kapitole o zámenách sme upozornili, že opytovacie zámená získavajú vete vzťažnú funkciu.

Zo spomienok autora poznáte jeho vrúcny vzťah k starému otcovi.

Odsek a kapitola

Odsek je najmenšou jednotkou textovej syntaxe. Jeho rozsah sa nedá presne vymedziť, môže byť v rozsahu od jedného slova (vo veľmi citovom umeleckom texte) po jednu stranu textu v odbornej literatúre.

Odsek má svoj obsah a svoju ucelenú formu. Tlačiarom norma prikazuje, ako začať odsek, aby sme ho na prvý pohľad mohli identifikovať.

Musíme si dobre premyslieť členenie textu na odseky, pretože odsek robí text prehľadným a zrozumiteľným. Odsek napríklad musíme urobiť, ak sa v rozprávaní zmení postava, ak postava začne robiť inú činnosť ako v predchádzajúcom odseku, ak v opise začneme opisovať iný objekt atď.

Častou chybou v žiackych slohových prácach je to, že delia text len na úvod jadro a záver, ale nerešpektujú vnútorné – obsahové delenie jadra.

Príklad z umeleckej literatúry:

Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je to veľká, svätá chvíľa.

A pán Aduš zažil v nej viac, než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvetlilo

Spamätal sa a pristúpil

Kapitola sa zvyčajne skladá z viacerých odsekov. Nie je tak presne vymedzená obsahom a formou ako odsek. Istá samostatnosť kapitoly sa prejavuje aj tým, že má (aj v umeleckej, aj v odbornej literatúre) samostatný názov alebo číslovanie.

Napr. Ladislav Mňačko v diele *Smrť sa volá Engelchen* pomenúva kapitoly názvom, ktorý nás dopredu informuje, o čom bude reč v kapitole:

1. Noc víťazstva, 2. Marta a generál, 7. Ticho na Ploštine.

Z odbornej učebnice alebo príručky si často vyberieme len tú kapitolu, ktorú práve pri učení potrebujeme, napr. *Lexikológia*.

SLOVO, VÝZNAM SLOVA, PRENESENIE VÝZNAMU SLOVA

Slovo je skupina hlások, ktorá má svoj **vecný, lexikálny význam** (pomenúva osoby, zvieratá, veci, deje, veľkosť predmetu, vzťahy, prejavy citu atď.; napríklad slovo *dom* pomenúva stavbu, budovu, kde sa dá bývať) a **gramatický význam** (slovo *dom* je mužského rodu, je v singulári a v nominatíve; v slove teda identifikujeme **gramatické kategórie**; gramatické kategórie sa rozdeľujú na **menné** – rod, číslo, pád alebo **slovesné** – osoba, číslo, čas, spôsob, rod a vid).

Triedenie slov podľa:

I. významu:

- jednovýznamové** (slovo má len svoj základný význam, pomenúva jednu vec, napr. *krájať, radiátor*),
- viacvýznamové** (slovo má okrem základného významu i prenesený – druhotný význam, napr. *kohútik* = mladý kohút; *kohútik* – vodovodný).

II. podľa vzťahu medzi významami slov:

- homonymá** (rovnozvučné slová)
Homonymá sú slová, ktoré rovnako znejú, ale význam majú odlišný, napr. *list* (na strome) a *list* (napísaný).
- synonymá** (rovnoznačné slová)
Synonymá sú slová, ktoré odlišne znejú, ale majú podobný alebo rovnaký význam, napr. *nemoc a choroba; milý a príjemný*.
Synonymá patria vždy do toho istého slovného druhu, napr. *smelý – chrabrý; nie smelosť – chrabrosť*.
Niektoré slová vytvárajú **synonymický rad**: *zem, pôda, roľa; novina, správa, zvest; spať, driemať, chrápať*.
- antonymá**
Antonymá sú slová s opačným významom, napr. *deň a noc, dobrý a zlý, hovoriť a mlčať*.

III. podľa zaradenosti do štýlu:

- hovorové** (*maturita, zasadačka, slepé črevo, auto*),
- odborné**, čiže **termíny** (*primkynanie, fraktúra, osobný automobil*).
Termíny sú slová, ktoré majú len jeden význam, často sa upresňujú zhodným prívlastkom, ktorý stojí za podstatným menom (*topoľ osikový, kyselina sírová*).

Môžu byť pôvodom **domáce** alebo **cudzie** (I. pád alebo nominatív) alebo **zmiešané** (*rezonančná skriňa*).

- básnické a knižné** (*kdes', luna, lkať, mladoň, junák, žertva, politikum* namiesto politická záležitosť, *kradmý, nebesá, svätýňa* (*ume-
nia*), *čása, posol, prelestný*).

Z radu knižných slov sa vydeľujú tie, s ktorými sa môžeme stretnúť v Biblii, nazývajú sa **bibilizmy** (*manna, koráb, kalich*).

- kancelarizmy** (*platca, predplatné, položka, vydokumentovať*),
- žurnalizmy** (*celebrita, konsensus, diskreditačná kampaň, integračné úsilie, predvolebné očakávania, predstupové očakávania* – správne predstupné).

Novinári majú tendenciu upozorňovať na seba módnymi slovami, ktoré potom majú častú frekvenciu aj v iných novinách: *západný civilizizačný okruh, ilegáli* – nezákonní migranti, *ľudsko-právne otázky, schengenský priestor, integračné úsilie, etnoturistika*.

IV. podľa spisovnosti:

- spisovné** (*zemiaky, riaditeľ, maturita*),
- nepisovné**:
1. slová z **teritoriálnych nárečí** (*krumple, šátek, prézle*),
2. slová zo **sociálnych nárečí**, napr. *slangu* – *elina, ridas, klasák, argotu* – *tráva, feta, tác, fízel*.

V. podľa citového zafarbenia:

- citovo zafarbené slová – expresívne**
Vyjadrujú naše kladné city, napr. **zdrobneniny** – *rúčka, nožička; ro-
dinné slová* – *mamka, Janičko; detské slová* – *papať, žižo, maco*.
Do tejto skupiny slov a slovných spojení patria aj **eufemizmy** – zjem-
ňujúce slová (*prihol si* namiesto opil sa, *nemyslí mu to* namiesto je
sprostý).
Expresívne slová vyjadrujú aj záporné city, napr. **hanlivé slová**
– *mamlas, laba* namiesto ruka; **slova so zveličujúcim významom**
– *nosisko, kusisko; vulgarizmy* – *debil, sviňa* (o človeku).
- neutrálne slová** (bez citového príznaku) – *tri, jesť, voda, matka, Ján, ruka*.

VI. podľa pôvodu:

- domáce slová**
Väčšina domácich slov pochádza od počiatkov nášho národa, majú indoeurópsky pôvod (*tri, deň, dom, matka, ja*) alebo slovanský pô-
vod (*otec, dedo, dedina, ujo, nebo, peklo*).
Niektoré slová z centra slovnej zásoby pochádzajú síce z iných ja-
zykov, ale zdomácnili natoľko, že ich nevnímame ako cudzie slo-

vá (*omša* z lat. *missa*; *kráľ* podľa mena nemeckého kráľa Karl, *škola* z gréckeho slova *schola*, *skriňa* z lat. *scrinium*).

b) **cudzíe slová**

Slovenčina preberá do svojej slovnej zásoby slová z mnohých európskych i neeurópskych jazykov, napr.: *hardver*, *mokasíny*, *zebra*. Pozri Preberanie slov na s. 286.

VII podľa doby vzniku:

a) **archaizmy, historizmy**

Archaizmy sú slová, ktoré pomenúvajú osobu, vec alebo jav, ktorý ešte existuje, ale sme si preň vytvorili nový výraz (*temnica* – väznica, *lajblík* – vesta, *biednik* – úbožiak, *černidlo* – atrament).

Historizmy sú slová, ktoré sa prestali používať preto, lebo napr. vec, jav, povolania, ktoré označovali, zanikli: *zlatka*, *groš*, *dukát*, *hradčany* – federálna bankovka s obrazom Hradčian; *otrok*, *plebs*, *ablegát*, *dvoran*, *bíreš*, *ľudák* – člen Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, *iskrička*, *pionier* – člen organizácie pionierov, *príslušník VB* – policajt za socializmu, príslušník Verejnej bezpečnosti; *inkvizícia*, arizácia, *päťročnica*, *socialistická súťaž*, *brigáda socialistickej práce*, *kolektívizácia*; *dolomán* – typ vojenského kabáta, *krokodílky* – typ topánok, *rádiovka* – čiapka, *silonky* – dámske pančuchy.

b) **neologizmy**

Sú to nové slová v slovnej zásobe, po čase sa ich novosť nepocituje a zaradia sa do aktívnej slovnej zásoby väčšiny používateľov jazyka. Nachádzajú sa hlavne medzi termínmi (*výpočtová technika*, *osobný počítač*, *mobil*, *dľhopis*, *akcia*, *UFO*, *ozónová diera*, *aviváž*, *genetické inžinierstvo*).

Slová z oblasti módy a hudobných smerov rýchlo strácajú na novosti a zaradujú sa medzi historizmy (*brokolica* – účes, *zvony* – nohavice, *depešák*, *nezávislák*).

Slovná zásoba

Aktívna a pasívna slovná zásoba

Súhrn všetkých slov v jazyku sa nazýva **slovná zásoba**.

Základná slovná zásoba je súhrn najfrekvencovanejších slov, ktoré potrebujeme na jednoduché dorozumenie s ľuďmi.

V základnej slovnej zásobe sú často **najstaršie slová** v jazyku (*matka*, *syn*, *byť*, *zem*) a **najpoužívanejšie** (slovo *a* sa nachádza podľa J. Mistríka v milióno slov 33 133 rás, *ten* – 12 602 rás, *ktorý* – 5774 rás, *môj* – 1356 rás, *vidieť* – 1296 rás, *hovoriť* – 1034 rás atď.), základové, **neodvodené**

slová (*strom*), **domáce alebo zdomácnené** (*škola* – pôvodne gr., *kuchynia* – pôvodne nem.).

Keď sa učíme cudzí jazyk, učíme sa práve základnú slovnú zásobu jazyka.

Basic English má 850 slov, ak ich poznáme, umožnia nám prežiť v anglofónnom prostredí.

Basic – jazyky sú umelo upravené moderné jazyky s minimálnou slovnou zásobou.

Basic Slovak od J. Mistríka (Bratislava: SPN, 1981) je vysokoškolská učebnica pre študentov – cudzincov, má 8000 najfrekvencovanejších slov.

Do **aktívnej slovnej zásoby** patria všetky slová, ktorým rozumieme a ktoré používame (*medveď*, *skala*, *čítať*).

Do **pasívnej slovnej zásoby** patria slová, ktorým rozumieme, ale ich vzhľadom na naše odborné alebo iné zameranie nepoužívame (*lemur*, *malpa* – ak nie sme zoológ alebo prírodovedec). Pasívna zásoba je 3 až 6-krát širšia ako aktívna.

Individuálna slovná zásoba človeka sa rozvíja vekom, vzdelaním, čítaním beletrie a vedeckej literatúry, podnetným životným prostredím, komunikáciou s ľuďmi atď.

Slovná zásoba 14-ročného žiaka má vyše 10 000 slov, pritom manuálne pracujúcemu človeku počas dňa stačí 300 slov.

J. Botto vo všetkých svojich dielach použil 5710 slov, ale W. Shakespeare (v rozsiahlejšom diele) použil 24 000 slov.

Slovníky

Slovná zásoba je sústredená v **slovníkoch**.

Niektoré druhy slovníkov slovenského jazyka:

Pravopisný slovník sa nachádza v Pravidlách slovenského pravopisu a obsahuje tie slová, s ktorými môžu mať používatelia problémy pri písaní. Posledné úpravy spisovnej normy prináša vydanie z roku 1998. Dobrú službu užívateľom robí zoznam slovenských obcí priradený za pravopisným slovníkom. Pravidlá slovenského pravopisu sú kodifikačnou príručkou, okrem slovníkovej časti prinášajú aj poučky a pravidlá.

Výkladový slovník vykladá význam slov a slovných spojení. Je dôležitý pre ľudí, ktorí sa zaoberajú štúdiom jazykov. Slovník slovenského jazyka má šesť zväzkov a vychádzal v rokoch 1959 až 1968, obsahuje 130 000 slov, vydala ho Slovenská akadémia vied.

Typom výkladového slovníka je aj Krátky slovník slovenského jazyka – nájdeme v ňom najfrekvencovanejšie slová zo súčasnej slovenčiny, pri

problematických slovách uvádza aj ich výslovnosť a základné poučenie o gramatike a pravopise. **Normatívny slovník** – Krátky slovník slovenského jazyka (kolektív autorov) nadväzuje na výkladový Slovník slovenského jazyka) – má rozsah okolo 50 000 slov.

Synonymický slovník obsahuje synonymické rady slov, ktoré majú rovnaký alebo blízky význam. Každý synonymický rad má základné slovo zaradené v slovníku podľa abecedy. Využívame ho na vylepšenie štýlu našich slohových útvarov, pri prekladoch, pri tvorbe poézie, prózy, textov piesní atď.

Frazeologický slovník obsahuje ustálené slovné spojenia, frazeologické jednotky aj s ich výkladom. Máme viacero frazeologických slovníkov.

Slovník cudzích slov využívajú používatelia zo všetkých sfér odbornej činnosti. Vysvetľuje význam cudzích slov a uvádza, z ktorého jazyka slovo pochádza. Naším najpodrobnejším je Slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej, z roku 1979, obsahuje 60 000 slov.

Etymologický slovník uvádza prvotný význam slova, pôvod a vývin slova, uvádza slová s tým istým základom (napr. *tvor* – *útvár* – *potvora*).

Máme Etymologický slovník jazyka českého a slovenského z roku 1957 od V. Machka.

Retrográdny slovník obsahuje slová zoradené abecedne od konca (napr. *azda*, *gazda*, *polgazda*, *jazda*, *medzijazda*, *krasojazda*, *rozjazda*, *garazda*). Služi básnikom na hľadanie rýmov a jazykovedcom na skúmanie zákonitostí jazyka.

Retrográdny slovník slovenčiny od J. Mistríka vyšiel v roku 1976.

Terminologický slovník uvádza abecedný zoznam termínov – odborných názvov z jedného vedeckého odboru a ich vysvetlenie. Napr. Letecký terminologický slovník, Matematická terminológia, Názvoslovie anorganických látok, Právnický terminologický slovník, Základná jazykovedná terminológia atď.

Slovník slovenského slangu z roku 1993 od Braňa Hochela na 183 stranách prináša časť slovnej zásoby, ktorá veľmi rýchlo starne – slangové slová.

OBOHACOVANIE SLOVNEJ ZÁSoby

V slovenčine obohacujeme slovnú zásobu:

1. Tvorenie slov (odvodzovanie, skladanie)

Slová tvoríme:

a) odvodzovaním (deriváciou):

- prechodom do iného ohýbania, napr. uletieť – *úlet*; nazývame ho aj **bezpríponovým tvorením slova**, lebo základové slovo nepríberá žiadnu slovotvornú príponu a naopak stráca slovotvornú príponu pre pôvodný slovný druh (zo slovesa sa stalo podstatné meno)
- odvodzovaním pomocou slovotvornej prípony (sufix),
napr. vrát-nik
slovotvorný základ + slovotvorná prípona
- odvodzovaním pomocou slovotvornej predpony (prefix),
napr. pre-krásny
slovotvorná predpona + slovotvorný základ
- odvodzovaním pomocou slovotvornej predpony i prípony súčasne.
napr. pred-škol-ský
slovotvorná predpona + slovotvorný základ + slovotvorná prípona

b) skladaním slov (kompozíciou)

Skladáním dvoch (a viacerých) základov slov vzniká jedno nové – zložené slovo.

Napr. more + plavba = *moreplavba*; *bledomodrý*, *bielo-modro-červený*, *dvesto*, *Valibuk*, *žiaľbohu* atď.

Niekedy na rozhraní dvoch slov vkladáme spájaciu samohlásku (spájaciu morfému), ktorá uľahčí výslovnosť zloženého slova, napr. *stromoradie*, *veľkosklad*.

2. Pretváranie slov (skracovanie, univerbizácia, multiverbizácia)

a) skracovanie slov (abreviácia)

Skracovaním slov vytvárame **skratky**, **značky**, **skratkové slová**, ktoré urýchľujú komunikáciu hlavne v odbornom, publicistickom alebo administratívnom štýle.

Skratky vznikajú tak, že použijeme jednu alebo niekoľko začiatočných hlások slova, zvyčajne sa skratka končí spoluhláskou a bodkou, napr. **textová skratka** *ap.*, *napr.*; **skratka akademického titulu**: *MUDr.*, *Ing.*; **iniciálová skratka** nemá na konci bodku: napr. *SND*, *NR SR*.

Značky chemických prvkov (*H*, *O*), fyzikálnych veličín (*W*, *s*, *kg*), fyzikálnych jednotiek (*m*, *dag*, *km*), sa píše bez bodky na konci; majú veľké i malé písmená.

Skratkové slová vznikajú zo začiatočných hlások alebo slabík viacslovného pomenovania, dajú sa skloňovať podľa príslušného vzoru, napr. *Kerametal* – keramické a kovové (metalické) komodity, *Slovnaft* – Slovenská nafta.

b) univerbizácia

Univerbizácia sa nachádza najčastejšie v hovorom štýle a všade tam, kde je potrebné ekonomizovať text – zhrnúť ho. Je preto častá aj v slangu mládeže a v publicistickom štýle.

Univerbizácia je **skracovanie viacslovných pomenovaní do jedného slova**, napr. zasadacia sieň – *zasadačka*, maturitná skúška – *maturita*, stužková slávnosť – *stužková*.

c) multiverbizácia

Multiverbizácia je opakom univerbizácie, namiesto jedného slova použijeme na pomenovanie toho istého predmetu viac slov, napr. *vykonať obhliadku* – obhliadnuť, *spotrebitelská verejnosť* – spotrebitelia, *tretný čin* – zločin.

Multiverbizácia sa používa v administratívnom a odbornom štýle.

3. Preberanie slov

Slovenčina oddávna preberá slová, najprv od národov, v blízkosti ktorých sme žili (napr. baltské, germánske národy), neskôr sme preberali kresťanské pomenovania z latinčiny, knižné slová a termíny z gréčtiny atď. V súčasnosti preberáme cudzie slová, ak nám pomenovanie predmetu či javu v slovnej zásobe chýba, ak sa nám cudzie slovo zdá príťažlivejšie alebo je kratšie ako náš výraz.

V posledných rokoch zaznamenávame príliv anglických slov do všetkých európskych jazykov, čo súvisí s globalizáciou sveta.

Pôvod vybraných slov:

angličtina – napr. sféra športu – *volejbal, hetrik, knockaut, kros*; výpočtovej techniky – *server, scanner, computer, bit*; z hospodárskej a politickej oblasti – *clearing, briefing, sponzoring, summit, marketing, rating atď.*

V posledných rokoch zaznamenávame prudký vzrast počtu anglických slov a výrazov v našom jazykovom prostredí, používatelia jazyka ich nestačia ani „slovenskou výslovnosťou“ modifikovať.

Vzniklo veľa názvov podnikov s anglickým pravopisom i výslovnosťou, pre jazykovo menej vzdelanú populáciu to sťažuje porozumenie, napr. Teleshoping Dona; Metal Recycling, spol. s r. o.; Leader Gasket; Seven Toning;

francúzština – napr. móda, strava, abstraktné pojmy – *rúž, púder, bešamelová omáčka, blúzka, kamufláž, drogéria, parfém, spektakulárny; jarmok, hoblík, furman*; mnohé z nich už zdomácnili;

latinčina – napr. kresťanská terminológia, odborné názvy, názvy mesiacov – *kantor, procesia, almužna, protokol, kredit, január*;

maďarčina – *denglavý, tava, klobása, čardáš, čižma*;

rómčina – *gadžo, Róm, love* – v slangu peniaze;

rumunčina – všetko súvisiace s ovčiarstvom – *bača, bryndza, geleta, fujara, grúň, koliba, salaš* atď.

4. Tvorenie viacslovných pomenovaní (združené pomenovania, ustálené slovné spojenia)

Pomenovania osôb, predmetov, javov sa často skladajú z viacerých slov. Podľa počtu slov v pomenovaní rozdeľujeme pomenovania:

a) **jednoslovné** (stôl, učiteľ),

b) **viacslovné**.

Viacslovné pomenovania sa skladajú z viacerých slov, ale pomenujú len jeden objekt. Vo viacslovnom pomenovaní nemôžeme slová vymieňať ani ich oddeľovať iným slovom, napr. **triedny učiteľ** – nemôžeme povedať *triedny náš učiteľ* alebo *učiteľ triedy*.

Viacslovné pomenovania rozlišujeme podľa toho, či pomenujú predmet obrazne, alebo nie, na

1. **združené pomenovania** (nedodáva vyjadreniu obraznosť – *zasadacia sieň, Slovenské národné divadlo*),

2. **ustálené slovné spojenie** (pomenovanie je obrazné – *čierna káva* nie je čierna, dokonca nemusí byť ani z praženej kávy, ale z obilniny; *koleso dejín, zub času*).

Ustálené spojenia sa skladajú:

a) najmenej z **dvoch slov** (má to za pár, bolo to ešte za dievčata, pekný ako obrázok),

b) z **vety** (*liať olej na oheň, hádzať hrach na stenu, mať veľké oči, žiť na vysokej nohe, streliť capa*),

c) **zo súvetia**:

– **príslovie** – *Kto druhému jamu kope, sám do nej padne.*

Príslovie vychováva konkrétneho človeka, ktorému príslovie hovorí me.

– **porekadlo** – *Aká matka, taká Katka. My o vlku a vlk za humny.*

Porekadlo nevychováva, iba komentuje poznatok, čin alebo pripomenie skúsenosť. Skonštatuje niečo na margo udalosti.

– **pranostika** – *Medardova kvapka, štyridsať dní kvapka.*

Ustálené spojenia sa odlišujú aj podľa pôvodu:

a) **ľudové** (*Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva; vziať nohy na plecia*),

b) **intelektuálne**:

1. **mytologické**: *Achillova päta* – Achilles, hrdina Tróje, syn bohyně Thetidy, ktorá ho ponorila do zázračnej rieky Styx tak, že ho držala

iba za pätičku. Nemohol ho v boji zranit' žiadny smrteľník, ale boh Apolón riadil Paridov šíp tak, aby ho zasiahol práve do najslabšieho miesta – do päty. Bola to jeho slabá stránka a odvtedy má každý človek niekde svoju Achillovu päťu.

Pandorina skrinka – Pandora dostala ako veno od bohov čosi zavreté v skrinke so zákazom tajomnú skrinku otvoriť. Pretože bola hlúpa, skrinku otvorila a medzi ľudí sa začali valiť všetky zlé veci, ktoré dovtedy nepoznali: choroby, nenávisť, staroba, skúposť a závišť.

Pandora sa pokúsila rýchlo uzavrieť skrinku, ale na dne už zostala len nádej, že toto všetko ľudia zvládnu a nesiahnu si na život.

Pandorina skrinka je symbolom niečoho, čo vyvolá zlo a rozbroje.

2. **biblické:** *leží ako Lazar, stojí ako solný stĺp, babylonská veža* – pyšní Babylončania chceli postaviť vežu až do neba, Boh ich za trúfalosť potrestal tak, že jediný jazyk, ktorým sa dorozumievali, zmenil na mnoho jazykov. Nemohli sa dorozumieť, stavbu nedokončili a Boh ich rozohnal po krajine.

Ak si nerozumieme, alebo niečomu nerozumieme, povieme, že je tu *hotový Babylon*; ako v babylonskej veži.

3. **historické:** *Kocky sú hodené* – tieto slová povedal Gaius Iulius Caesar 11. 1. 49 pred n. l., keď *prekročil* riečku *Rubikon* medzi Itáliou a Galiou. Vojna sa musela začať, späť sa už nedalo vrátiť; *to je jeho Waterloo* – miesto, kde prehral Napoleon, teda miesto porážky nejakého človeka; *objavili Ameriku* – objavili niečo už dávno všeobecne známe.

4. **literárne:** *Keď ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte!* – výrok Janošíka pred popravou – známy výrok v ľudovej slovesnosti a v štúrovskej poézii; *boj proti veterným mlynom* – márný boj postavy M. de Cervantesa: Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha; *rytier smutnej postavy*, tamže.

Ustálené slovné spojenia sa nazývajú **frazeologické jednotky**. Štúdiom frazeologických jednotiek sa zaoberá oddelenie lexikológie – **frazeológia**.

5. **Tvorenie obrazných pomenovaní (pomocou metafory, metonymie)**

Obraznými pomenovaniami náš jazyk získava obraznosť, poetickosť, reč jedného človeka sa výrazne odlišuje od reči iného človeka (individuálny štýl). Niektoré slová nesmú mať viac významov, napr. termín *bľedula jarná* nemôže naraz pomenovať aj *prvosienku jarnú*. Iné slová majú takú schopnosť, že pomenujú viac predmetov či javov.

Prenesenie významu zo slova na slovo sa uskutočňuje:

- a) na základe **vonkajšej podobnosti** s iným predmetom:

metafora – napr. *žeriav* (vták) a *žeriav* (stavebný stroj), *oko* (ľudské) a *oko* (na sieti), *líška* (falošný, prefíkaný človek) a *líška* (prešibané zviera).

Metafora – z hľadiska výrazových prostriedkov umeleckej literatúry je trópus, napr. *po dolinách rozišli sa mraky, horela roľa*. Roľa naozaj nehorela, autorovi západ slnka nad roľou pripadal ako oheň.

- b) na základe **vnútorných súvislostí** a vzťahov:

metonymia – napr. *dedina* má strach (strach nemá dedina, teda skupina domov a usadlostí, ale ľudia bývajúci v nich = **vnútorná súvislosť**); *umýva okno jelenicou* (neumýva okno zvieratom, ale iba kožou zo zvierata – súvislosť medzi materiálom a predmetom); *čítam Hviezdoslava* (čítam dielo od Hviezdoslava – súvislosť medzi autorom a dielom).

Metonymia – z hľadiska výrazových prostriedkov umeleckej literatúry je trópus.

Zvláštnym druhom metonymie je **synekdocha**, vznikne vtedy, keď sa význam slova prenesie:

z celku na časť (*požiadať o ruku* – nežiada o ruku, ale o celú ženu; *on spí, pod hlavou uzlík hlíny* – vojak z básne je mŕtvy a nemá pod hlavou len uzlík hlíny, ale je v hrobe plnom hlíny; *Stůj, noho, posvátná místa jsou...* – nemá zastať len noha, ale celý človek) alebo **z časti na celok** (*Bratislava sa dnes raduje z víťazstva Interu* – neraduje sa kamenné či panelákové mesto Bratislava, ale len stovky fanúšikov Interu bývajúcich v Bratislave.).

VŠEOBECNE O JAZYKU

JAZYKOVEDNÉ DISCIPLÍNY

Jazyk je prostriedkom myslenia, je základným dorozumievacím prostriedkom ľudí a prostriedkom na vyjadrenie citového vzťahu k pomenúvaným objektom.

Jazyk má teda **poznávaciu, dorozumievaciu a expresívnu** (výrazovú funkciu).

Štúdiom jazyka sa zaoberá jazykoveda (**lingvistika**), ktorá má tieto základné vedné odbory:

1. **Fonetika** – náuka o hláskach, o zvukovej stránke jazyka; skúma spôsob a miesto tvorenia hlásky, vlastnosti hlásky – a **fonológia** – náuka o fonémach, najmenších komplexných jednotkách zvukového systému jazyka; skúma používanie foném v reči, využitie zvukovej stránky v reči. S fonetikou a fonológiou úzko súvisí **ortoepia** (náuka o správnom používaní zvukových prostriedkov reči; je to súhrn pravidiel spisovnej výslovnosti) a **ortografia** – pravopis (sústava princípov a pravidiel o zachytení zvukovej podoby jazyka písmom).
2. **Lexikológia** – náuka o slovnej zásobe v súčasnom stave i historickom vývine; jej oddielom je **sémantika** – náuka o význame slov, slovných spojení, viet i textov.
3. **Morfológia** – *tvaroslovie* – náuka o gramatických tvaroch slov, o zmene tvaru slova, napr. skloňovaním a časovaním.
4. **Syntax** – *skladba* – náuka o konštrukciách (syntagmatických, polovetných, vetných a súvetných) a o ich komponentoch – vetných členoch a vzťahoch medzi nimi; zaoberá sa zákonitosťami slovosledu vo vete, aktuálnym vetným členením na východisko a jadro výpovede, modálnou stránkou vety. Stavbou celého textu sa zaoberá **textová syntax**.
5. **Štylistika** – náuka o funkčnom využívaní výrazových prostriedkov – jazykových i mimojazykových – pri dorozumívaní a o ich usporiadaní (kompozícii) v konkrétnych jazykových prejavoch.
6. **Sociolingvistika** – náuka o spoločenských aspektoch jazyka; skúma vzťah spoločnosti a jazyka, jazykovú identitu spoločenských skupín a vznik rôznych foriem (variet) jazyka, jazykovú politiku štátu atď.; informácie o jazyku získava metódami sociologického výskumu.

NÁRODNÝ JAZYK, FORMY NÁRODNÉHO JAZYKA

Národný jazyk je prirodzený živý jazyk nášho národného spoločenstva, ktorý v sebe zahŕňa veľa jazykových foriem (variet), ktoré sa vydeľujú podľa území, podľa spoločenskej diferenciacie používateľov, podľa komunikačnej situácie, v ktorej sa jazyk používa.

Je teda územne vymedziteľný, vnútorne diferencovaný, sociálne rozvrstvený.

Do národného jazyka patrí:

1. **spisovná forma jazyka**
2. **štandardná forma jazyka**
3. **subštandardná forma jazyka**
4. **nárečové formy**

a) **územné nárečia** (teritoriálne dialekty)

b) **sociálne nárečia** (slang, argot)

1. Spisovný jazyk má **celonárodnú a celospoločenskú platnosť**, je jedinou kodifikovanou formou národného jazyka.

Spisovný jazyk má **kodifikovanú písanú i hovorenú podobu**. Písaná podoba je kodifikovaná ortografickými (pravopisnými) pravidlami, hovorená podoba je kodifikovaná ortoepickými pravidlami (pravidlami o správnej výslovnosti).

Kodifikácia (uzákonenie jazykových noriem a pravidiel) súčasného spisovného slovenského jazyka je zachytená v týchto **kodifikačných príručkách**:

Pravidlá slovenského pravopisu (najnovšia úprava spisovnej normy roku 1998), **Pravidlá slovenskej výslovnosti** (1984, 2005), **Krátky slovník slovenského jazyka** (najnovšie vydanie 1998; pripravuje sa ďalšie vydanie), **Morfológia slovenského jazyka** (1966).

Slovenská akadémia vied a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra majú štatút kodifikačných inštitúcií pre slovenský jazyk. V súčasnosti nie je kodifikátorom jeden človek (ako napr. v minulosti A. Bernolák alebo Ľ. Štúr), ale kodifikáciu uskutočňuje tím jazykovedcov.

Spisovný jazyk je najdôležitejší podsystem národného jazyka, vznikol na báze nárečovej formy národného jazyka.

Používa sa ako **dorozumievací prostriedok** vo verejnej vedeckej (napr. vedecké, populárnovedecké diela a články, prednášky), administratívnej (hospodárska, spoločenská, politická sféra, štátna legislatíva) a žurnalistickej (jazyk masovokomunikačných prostriedkov, okrem napr. živých vstupov interviewovaných osôb, ktoré neovládajú spisovný jazyk), didaktickej (vyučovací jazyk a učebnice) a náboženskej komunikácii

(liturgický jazyk niektorých cirkví a jazyk náboženskej literatúry). Je jazykom umeleckej literatúry a umenia vôbec (napr. literatúra, divadlo, časť televíznych útvarov, literatúra o výtvarných dielach a koncertoch atď.).

V **umeleckej literatúre** však nachádzame veľmi často aj inú formu národného jazyka než len spisovnú, niektorí autori využívajú nárečie aj v autorskej reči, nielen v pásme reči postáv (napr. Milka Zimková, Štefan Moravčík, Stanislav Štepka).

Umelecká literatúra prestala byť dominantným prostriedkom obohacovania spisovného jazyka. Podľa J. Bosáka sa v posledných dvadsiatich rokoch stala dominantnou publicistická a populárno-náučná literatúra.

Spisovný jazyk má **celonárodnú platnosť**, má **národno-reprezentatívnu funkciu**, je znakom národa spolu s inými fenoménmi, ako je spoločné územie, národná literatúra atď.

Spisovný jazyk je **štátnym a úradným jazykom**.

2. **Štandardná forma** má celonárodnú platnosť, používa sa v každodennej komunikácii. Nedodržiavajú sa všetky kodifikačné zásady, ale zachováva sa gramatická stavba spisovného jazyka a nepoužívajú sa nespisovné tvary slov (napr. dôsledne sa nerešpektuje výslovnosť spoluhlások – napr. nedodržiava sa výslovnosť *l* – *politická ľavica, letieť*; nesprávne sa vyslovuje spoluhláska *n* v slove *necht*, *t* v slove *tie*; nesprávne sa používa predložka – *idem pre vodu, idem do susedov*; používa sa ojedinele nespisovné slovo, napr. slang, bohemizmus, slovo z územného nárečia atď. (*má maturitu, ide mi elina, práve robíme slepák, kúp mi rohlík, zahájil schôdzu, už máme svoje krumple*).

3. **Subštandardná forma** má tiež celonárodnú platnosť, ale využíva také množstvo nárečových prvkov, že možno hovoriť o západoslovenskom, stredoslovenskom a východoslovenskom variante.

Táto forma (varieta) národného jazyka využíva **tvary slov** odlišné od spisovnej normy, ovplyvnené zemepisným nárečím – *dám sebe malinovku* a nie *dám si malinovku*, *sedí na kolese* a nie *sedí na kolese*; *zájdeme do krstných* a nie *zájdeme ku krstným*; **nespisovný prízvuk** – *lavica* a nie *ľavica*; nerešpektuje **rytmické krátenie** – *plúca* a nie *plúca*; **predlžuje krátku samohlásku** – *mojého, útorok, pekný*; **vyslovuje** všetky hlásky **krátko** – *on ma vola /on ma volá/, bola som na prednáške /bola som na prednáške/*;

často používa **nárečové slová** (*Ta kde si bol? Je z neho riadny kamas* – mládenec. *Jaj, či je ten koláč fajný! Fčil tu bol! Neni tu.*) atď.

4. **Nárečové formy**

- a) **Teritoriálna nárečová forma** národného jazyka.

Územné nárečie je jazyk, ktorým spontánne v príslušných sférach spoločenského života hovorí časť národného spoločenstva v územne presne vymedziteľnej oblasti.

Slovenské územné nárečia

- **západoslovenské** (napr. kysucké, považské, nitrianske, myjavsko-brezovské, trenčianske, záhorácke, trnavské nárečia),
- **stredoslovenské** (napr. liptovské, oravské, hontianske, novohradské, tekovské, turčianske, gemerské nárečia),
- **východoslovenské** (napr. spišské, šarišské, zemplínske, abovské nárečia).

Zvláštnosťou slovenských teritoriálnych dialektov je to, že sú ešte veľmi životaschopné, napriek tomu, že niektorí jazykovedci očakávali, že spisovný jazyk absorbuje územné nárečia.

Veľké percento populácie používa územné nárečia v súkromnej komunikácii, a preto vo veľkej miere prenikajú do subštandardnej a štandardnej formy národného jazyka.

Územné nárečia však prestali obohacovať tak výdatne ako predtým lexiku spisovného jazyka. Vzástol vplyv iných jazykov (angličtina, čeština).

Podľa výsledkov sociolingvistických výskumov (Ivor Ripka) nárečím sa dnes deklaruje aj uvedomená príslušnosť k rodnému kraju, solidarita k rodine.

Po čase sa opäť stali aj jazykom umeleckej literatúry (napr. Stanislav Štepka atď.), objavujú sa v textoch populárnej hudby (Bukasový masív, Mloci).

- b) **Sociálne nárečia: slang a argot**

Slang je profesijná reč skupiny ľudí, napr.:

zamestnancov, odborníkov – *slepák, komisionálka, klasák, gólman, devína* – pištoľ, *smrták* – silná káva, *žigulák, punto* – auto Punto, *tiráč* – automobil TIR, vodič, *opušták, záložák*; študentov – *cviko, domina* – domáca úloha, *hysák, ciga, vecko*; fanúšikov – *magič, sladák, džingel* – zvučka, *hitovka, pikoška, singláš, adidy, basket* atď.

Slang ekonomizuje vyjadrovanie, skraca slová (elekrička – *elina*; kopačky – *kopky*; tušenie – *tušák*; stoppercentne – *stopro*; dementný, hlúpy človek – *dementák*), využíva univerbizáciu (Slovenské národné divadlo – *Národné, Narodko*, klasifikačný hárok – *klasák*; svetový rekord – *sveták*; digitálne hodinky – *digišky*; diplomová práca – *diplomovka, diplomka*). Využíva **slovné hračky** a dáva priestor na

prejavenie vtipu a citu pre jazyk (*mne je to na háku, mám to na háku* – mne na tom nezáleží; *púšťali samé pecky* – dobré skladby; *celý deň decentil* – slušne sa tváril).

Rýchlo preberá **vplyvy z cudzích jazykov** – *bonznem tá; to je jak v kafehauze; oukej; bejbi; helou; sory; krezu* – blbec; *ten sa ale scvo-kol; díky moc*.

Profesionálny slang je často súčasťou štandardnej formy národného jazyka (napr. *Pacientka z dvojky musí íst na gyndu. Exol nám. Vymeň blinker. Zajtra bude klasifikačka.*).

Študentský slang preniká do subštandardnej variety národného jazyka.

Argot je sociálne nárečie, ktoré sa usiluje o zahmlenie významu výpovede, o **utajenie komunikácie**.

Argot neskracuje slovo ako slang, nemení ho, ale použije ho v nezvyčajnom kontexte, napr. *televízor* – dorozumievanie sa z okna do okna vo väznici; *blcha* – stopa po vpichnutí drogy striekačkou; *moták* – prepašovaný list do väzenia; *oko* – človek, ktorý niekoho sleduje; *betón* – jedlo, rizoto; *visí mu melón* – je mu dlžný milión; *už to strelil* – predal to; *musí sa zašiť* – schovať sa atď.

Argot je jazykom spodiny (väzni, zlodeji, mafiáni atď.), vojakov, ale niektoré slová (hlavne pomenovania bankoviek atď.) prechádzajú aj do študentského slangu, napr. *devín* – päťstokorunáčka, *liter* – tisíc-ka, *kilo* – stovka.

JAZYK A REČ

Jazyk je abstraktný systém, ktorý určitý národ, národnosť, kmeň, rod používa ako prostriedok myslenia a dorozumievania. Je uložený v pamäti spoločenstva, ktoré ho používa, to znamená, že jazykoveda skúma len jeho konkrétnu realizáciu – **reč**.

Jazyk je teda súhrn pravidiel, na základe ktorých vzniká reč.

Reč je fyzicko-psychická schopnosť človeka vytvárať artikulované zvuky (vyslovovať), spájať ich s pojmami, a tak realizovať komunikáciu s inými ľuďmi.

Reč je teda realizácia abstraktného jazykového systému v konkrétnom dorozumívaní a výsledkom reči je konkrétny jazykový prejav.

Jazykový znak umožňuje odovzdávať, prenášať informáciu vďaka spojeniu zvukovej a obsahovej, významovej stránky znaku. Významová stránka znaku má veľa spoločného s pojmom, čo je kategória myslenia. Obsah

jazykového znaku nesúvisí s jeho zvukovou podobou, záleží od národného kolektívu, akú zvukovú podobu napr. pojmu rieka si zvolí (slovo rieka znie v angličtine the river, v španielčine el río, lebo sa príslušníci týchto národov tak rozhodli).

Jazykový znak je schopný zastupovať konkrétne veci (pojem rieka – odraz rieky v našom vedomí – zastupuje konkrétny geomorfologický útvar rieku). Spojenie zvukovej a obsahovej zložky musí byť v danom jazyku ustálené: slovo rieka nemôže zastupovať raz rieku a inokedy more.

JAZYK A PÍSMO

Jazykom sa ľudia dorozumeli len na krátku vzdialenosť a len s prítomným človekom. Na dorozumenie na väčšiu vzdialenosť používali okrem iného posunky, hlasné zvuky, dymové signály, zárezy do kameňa alebo dreva a písmo.

Prvé písmo bolo primitívne **obrázkové písmo** – **piktografické písmo**. Nazýva sa aj **vetným písmom**, pretože kresba znamenala celú vetu (od 7. tisícročia pred n. l. Sumeri v Mezopotámii).

Piktogram, slovo – obrázok, sa používa namiesto napísaných slov dodnes, hlavne tam, kde je medzinárodná klientela – hotely, stanice, letiská. Funguje ako symbol, ktorému rozumie veľké spoločenstvo ľudí.

Vyšší typ obrázkového písma je **slovné písmo**, napr. **hieroglyfické písmo** v Egypte (5000 rokov pred n. l.), slovo malo svoj osobitný obrázok, napr. slovo vojna bolo zobrazené prekríženými nohami. Sumeri okolo roku 3000 pred naším letopočtom už mali **klinové písmo**, ktoré rozlišovalo slabiky. Naše **hláskové písmo** – pre každú hlásku má osobitný znak – vzniká v Stredomorí a v Grécku sa od 7. stor. pred n. l. začalo písať zľava doprava, ako píšeme doteraz. Z **aténskej abecedy** sa vyvinula **latinka** (6. stor. pred n. l.).

Naši slovanskí predkovia v 9. stor. písali **hlaholikou** (slovanské písmo na základe malej gréckej abecedy) a neskôr **cyrilikou** (slovanské písmo na základe veľkej gréckej abecedy), ktorá sa v niektorých slovanských jazykoch zachovala ako **azbuka**. Od 10. stor. píšeme latinkou.

Prirodzený a umelý jazyk

Prirodzený jazyk je systém znakov a pravidiel ich spájania postavený na základe ľudských artikulovaných zvukov (alebo aj na základe grafických znakov), ktorý slúži ako nástroj komunikácie, vyjadrovania myšlienok a obsahu vedomia v procese poznávania.

Prirodzený jazyk má **univerzálnu platnosť**, rozumejú mu a používajú ho všetci jedinci etnického alebo národného spoločenstva.

Umelý jazyk je systém znakov, ktorý na rozdiel od prirodzeného jazyka má ohraničenú platnosť. Na rozdiel od prirodzeného jazyka najprv existuje v písanej forme a až potom v zvukovej forme. Nie je to v podstate jazyk, ale systém znakov s vopred dohodnutými zákonitostami, ktorým rozumie skupina ľudí, napr. **symbolický jazyk** v matematike, chémii atď. ($a + b = x$).

Okrem symbolických jazykov existujú **programovacie jazyky**, ktoré sú súhrnom pokynov pre počítač, umožňujú prenos algoritmov do strojového kódu.

Zvláštnym typom umelých jazykov sú **plánové jazyky**, ktoré na rozdiel od prirodzených etnických jazykov boli umelo vytvorené človekom (napr. F. Bacon, J. A. Komenský, R. Descartes). Ich cieľom bolo zabezpečiť ľahšie dorozumenie ľudí rôznych národností.

Od 17. storočia dodnes je už vyše 900 pokusov vytvoriť spoločný umelý jazyk. Najúspešnejším sa stalo **esperanto** (iniciátor poľský lekár Zamenhof), je založené na internacionálnej slovnej zásobe (má 10 percent slov pôvodne slovanských, autor využil systém slovanskej syntaxe) a tvorí slová podľa ustálených, jasných pravidiel, čo mu umožňuje obohacovať slovnú zásobu.

V tomto jazyku vychádza 125 časopisov, v Múzeu esperanta vo Viedni je 14 000 titulov kníh, v 36 krajinách sa vyučuje aj v školách.

INDOEURÓPSKE JAZYKY

Na svete je asi 2500 až 2800 jazykov, sú rozdelené do rodín a skupín. Niektoré jazyky sú natoľko osobité, že sa nezaraďujú do žiadnej zo skupín, napr. jazyk Baskov, ktorých jeden milión žije na oboch stranách Pyrenej na území Francúzska a Španielska.

Podľa výskumov rakúskeho vedca R. de Cillia v súčasnosti najdôležitejším jazykom v medzinárodnom ekonomickom styku, jazykom vedy, jazykom medzinárodnej komunikácie je angličtina. Je dorozumievacím jazykom v 61 organizáciách (na porovnanie francúzština v 59, španielčina v 23, arabčina v 22).

90,7 percenta všetkých prírodovedných publikácií na svete vychádza v angličtine. V čase globálneho zjednocovania sveta sa práve angličtina stáva zjednocujúcim jazykom.

Na druhej strane Rada Európy podporuje viacjazyčnosť Európy tým, že uznáva jazyky členských krajín za rokovacie. Rada Európy predpokladá,

že každý občan zjednotenej Európy **bude ovládať tri jazyky európskeho spoločenstva** (počas základnej školskej dochádzky sa naučí dva, na vyššom stupni škôl jeden cudzí jazyk).

Takmer všetky európske jazyky (70) a jazyky časti západnej Ázie podľa výskumov porovnávacej jazykovedy pochádzajú zo spoločného **indoeurópskeho prajazyka**.

Podľa predpokladov týmto jazykom sa hovorilo okolo roku 3 500 pred n. l. na území južného Ruska alebo v oblasti Malej Ázie. Žiadna písomná pamiatka v tomto jazyku sa nezachovala.

Všetky **jazyky**, ktoré nazývame **indoeurópske**, majú veľa spoločných najstarších a najfrekventovanejších slov alebo koreňov slov, napr.:

tri: trois – fr., tres – šp., thri – ang., drei – nem., trin – róm., tre – dán.;

matka: maire – fr., madre – špan., mather – ang., mutter – nem., moder – švéd.;

ty: toi – fr., tu – špan., du – nem., tu – róm.

Od 3. tisícročia pred n. l. sa indoeurópske kmene začali sťahovať do Ázie (predkovia Indov, Iráncov, Arméncov), do juhoeurópskej oblasti (predkovia Grékov a Rimanov, neskôr predkovia Albáncov – možno Ilýri), smerom do západnej Európy (predkovia Keltov – dnešní Íri, Bretónci, Walesania), za nimi nasledovali Germáni a Slovania.

Do indoeurópskej rodiny jazykov patria aj baltské jazyky – lotyšský, litovský.

Z jazykov národností žijúcich na území Slovenska nepatrí do indoeurópskej skupiny maďarčina (spolu s finským a estónskym jazykom patrí do ugro-fínskej rodiny jazykov, do uralskej vetvy). Nemecký jazyk patrí ku germánskym jazykom.

Rómsky jazyk je starý indoiránsky jazyk, do Európy sa dostal okolo 13. stor. Jeho pôvod je na severe dnešného Afganistanu a v severnej Indii.

V Slovenskej republike by sa mal onedlho kodifikovať rómsky jazyk na základe nárečia jednej skupiny Rómov žijúcich na Slovensku. Na svete je veľa variantov rómskeho jazyka, pretože Rómovia žijú roztrúsene v mnohých štátoch.

Židia hovoria **hebrejským jazykom**, ktorý patrí do skupiny semitských jazykov. Pred druhou svetovou vojnou a pred tragickým holokaustom naši židovskí občania hovorili prevažne jazykom **jidiš**. Je to v podstate germánsky jazyk, ktorý prebral veľa slov z románskej a slovanskej skupiny jazykov. Zapisuje sa hebrejskou abecedou.

Najpočetnejšie skupiny indoeurópskej rodiny jazykov sú germánska, románska, slovanská.

Rozdelenie germánskych jazykov:

- a) **severogermánska** (škandinávská) podskupina: dánčina, nórčina, švédčina (je druhým spisovným jazykom aj vo Fínsku), islandčina;
- b) **zápodogermánska** podskupina: angličtina (63 krajín; okrem Anglicka sa používa v Severnej Amerike, Austrálii, v Karibskej oblasti, v Oceánii); **holandčina** (funguje aj ako úradný jazyk v bývalých holandských kolóniách); zjednodušením holandského jazyka vznikla afrikánčina, ktorou hovorilo pred poslednými politickými zmenami v Juhoafrickej republike 10 miliónov ľudí); **flámčina** (názov pre holandský jazyk, ktorým sa hovorí v časti Belgicka), **nemčina** (8 krajín; okrem Nemecka, v Rakúsku, Lichtenštajnsku, v časti Švajčiarska, sčasti v Luxembursku); **jidiš** (dnes sa ním viac hovorí v Severnej Amerike, pretože len veľmi málo európskeho židovského obyvateľstva prežilo holokaust. Jidiš okrem germánskych slov obsahuje prvky z hebrejčiny, zo slovanských jazykov a z románskych jazykov. Používa hebrejské písmo).

Rozdelenie románskych jazykov:

- francúzština** (34 krajín; okrem Francúzska v časti Švajčiarska, vo valónskej časti Belgicka, v časti Kanady, v niektorých štátoch Afriky, na ostrovoch Malých Antíl, na Korzike atď.);
- taliančina** (okrem Talianska úradný jazyk vo Vatikáne, ďalej Monako, Somálsko atď.);
- španielčina** (23 krajín; okrem Španielska napr. vo väčšine krajín Južnej a Strednej Ameriky; stáva sa druhým najpoužívanejším jazykom v USA v dôsledku legálnej aj ilegálnej migrácie obyvateľstva zo Strednej Ameriky a Mexika);
- katalánčina** (Katalánsko v Španielsku, španielske ostrovy v Stredozemnom mori);
- portugalčina** (7 krajín; okrem Portugalska napr. v Brazílii, v Afrike v Angole, Mozambiku atď.);
- rumunčina** (východorománsky jazyk, Rumunsko);
- moldavčina** (východorománsky jazyk, príbuzný s rumunským, používa sa v Moldavskej republike a v časti rumunského Moldavska);
- rétorománčina** (pochádza z nárečia rímskej provincie Rhaetia, je úradným jazykom v časti Švajčiarska, používa sa v tirolskom Taliansku). Vznik románskej skupiny ovplyvnila **latinčina**, ktorá je však mŕtvym jazykom (prestala plniť funkciu materinského a národného jazyka).

Rozdelenie slovanských jazykov:

- a) **východná podskupina**: bieloruština, ruština, ukrajinčina (všetky jazyky používajú azbuku);
- b) **západná podskupina**: čeština, lužičtina (dnes žije v Prusku len 5 000 Lužických Srbov), poľština, slovenčina;
- c) **južná podskupina**: bulharčina (písmo azbuka), chorvátčina, macedónčina (písmo azbuka), slovinčina, srbčina (písmo azbuka). Macedónčina sa stala základom pre prvý kultúrny a liturgický jazyk Slovanov staroslovienčinu.

VÝVIN SLOVENSKEHO SPISOVNÉHO JAZYKA

- **do 8. stor.** – spoločný jazyk všetkých Slovanov **praslovančina**. Praslovanský jazyk bol spoločný jazyk Slovanov počas niekoľko sto rokov, ale neexistuje ani jedna písomná pamiatka. Porovnaním tvarov slov jednotlivých slovanských jazykov sa môžeme takmer s určitosťou dopracovať k podobe praslovanského slova (napr. svieca – světja, ležať – legeti, medza – medja). Praslovanský jazyk mal hlásky, ktoré sa v slovenčine nezachovali, napr. tvrdý jer a mäkký jer. Chýbali spoluhlásky h, f, ale mal navyše polomäkké spoluhlásky č, ž atď. V prvých storočiach nášho letopočtu sa z praslovanského jazyka začali formovať jednotlivé slovanské jazyky. V základnej slovnej zásobe slovenčiny je dodnes veľa pôvodne praslovanských slov, napr. z oblasti prírody: *hora, zem, blato, slnko, buk, lipa* atď.; z oblasti príbuzenských vzťahov: *otec, syn, ujo, dedo, muž, žena*; z oblasti ľudského tela: *koleno, hlava, ruka, noha, črevo, krv, kosť* atď.; pomenovania činností: *orať, žať, siať*. Tieto slová alebo ich základy sa nachádzajú v obmenách aj v iných slovanských jazykoch. Najstaršie slová v našej slovnej zásobe sú najkratšie.
- **9. stor. – 863**: Konštantín a Metod prichádzajú na územie Veľkej Moravy, prinášajú prvý kultúrny a cirkevný jazyk Slovanov **staroslovienčinu**, ktorý vytvorili na základe macedónskeho nárečia z okolia Solúna. Po pôsobení na Veľkej Morave do tohto jazyka prenikli západoslovanské prvky. Neskôr ho ovplyvnili jazyky národov, na území ktorých sa používal ako literárny a hlavne liturgický jazyk (bohoslužobný, náboženský). Jeho prvky sa zachovali dodnes v podobe **cirkevnoslovanského jazyka**, ktorý u nás ako liturgický jazyk používajú gréckokatolícki a pravoslávni veriaci.

V tomto období vytvoril Konštantín slovanské písmo **hlaholiku** na základe **malých písmen gréckej abecedy**.

V. Turčáni objavil systém, na základe ktorého bolo písmo vytvorené – všetky písmená sú kombináciou týchto znakov: † (kríža – spása) ako symbolu Krista; ○ (kruhu) ako symbolu Boha a △ (trojuholníka) ako symbolu Trojice.

Nový liturgický jazyk prijali s nevlôou hlavne franskí kňazi a tzv. **troj-jazyčníci** (zástancovia trilingvizmu), ktorí presadzovali tri tradičné liturgické jazyky: **grécky, latinský, hebrejský**.

Po obhajobe staroslovienskeho jazyka v Ríme (spoločná obhajoba v roku 867 u pápeža Hadriána II. a druhýkrát Metodova obhajoba v roku 880 u pápeža Jána VIII.) sa stal **štvrtým liturgickým jazykom**.

Po Metodovej smrti (885) Svätopluk dá prednosť politickému spojeniu so Západom, zakáže starosloviensku liturgiu a slovanských kňazov vyženie. Slovanská vzdelanosť pokračuje hlavne v kláštoroch Bulharska a práve tam vzniklo druhé slovanské písmo **cyrilika** na základe **veľkých písmen gréckej abecedy**. Zachovalo sa dodnes v podobe **azbuky**.

Literárne pamiatky v starosloviencine

Pôvodné: Proglas – prvá slovanská báseň, **Moravsko-panónske legendy**.

Prekladové: preklad Biblie, žaltár – kniha žalmov, breviár, modlitby atď. **Zákon sudnyj ljudem**. (Pozri tému Stredoveká literatúra, str. 84).

Používaním staroslovienskeho jazyka (pôvodne južnoslovanského) na Veľkej Morave pribúdajú do jeho lexiky západoslovanské prvky. **Veľkomoravské slová** v starosloviencine boli napr. *godina, prositi, pastyr, grnčari, štítari* atď.

Náš jazyk bol odlišný od súčasnej slovenčiny, mali sme nosovky (ako napr. teraz francúzština), tvrdé a mäkké jery (polosamohlásky, napr. днь = deň), zanikli v 10. stor.

■ **10. stor.** – rozpad Veľkej Moravy, postupné začleňovanie Slovenska do uhorského štátu.

Po príchode Maďarov a pri formovaní uhorského štátu, ktorého obyvatelia hovorili viacerými jazykmi, sa spisovným jazykom i liturgickým jazykom stáva **latinský jazyk**.

Literárne pamiatky – po latinsky písané **kroniky** a **legendy**: **Anonymova kronika** (zač. 13. stor.), **Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi** (11. stor.), **Legenda o sv. Štefanovi** (11. až 12. stor.).

Starosloviencina obohacuje slovnú zásobu maďarského jazyka hlavne

z oblasti rodiny, domu, cirkvi, štátnej správy atď. (*ablak – oblok, azstal – stól, szalma – slama, király – kráľ, kerest – krst* atď.).

■ **14. až 16. stor.** – kultúrny a spisovný jazyk je slovenčina s českými prvkami (**slovakizovaná čeština** alebo bibličtina, t. j. jazyk, do ktorého bola preložená tzv. Kralická Biblia) sa začína presadzovať v administratívnych zápisoch v mestách. Pod vplyvom založenia pražskej univerzity (1348), pobytu husitských a bratrických vojsk a v 16. stor. pod vplyvom reformácie, ktorá uprednostňovala materinský jazyk ako jazyk liturgický pred latinčinou, sa začína na Slovensku používať **slovakizovaná čeština** ako spisovný jazyk Slovákov.

Literárne pamiatky: napr. **Žilinská mestská kniha** – 14. stor., hymnická pieseň **Vitaj, milý Spasiteľu** – pol. 14. stor.

■ **18. stor.** – uzákonenie prvého spisovného slovenského jazyka na základe kultúrnej západoslovenčiny **A. Bernolákom**. Jazyk mal **fonetický pravopis** (piš, ako počuješ) – všetky mäkké spoluhlásky musel označiť mäkkým (*dědina, swadba*), nerozlišoval i/y (*našinských* = našich). Namiesto j používa g, napr. *gim* = jim, im; mal dvojité w. Do západoslovenčiny (*spiwať* = spievať, *kôň* = koň) pridal mäkké slabiky de, te, ne, le.

Kodifikačné diela: Slovenská gramatika, Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách.

■ **1843** – uzákonenie spisovného jazyka **L. Štúrom** na základe stredoslovenského nárečia.

Pravopis bol fonetický. Jazyk prijali po počiatkových diskusiách slovenskí evanjelici aj katolíci.

Kodifikačné diela: Nárečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí, Náuka reči slovenskej.

L. Štúr za základ spisovného jazyka vzal stredoslovenské nárečie, lebo (ako to v Náuke reči slovenskej tvrdí): *najčistejšje a najpeknejšje po Slovenskí hovori sa v samích Tatrách, v strjedku ich najzavrenejšom: Liptove, Orave, Turci, hornom Trenčične, v hornej Nitre, Zvoleňe, Tekove, Hontě, Novohrade a aj vo veľkej čjastke Gemera...*

Štúr nepoznal spoluhlásku ľ; samohlásku y, ä; dvojhlásky, napr. *božiu* = božiu, *kvjetím* = kvietím.

■ **1852 M. Hattala a M. M. Hodža** upravujú Štúrov jazyk po celoslovenskej porade v roku 1851 v Bratislave. Podľa svetových jazykov a hlavne podľa češtiny ustupujú od fonetického pravopisu a rozlišujú i/y, dodajú hlásky ľ, ä, neoznačujú mäkkosť spoluhlásky pred e a i atď.

■ **1862 až 1875** – slovenčina je vyučovacím jazykom na troch slovenských gymnáziách a rokovacím jazykom Matice slovenskej; obohacuje sa hlavne o odborné názvy.

- **1875 až 1918 – maďarizácia.** Cieľavedomé pomadžarčovanie nemaďarských národov – úradníci a zemanovia si musia pomadžarčiť mená, proces pomadžarčovania v Uhorsku vrcholí roku 1905 (Apponyiho školský zákon), keď sa nesmeli vyučovať materinským jazykom ani na najnižšom stupni obecných škôl.
- **1918 – vznik I. ČSR.** Dovtedy najlepšie podmienky pre používanie a rozvoj spisovného slovenského jazyka. Slovenčina sa stala štátnym, úradným a vyučovacím jazykom. V 20. rokoch nastalo vyvrcholenie snáh politického hnutia čechoslovakizmu o zjednotenie českého a slovenského jazyka do **československého jazyka**. Vyšli prvé Pravidlá slovenského pravopisu prof. **Václava Vážného**, ktoré prinášali do slovenskej slovnej zásoby české slová, napr. *láhev, límec, zed'* atď. Navrhol dať do slovníka slovenské slová bez dvojhlasok: *vedeť, vidieť* atď.
- **1940 – Pravidlá slovenského pravopisu** vydané Maticou slovenskou bez českých slov. Vzniká **puristické hnutie** (hnutie za očistu slovenčiny od českých slov). Uchovali osobitosť slovenského jazyka, ale urobili aj chyby: vyhodili slovo *barva* – nahradili ho slovom s cudzím základom – farba, topánka namiesto *bota, korčule* namiesto brusle).
- **1953 – zásadnejšia zmena pravopisnej normy.** Zrušenie dvojtvarov pri spodobovaní, napr. *sjazd* = schôdza; *zjazd* = na lyžiach.
- **1991**
 - nastali podstatné zmeny v písaní veľkých písmen (*Ulica osloboditeľov* a nie ulica Osloboditeľov, *Most mieru, slovenský jazyk* – názov vyučovacieho predmetu na vysvedčení, *katedra slovenského jazyka Univerzity Komenského* – názvy menších častí inštitúcií sa píše malým písmenom, *Boh, Matka Božia* – kresťanské náboženské pomenovania sa píše veľkým písmenom),
 - mení sa písanie čiarky. Pred priraďovacou spojkou a, i, aj, ani, alebo, či nepíšeme čiarku. Ak spojka a má iný význam ako zlučovacia, čiarku môžeme písať, ale nemusíme. (*Odišiel a nezaplatil. Odišiel, a nezaplatil. Asi odišiel alebo tu vôbec nebol. Byť či nebyť?*) Ak sa spojka opakuje, čiarku píšeme. (*Alebo odídeš, alebo zaplatíš.*)
 - zmeny v rytmickom krátení (tvary činného prídavného príslovka prestali byť výnimkou z rytmického krátenia – *píšuci*, skrátila sa slovotvorná prípona -ár, -áreň, ak je pred ňou dlhá samohláska. Úprava bola nedô-

- sledná, prípona -ár, -áreň zostala dlhá, ak pred ňou bola dvojhlaska, napr., *mliekár, ale prevádzkar*).
- zjednodušilo sa písanie prísloviak. Dovedna sa píše všetky príslovky okrem niekoľkých, napr. príslovky vyjadrujúce farbu majú dva tvary – *načerveno, na červeno*,
- medzi určením miesta a času v liste sa prestala písať čiarka (*Bratislava 3. 9. 2001*),
- za názvom písomnej práce, útvárom písomnej práce, za dátumom sa prestala písať bodka atď.
- **1996 – Zákon o štátnom jazyku** v Slovenskej republike. Právna norma upravuje používanie spisovného slovenského jazyka vo verejnom styku, napr. prikazuje zahraničným výrobcam, ktorí chcú predávať výrobky na Slovensku, vyhotoviť preklad návodu na použitie výrobku do slovenčiny.
- **1998**
 - zatiaľ posledná úprava slovenského pravopisu. Zjednocuje sa písanie slovotvornej prípony -ár, -áreň. Prípona sa skraca, aj keď je v predchádzajúcej slabike dvojhlaska: *mliekareň*. (V roku 1991 ešte *mliekáreň, ale prevádzkareň*.)
 - opäť sa píše veľké písmeno v názve katedry vysokej školy, ostatné menšie oddelenie inštitúcií sa píše s malým písmenom – *Pracuje na Katedre romanistiky Filozofickej fakulty UK. Je členkou predmetovej komisie slovenského jazyka.*
 - zvieracie prívlastňovacie prídavné mená podľa vzoru pávi majú dva tvary, napr. *vtáčí / vtáči; kohútí / kohúti*.
 - v ďalších často používaných cudzích slovách nerešpektujeme pôvodný pravopis (napr. *díler* – pôvodne dealer, *dizajn* – pôvodne design atď.).

PROZODICKÉ PROSTRIEDKY REČI – INTONÁCIA

Intonácia je súhrn (intonačných) prostriedkov reči, ktoré sa prejavujú modulovaním, úpravou častí reči – slabiky, slova, vetných úsekov, vety alebo textu prostredníctvom **prízvuku, dôrazu, pauzy, melódie, tempa reči a zafarbenia hlasu (timbre)**.

Prozodické vlastnosti reči sa realizujú: 1. na úrovni slabiky, 2. na úrovni slova, 3. na úrovni vetného úseku, 4. na úrovni vety, 5. na úrovni textu, 6. na úrovni celkového rečového prejavu.

1. Úroveň slabiky

Prízvuk

Prízvuk sa vytvára striedaním intenzity hlasu. Ak zosilníme výdychový artikulačný prúd vzduchu na jednu slabiku, vytvárame prízvuk. Každý jazyk má daný prízvuk. Spisovná slovenčina podobne ako napr. nemčina má **hlavný prízvuk na prvej slabike**, ale východoslovenské nárečia majú prízvuk na predposlednej slabike.

Väčšina španielskych slov má prízvuk na druhej slabike od konca, francúzske slová majú prízvuk na poslednej slabike, napríklad ruština a angličtina má pohyblivý prízvuk.

Druhy prízvuku:

- a) **hlavný** – intenzita artikulačného prúdu je silná, hlavný prízvuk je vždy na prvej slabike v dvoj a viacslabičnom slove, napr.:

mama, lavica, kukurica

- b) **vedľajší** – intenzita artikulačného prúdu je oveľa slabšia ako pri hlavnom prízvuku.

V štvorslabičnom slove vedľajší prízvuk je na tretej slabike (*korčulový*), päťslabičnom slove na štvrtej slabike (*slovenčinársky*), v šesťslabičnom a viacslabičnom slove na tretej, piatej slabike (*najdôležitejšie*). Ak je nepárny počet slabík, posledné dve slabiky zostávajú neprízvučné, napr. *najdôležitejšími*.

V slovenčine nikdy nie je prízvučnou posledná slabika v slove. Jednoslabičné slová samy o sebe nemajú prízvuk, musia sa (napr. v básni) spojiť s iným slovom alebo slovami, aby boli nositeľmi prízvuku.

Jednoslabičné tvary slovesa **byť, krátke tvary zámen** nikdy nemôžu byť nositeľmi prízvuku; predložka môže byť prízvučná, ak ju zdôrazňujeme, napr.:

z *cudziny tulák kročil som na ňu /
bázlivou nohou*

Poznámka: Striedaním prízvučnej a neprízvučnej slabiky vytvárame rytmus básne.

Ak si označíme prízvučné slabiky **znakom** – a neprízvučné slabiky **znakom** ∪, máme takýto pôdorys básne z predchádzajúcej ukážky:

Z *cudziny tulák kročil som na ňu*
- ∪ ∪ / - ∪ / - ∪ ∪ / - ∪ / daktyl / trochej / daktyl / trochej
bázlivou *nohou*
- ∪ ∪ / - ∪ daktyl / trochej (**daktylo-trochejské metrum**)

2. Úroveň slova

Dôraz

Ak intenzitou hlasu zvýrazňujeme **najdôležitejšie slovo** vo vete, vytvárame **dôraz**.

V pokojnej vete sa najdôležitejšie slovo nachádza v **jadre výpovede** (časť vety, v ktorej sú nepoznané skutočnosti na rozdiel od **východiska výpovede**, kde sú už okolnosti známe alebo v predchádzajúcich vetách spomínané).

V citovo vypätej konverzácii môžeme obrátiť slovosled a zvýraznené slovo dať na začiatok vety:

Pokojná reč: východisko výpovede + jadro výpovede

Ospravedlnenie doručí rodič.

Vzrušená reč: Rodič doručí *ospravedlnenie*.

Poznámka: Výpoveď je vypovedaná veta.

Miesto dôrazu vo vete nie je dopredu dané, záleží na zámere autora, na komunikačnej situácii, na obsahu vety, ktoré slovo vo vete sa stane nositeľom dôrazu.

Pri príprave výrazného prednesu (napr. na recitačnú súťaž, na prednesenie slávnostného prejavu atď.) všetky zdôraznené slová označujeme dvomi vodorovnými čiarami: **=====**

3. Úroveň vetného úseku

Pauza (prestávka)

Pauza rozdeľuje v reči vety na vetné úseky. **Vetný úsek** je tá časť vety, ktorú povieme na jedno vydýchnutie.

Dospelý človek vie hospodáriť s dychom a nestáva sa mu, aby pauzou rozdelil napr. syntagmu (vetný sklad) alebo predložku a podstatné meno.

Druhy pauzy:

1. **fyziologicalká prirodzená** – nastáva na konci vetného úseku alebo na konci vety, aby sme sa mohli nadýchnuť.

a) **vedľajšia:** |

Nastáva na konci jednej vety v súvetí alebo na konci jedného vetného úseku v jednoduchej vete; trvá kratšie než pauza na konci vety alebo súvetia. Zvyčajne je pred spojku alebo čiarkou, ale pri rýchlejšom tempe reči alebo pri krátkej vete nemusíme urobiť pauzu pred každou čiarkou či spojkou.

Otec povedal, | že príde. || (vedľajšia pauza + hlavná pauza)

Povedz, či prídeš! || (iba hlavná pauza)

b) **hlavná** (medzivetná pauza): ||

Nastáva na konci jednoduchej vety alebo súvetia; pri písaní textu na diktát dokážeme rozlíšiť podľa dĺžky pauzy, či sa veta končí, alebo nie.

Otec povedal, | že príde. ||

2. **významová** (niekedy aj **dramatická pauza**, hlavne pri recitácii) – nastáva vtedy, keď hovoriaci uzná za vhodné, zvyčajne ju umiestni pred zdôraznené slovo.

Môže našu reč dramatizovať, stajomniť, môžeme ňou prejať svoje pohrdanie alebo lásku, môžeme pomocou nej koketovať alebo si láskavo doberať partnera, napr.

Ty si ale | krásna! || *Doniesol som ti | prekvapenie.* ||

Pretože je uprostred vety a nie na konci vety, označujeme ju ako vedľajšiu pauzu jednou kolmou čiarou (pri nácviku výrazného prednesu).

4. Úroveň vety

Melódia

Modulovanie reči, stúpanie alebo klesanie hlasu v rámci vety nazývame **melódiou**.

Druhy melódie:

1. **klesavá**

Klesavá melódia nastáva:

a) **v oznamovacej vete**, napr.: *Otec prišiel.*

b) **v rozkazovacej, žiadacej, želacej vete**, napr.:

Pod sem! Vezmi si. Keby sa tak stalo!

c) **v opytovacej vete v doplňovacej otázke**.

Doplňovacia otázka vyžaduje v odpovedi nový fakt, na ktorý sa pýtame. Začína sa opytovacím zámenom, príslovkou, ktoré sa stávajú zdôrazneným (najdôležitejším) slovom vo vete, napr.

Kto prišiel? Kedy sa to stalo?

Odpoveďou je nový fakt: Otec. Včera večer.

2. **stúpavá**

Stúpavá melódia nastáva v **opytovacej vete v zisťovacej otázke**. Zisťovacia otázka vyžaduje odpoveď **áno / nie a nezačína sa opytovacím zámenom či príslovkou**, napr.:

Prišiel otec?

Odpoveď znie: Áno. / Nie.

3. **stúpavo-klesavá**

Stúpavo-klesavá melódia nastáva v súvetí alebo vo vete s viacerými vetnými úsekmi.

Prvá stúpavá časť naznačuje, že veta po prvom vetnom úseku bude mať pokračovanie.

Včera sme kúpili nohavice | a pre Mira vetrovku. ||

Povedz mi jasne, | či prídeš. ||

5. Úroveň textu

Tempo reči

Tempo reči je dané človeku ako jednotlivcovi, niektoré ženy hovoria rýchlejšie ako muži, niektoré národy majú rýchlejšiu reč ako iné národy.

Francúzi hovoria rýchlosťou 350 slov za minútu, Nemci 340 slov za minútu.

S tempom však môžeme narábať v reči ako so štylistickým výrazovým prostriedkom. V hovorených prejavoch smutný a slávnostný obsah prerozprávame alebo prednesieme pomalšie, veselý alebo dramatický obsah rýchlejšie.

Striedaním tempa reči pri prednese textu vytvárame rytmus prejavu.

Pri výklade by mal učiteľ zvoliť pomalšie tempo, pretože odovzdáva nové fakty, ktoré sú náročné na porozumenie a zapamätanie.

Najrýchlejšie tempo má iste športový komentátor, ktorý pre rozhlas komentuje hokejový zápas na majstrovstvách sveta pri stave 1:1 dve minúty pred koncom.

Priemerné, nepríznačné tempo v spisovnej slovenčine je 3,29 slabík za 1 sekundu.

Pri nácviku prednesu si na okraj textu značíme, ktorú časť textu ako rýchlo prednesieme.

6. Celkový rečový prejav človeka

Zafarbenie hlasu, timbre (vyslov tembr)

Timbre viac ako tempo patrí k hlasovej – fyzickej vybavenosti človeka. Vo väčšine prípadov platí, že ženský hlas je asi o oktávu vyšší ako mužský, ale neplatí to absolútne. Zafarbenie hlasu sa dá najmenej zo všetkých intonačných prostriedkov vedome meniť.

Hlasovo dobre vybavení herci dokážu meniť timbre svojho hlasu alebo napodobňovať timbre iného človeka.

Zafarbenie hlasu je **jeden z identifikačných znakov jednotlivca**. Hovoriaceho nemusíme vidieť a vieme, kto hovorí.

VŠEOBECNÉ POUČENIE O SLOHU

ŠTÝLOTVORNÉ ČINITELE

Pôsobia na výslednú podobu textu alebo prejavu.

- a) **Subjektívny štýlotvorný činiteľ** (autor)
b) **Objektívne štýlotvorné činitele** (téma, funkcia, situácia)

1. **autor** (Odpovedá na pomocnú otázku: **Kto píše alebo hovorí?**)

Subjektívny štýlotvorný činiteľ závisí od individuálnych vlastností a (subjektívnych) názorov hovoriaceho alebo píšuceho. Výsledný text alebo prejav ovplyvňujú biologické faktory autora – vek, pohlavie, zdravotný stav, kondícia; povahové vlastnosti, intelektuálna úroveň, vzdelanie, zamestnanie atď.

2. **téma** (Odpovedá na otázku: **Čo? O čom?**)

Objektívny štýlotvorný činiteľ. Text alebo prejav ovplyvní to, o čom chceme povedať alebo napísať – obsahom prehovoru môžu byť napr. vlastnosti človeka, vyznanie citu, hrôzostrašný príbeh, príprava jedla, dielo a život L. Štúra atď.

3. **funkcia** (Odpovedá na otázky: **Načo? Aký je zámer?**)

Objektívny štýlotvorný činiteľ. Chceme informovať, predvolať niekoho na úrad, vysvetliť niečo, povedať svoj názor, zapôsobiť na city, rozplakať, rozveseliť? Každý zámer si vyžiada iné prostriedky a konečná podoba textu alebo prejavu bude vždy iná obsahom i formou.

4. **situácia** (Odpovedá na otázky: **Kde? Ako? S kým?**)

Objektívny štýlotvorný činiteľ. Budeme hovoriť v súkromí, na verejnosti? Budeme sa dorozumievať písomne, ústne? Je adresát prítomný, nie je? Napíšeme mu, zatelefujeme, pošlemu mu správu (SMS)? Budeme hovoriť s učiteľom alebo s vlastnou matkou? Z každej situácie vyplynie osobitý text alebo prejav.

SLOHOVÝ POSTUP

Spôsob, ako sa skladajú, členia alebo spájajú jednotlivé zložky textu sa nazýva slohový postup.

Rozlišujeme štyri základné postupy:

1. **rozprávací**
2. **opisný**

3. informačný

4. výkladový

Každý slohový postup sa využíva v niekoľkých jazykových štýloch. V jednom slohovom útvare môže byť niekoľko slohových postupov. Napr. v novele Pani Rafiková okrem rozprávacieho slohového postupu nájdeme aj opisný slohový postup (v útvare opis a charakteristika).

Rozprávací slohový postup

Je zo všetkých slohových postupov najvyvinutejší, typovo najbohatší. Rozvíjal sa od prvých rozprávání videného, cez fantastické rozprávky a dopel až k modernému románu a dráme.

Rozprávací slohový postup je založený na **dejovej línii**, ktorá sa odohráva v čase a v priestore.

Je jedným z **najzovretejších** (znak kohéznoť) slohových postupov, pretože jednotlivé komponenty nemôžeme ľubovoľne vymieňať alebo radiť za sebou (ako napr. pri opisnom alebo informačnom slohovom postupe). Postava nemôže zomrieť skôr, než sa narodila; dejovosť, príbehovosť, časová línia rozprávanie pevne zoviera.

Základný útvar rozprávacieho slohového postupu je **rozprávanie**.

Málokedy sa v rozprávání nachádza len rozprávací slohový postup (**čisté rozprávanie**), väčšinou rozprávač zachytí vlastnosti človeka, výzor, počasie, opíše krajinu atď. (**komplexné rozprávanie**).

Malé útvary rozprávania:

Epigram – krátka satirická báseň s nečakaným záverom, napr. J. I. Bajza: Slovenské dvojnásobné epigrammata.

Aforizmus – výpoveď, ktorá niekoľkými slovami vtipne vyjadruje životnú pravdu; zvyčajne sa skladá iba z jedného súvetia a druhá veta prináša to nečakané, napr. *Len jedna vec na svete je horšia, než dostať sa do ľudských rečí: nedostať sa do nich.* O. Wilde.

Vtip – najznámejší útvar rozprávania šíriaci sa ústnym podaním, je postavený na nečakanom závere; vtip o známej osobnosti sa nazýva **anekdota**. Vtipom nazývame hlavne tie príbehy, ktoré sú založené na humore, vyžadujú ukončenie **pointou** (vyslov poentou; z fr. *pointe* – špička).

Pointa je prekvapivé, nečakané, vtipné, paradoxné vyvrcholenie deja.

Umelecké rozprávanie sa člení na **pásmo rozprávača** a **pásmo postáv**.

Rozprávač v rozprávání môže byť:

- a) **autorský**, vševediaci – pozerá sa na všetky postavy s nadhľadom, vidí svoje postavy zvonka aj zvnútra, vyostčuje konflikty medzi postavami.

Rozprávanie je v 3. os. sg. (napr. H. de Balzac – Otec Goriot:

Grófká najprv zbledla, vidiac netrpezlivosť svojho muža, ktorý prekutával oheň, hodil kutáč do kozuba, ako keby si popálil ruky a vstal.)

- b) **personálny**, subjektívny – je tiež vševediaci, ale sa sústreďuje zvyčajne len na jednu postavu, ktorá sa vyvíja v priebehu deja. Rozprávanie je v **3. os. sg.** (**er-rozprávanie**, **on-rozprávanie**), napr. J. Cíger Hronský: Jozef Mak.
- c) **priamy** – úlohu rozprávača prevezme jedna z postáv diela. Často rozpráva príbeh v **1. os. sg.**, akoby ho on sám zažil (**ich-rozprávanie**, **ja-rozprávanie**). V tomto rozprávání sonduje vnútro postavy – teda seba, dej je spomaľovaný opismi a úvahami. Napr. E. M. Remarque – Na západe nič nového.
- d) **oko kamery** – zachytáva vonkajšie znaky, črty, činy postáv; o vnútornom svete postáv vieme len z ich konania. V diele chýba vnútorný monológ, v ktorom sa prejavuje psychika postavy, nevieme, čo sa deje v duši postavy, čo si o udalosti myslí, postava si nič v duchu nehovorí. Napr. Le Clézio (francúzsky nový román; literatúra po roku 1945): Ariadna.

Ako ju obchádzajú, kruh sa čoraz väčšmi zužuje, teraz sa už mihajú tak tesne vedľa, že Christine cíti teplé závany z výfukov. Stojí ako prikovaná k zemi, srdce jej prudko tlčie, kolená sa jej podlamujú.

Poznámka: Málokedy je v umeleckom diele len jeden druh rozprávača, napr. J. Cíger-Hronský v diele Jozef Mak opúšťa epickú pozíciu rozprávača a sám ako autor vstupuje do diela, prihovára sa svojej postave.

V **pásme postáv** sa nachádza:

- **replika** (prehovor jednej postavy v dialógu),
- **monológ** (súvislý, neprerušovaný prejav jednej postavy; častý v dramatickej tvorbe),
- **vnútorný monológ** (myslený, nevypovedaný prehovor postavy, v ktorom prejavuje svoje city, názory, plány atď.),
- **dialóg** (rozhovor najmenej dvoch postáv, ktorých repliky sa striedajú; repliky dialógu sa zapisujú priamou rečou). (Pozri **priamu**, **nepriamu**, **polopriamu reč** na s. 276).

Druhy rozprávania:

- a) **klasické rozprávanie** (v poézii, v próze a v dráme)

Dej v klasickom rozprávání postupuje týmito krokmi:

1. **úvod (expozícia)** – opis prostredia, údaj o čase, zoznámenie sa s postavami;
2. **zrod zápletky**, zauzľovanie deja (**kolízia**);
3. **vyvrcholenie deja (kríza)**;

4. **obrat v deji**, práve vo chvíli, keď sa už zdá, že všetko sa vyrieši (**dramatický zvrat – peripetia**);
 5. **rozuzlenie (katastrofa)** a záver.
- b) **rozprávanie in medias res** (z lat. – uprostred vecí)
Nemá úvod, dej sa začína „akčne“, rovno uprostred deja.
 Napr. J. Kalinčiak: Reštavrácia.
 „Hej, na moj hriešnu dušu, bude!“
 „Hej, na moj hriešnu dušu nebude!“
 (Bez ďalšieho kontextu by sme podľa začiatku rozprávania nevedeli, o čom je reč.)
- c) **retrospektívne rozprávanie** (retrospektíva, z lat. – pohľad späť)
 Dej sa odvíja **od konca príbehu**.
 V diele Ladislava Mňačka Smrť sa volá Engelchen je celkom na konci vojny zranený partizán, prežije, leží v nemocnici a sestričke rozpráva, ako sa zranil, čo zažil v partizánskej jednotke. Najprv sme sa dozvedeli koniec príbehu a až potom začiatok.
- d) **epické rozprávanie**
 Je charakteristické pokojným plynutím deja, má málo dialógov, prevláda oznamovacia veta, má veľa súvetí.
- e) **dramatické rozprávanie**
 Charakterizujú ho prudké zvraty deja, veľa dialógov, veľa zvolaní, oslovení, nedokončených viet, krátke vety, menej súvetí, veľa slovies, prekvapujúca pointa.
- f) **priame rozprávanie**
 Starší termín pre **ich-rozprávanie** (ja-rozprávanie). Rozprávač v **1. os. sg.** rozpráva príbeh, akoby ho sám zažil.
Základné útvary: jednoduché rozprávanie v hovorovom štýle, fejtón v publicistickom štýle, román, poviedka, novela, báj, dráma, epos, balada atď.
Kompozícia útvarov: prevažuje trojčlenná kompozičná štruktúra – úvod, jadro, záver. (Ak to nie je rozprávanie in medias res – nemá úvod – alebo retrospektívne rozprávanie – autor postupuje od konca príbehu k začiatku.)

OPISNÝ SLOHOVÝ POSTUP

Sústreďuje sa na **zachytenie vlastností osôb, predmetov a javov, zachytáva aj následnosť činností**. Vlastnosti vymenúva, ale nevysvetľuje. Poradie komponentov v útvaroch opisného slohu sa môže meniť (okrem

niektorých, napr. návod, opis pracovnej činnosti). Môžeme najprv opísať park, potom budovy na námestí alebo presne naopak.

Druhy opisu

Podľa povahy opisného predmetu:

- a) **statický** – opisuje statické predmety; je to zvyčajne odborný opis; využíva veľa podstatných a prídavných mien;
- b) **dynamický** – opisuje aj statický predmet; opis sa dynamizuje predovšetkým väčším počtom slovies a využitím personifikácie a metafory. Zvyčajne je to umelecký opis.

Podľa zaradenia do štýlov:

- a) **jednoduchý opis v hovorovom štýle** (napr. opis pekného kabáta vo výklade);
- b) **odborný opis** – nachádza sa **v odbornom štýle**, je často súčasťou výkladu; je zovretejší než jednoduchý opis, používa veľa mien a málo slovies, využíva odborné termíny, konštrukcie s trpným rodom, často ho dopĺňujú nákresy, tabuľky, schémy.
 Znaky odborného opisu má opis pracovného postupu, napr. návod, recept. Má určenú slovesnú osobu, napr. 1.os. pl. (*pridáme soľ*), 2.os. pl. rozkazovacieho spôsobu (*pridajte soľ*). Obracia sa na konkrétneho adresáta.
 Časti návodu alebo receptu nemôžeme svojvoľne vymieňať, lebo by sme podľa toho neurobili nič poriadne.
- c) **lyrický opis alebo umelecký opis** – využíva výrazové prostriedky lyriky (metaforu, personifikáciu, epitetá, prirovnania atď.); je súčasťou literárnych diel (napr. opis postavy v realistickej próze), veľmi výrazné miesto má v poézii (napr. prírodná lyrika); v rozprávaní spomaľuje, brzdí dej (napr. naturizmus, lyrizovaná próza).

Charakteristika

Charakteristika je **druh opisu**, ktorý zachytáva základné, typické (**vnútorné**) znaky predmetu.

Charakteristika osoby (alebo postavy) zachytáva okrem typických vonkajších znakov (vonkajšia charakteristika – výzor, chôdza, oblečenie) aj povahové, morálne vlastnosti (vnútorná charakteristika).

Druhy charakteristiky:

- a) **priama** – vymenúva priamo vlastnosti (*je čestný, miluje a ctí si svojich rodičov, pracuje od rána do noci*);

- b) **nepriama** – vlastnosť postavy vyplynie z konania (napr. autor nemusí o postave povedať, že je lenivá, ale v deji bude iba polihovať, nič neurobí...);
- c) **individuálna** – charakteristika jednej osoby;
- d) **skupinová** – charakteristika skupiny (napr. hudobnej skupiny, generácie, triedy, národa atď.);
- e) **porovnávací** – charakteristika najmenej dvoch postáv tak, že vlastnosti jednej osoby porovnávame s vlastnosťami tej druhej;
- f) **umelecká** (subjektívna) – autor opisuje postavu zo svojho pohľadu, subjektívne hodnotí jej vlastnosti alebo správanie, používa napr. hyperbolu (napr. v karikatúre zväčšuje, preháňa isté vlastnosti);
- g) **administratívna**, čiže posudok (objektívna charakteristika) – autor bez zaujatia, objektívne opisuje kladné a záporné vlastnosti napr. pracovníka, študenta. Sústreďuje sa na pracovnú oblasť.

Základné útvary opisného slohového postupu: opis, charakteristika, posudok, návod, recept.

Kompozícia útvarov opisného slohového postupu – prevažuje trojčlenné členenie na úvod, jadro, záver.

INFORMAČNÝ SLOHOVÝ POSTUP

Objektívne konštatuje fakty, prináša údaje, výpočty faktov. Fakty vymenúva bez vysvetľovania, jednotlivé fakty nemusia medzi sebou úzko súvisieť. Odpovedá na otázky: Čo? Kde? Kedy? Kto? (hybridné slohové útvary aj na otázky: Prečo? Ako?).

Jednotlivé komponenty môžeme ľubovoľne **meniť**, napr. v pozvánke môžeme najprv napísať, kedy sa uskutoční spoločenská udalosť, kde to bude, čo to bude alebo naopak.

Vlastnosťou informačného slohového postupu je **vecnosť, objektívnosť a aktuálnosť** informácií (na rozdiel od rozprávacieho slohového postupu a niektorých útvarov opisného slohového, ktoré môžu byť subjektívne).

Základné útvary: súpis, vyhláška, katalóg, anotácia, oznam, správa, časti výkladu, prednášky atď.

Kompozícia útvarov informačného slohového postupu: prevažuje pestré kompozičné členenie, napr. dotazník, tlačivo, poukážky, správa. Niektoré z nich majú komplikovanú predtlač.

VÝKLADOVÝ A ÚVAHOVÝ SLOHOVÝ POSTUP

Zachytáva **vnútorné vzťahy** (funkčné, príčinné a následné) medzi jednotlivými faktmi; javy vysvetľuje s ohľadom na ich vývin, porovnanie s inými.

Výkladový slohový postup analyzuje a vysvetľuje príčiny, dôvody javov a vzťahov medzi faktmi objektívne – hlavne v útvare výklad.

Využíva odbornú terminológiu, dlhšie vety, podradňovacie súvetia. Má len oznamovacie vety.

Úvaha prináša nový pohľad autora na všeobecne známu a zaujímavú vec, k hodnoteniu faktov pristupuje subjektívne.

Využíva domácu terminológiu, výrazové prostriedky umeleckého štýlu; má kratšie vety; štylisticky využíva jednočlenné vety, modalita viet je veľmi pestrá.

Využitie výkladového postupu v štýloch: náučný, administratívny, publicistický, rečnícky.

Základné útvary: výklad, úvaha, recenzia, esej, komentár, úvodník, glosa, prednáška, prejav, diskusný príspevok, kázeň, reflexívna báseň, príslovie.

Výklad

Nesie najviac znakov výkladového slohového postupu, jeho súčasťou býva aj opisný slohový postup (útvor odborný opis).

Hlavnou funkciou výkladu je zachytiť vnútornú logiku vysvetľovanej skutočnosti. Jeho vlastnosťou je vysoký stupeň kohéznosti (zovretosti textu). Musíme si premyslieť stratégiu každej vety, hlavne zloženého súvetia, aby bolo zrozumiteľné, aby vysvetlilo to, čo chceme.

Cieľom výkladu je rozšíriť vedecké poznatky, je určený všeobecnému adresátovi, neprihovárame sa jednotlivcom.

Najčastejší **druh výkladu** je školský (didaktický, učebnicový) – hovorená podoba sa nazýva prednáška.

Výklad využíva **pojmové slová** (bez citového príznaku), **termíny** (aj internacionálne), používa viac mien ako sloviac. Predložky sú často druhotné (*vzhľadom na*). Vyjadruje **kauzálne vzťahy** medzi javmi – osvetľuje príčiny a dôsledky (*hoci, kvôli, pretože, lebo*).

Veta je dlhá, často sa vyskytuje zložené súvetie. Používa polovetné konštrukcie, obzvlášť frekventované sú konštrukcie s trpným rodom. Vo výklade sa nenachádza iná veta ako oznamovacia, nemôžeme ukončiť vetu tromi bodkami.

Výklad využíva zátvorky, pomlčky, tabuľky, schémy, môže mať priložené obrázky, výpočty atď.

Kompozícia: úvod, jadro, záver.

V jadre vysvetľujeme nový, neznámy jav na základe postupov **logického myslenia**.

Logické postupy vo výklade:

- a) **induktívny postup;** indukcia – z lat. inductio – uvádzanie, vyvodzovanie (od známeho k neznámemu; od jednotlivosti k celku; pri výklade najprv vysvetlíme znaky javu a potom ho definujeme);
- b) **deduktívny postup,** dedukcia – z lat. in deductio – odvodené (od neznámeho k známemu; od celku k jednotlivostiam; na začiatku výkladu uvedieme definíciu javu a potom vysvetľujeme jednotlivé znaky javu);
- c) **argumentačný postup,** argumentácia – z lat. argumenta – dôvodenie, dokazovanie.

Výklad je typickým argumentačným textom, pretože ním chceme adresáta poučiť, naučiť, ale aj presvedčiť dokázaním pravdivosti toho, čo učíme. Výklad na to využíva tvrdenia, príklady, argumenty. Argumentácia je druh vysvetľovania, analýzy, pri ktorom objasňujeme a dokazujeme tvrdenia s úmyslom adresáta presvedčiť.

Argumentačný postup: 1. **téza** (vyslovenie, formulácia myšlienky),
2. **argumentovanie,**
3. **zhrňujúce tvrdenie.**

Téza je formulovaná myšlienka, ktorej pravdivosť sa musí dokázať. (Poznámka: Nepomýľte si tézu v argumentácii s tézou pri spracovaní informácií.)

Argument je dôkaz, ktorým dokazujeme pravdivosť tézy.

Argument môže na dokázanie pravdy využiť:

- zákon, normu, poučku, paragrafy,
- odvolávanie sa na literatúru, na overené historické fakty či celkovú spoločenskú situáciu obdobia,
- vysvetlenie a sprístupnenie javu (napr. v školskom výklade aj názornou pomôckou),
- presvedčanie príjemcu, napr. citovaním mienky uznávanej osobnosti alebo verejnej mienky, alebo odvolaním sa na vlastnú skúsenosť,
- overovanie logiky a obsahovej správnosti.

Pri všetkých útvaroch odborného štýlu využívame mnoho ďalších logických postupov, častým je napr.:

■ **analógia**

Pomocou analógie autor formuluje svoju domnienku, vytvára hypotézu. Analógia porovnáva podobný jav s tým, o ktorom je reč. (Ak napíše úspešne maturitnú prácu žiak A a B, ktorý má zo slovenského jazyka a literatúry chválitebný, mal by byť úspešný aj žiak C, ktorý má rovnaký prospech.)

Analógia niekedy vedie k údajom, ktoré nie sú pravdivé; príliš zjednodušuje realitu a nemyslí na všetky možnosti a odchýlky.

■ **komparácia,** porovnanie

■ **explifikácia** – vysvetlenie pojmu, tvrdenia

■ **exemplifikácia,** doloženie na príkladoch

■ **enumerácia** – vymenúvanie faktov.

Ústna analýza textu

Osnova, kompozičné členenie ústnej analýzy textu (napr. pri skúšaní na hodine, pri ústnej maturitnej skúške).

Osnova

1. **úvod,**
2. **prednesenie téz** (napr. prezentovanie charakteristiky literárneho smeru alebo slohového postupu od jedného alebo viacerých autorov atď.),
3. **vlastná úvaha** (vyslovovanie názoru na charakteristiku, súhlas, nesúhlas),
4. **dokazovanie a odôvodňovanie** (práca s textom, citovanie, odkazovanie na podobnú literatúru a konkrétnych autorov, prezentácia argumentov atď.),
5. **záver.**

Úvaha

Úvaha má spoločné s výkladom to, že sa usiluje zachytiť vzťahy medzi analyzovanými faktmi a javmi, ale posudzuje ich nie z objektívneho, ale zo subjektívneho hľadiska. Subjekt si vyberá výrazové prostriedky tak, aby na seba upozornil, aby prekvapil novosťou pohľadu, preto siaha po výrazových prostriedkoch umeleckého štýlu. Úvaha sa vyjadruje k javu, ktorý je už dostatočne známy širšiemu okruhu ľudí a je zároveň pre nich príťažlivý (láska, zdrazenie dopravy, budúcnosť mladých atď.).

Nachádza sa v publicistickom štýle – v komentári, úvodníku, v recenzii; na rozdiel od iných štýlov si publicistický štýl vyžaduje aktuálnosť úvahy (napr. redaktor sa nemôže zamýšľať nad šancou študovať na niekto-

rých fakultách v decembri); v **umeleckom štýle** – úvaha je súčasťou pásma postáv v próze, v monológu v dráme; v reflexívnej lyrike v poézii; v reči rozprávača; v **odbornom štýle** – v recenzii, v hybridnom útvere esej.

Kompozícia úvahy

Úvaha si zachováva v obsahu delenie na tri časti – úvod, jadro, záver, ale hranice týchto častí nie sú také výrazné ako napr. vo výklade. Autor napr. často v závere úmyselne zopakuje slová z úvodu, pohráva sa s nimi alebo ich opäť povie ako otázku, hoci v celej úvahe sa snažil dať na ne odpoveď. **Odseky vytvára podľa myšlienkových, obsahových častí.** Odsek môže tvoriť jedno slovo, jedna veta.

Využíva **sugestívne výrazové prostriedky** rečníckeho štýlu: rečnícka otázka a odpoveď na ňu, zvolanie, neukončená veta a pod.

Veta je pestrá, autor veľa krát opakuje za sebou krátke vety, aby zrytmizoval text, mení dĺžku vety, nevyužíva komplikované zložené súvetia, polovetné konštrukcie.

Úvaha často využíva **citát** (doslovná reprodukcia prehovoru iného človeka), ale nedodržiava požiadavky bibliografickej normy pre zápis citovaného diela. Autor nemusí uviesť ani meno spisovateľa.

Má možnosť využiť i **parafrázu** (tzv. voľný citát, vyjadrenie myšlienky iného človeka inými – svojimi slovami).

Esej

Esej je hybridný slohový útvar, patrí do náučného, publicistického i umeleckého štýlu.

Témou eseje je vedecký, spoločenský, kultúrny problém, ktorý sa dotýka človeka a jeho postavenia vo svete. Tento útvar má v sebe vnútorný protiklad, rozoberá sa v ňom odborná téma, ktorá si vyžaduje racionálny prístup a postup, ale autor vyjadruje veľmi expresívne svoj vlastný názor.

Esej je veľmi **subjektívny útvar**, prináša autorov pohľad na spomínaný problém. Snaží sa na čitateľa zapôsobiť novosťou pohľadu, smelosťou názoru, ale aj veľmi príznakovým vyjadrovaním.

V tomto útvere sa spájajú termíny s umeleckými výrazovými prostriedkami, čo je veľmi náročné aj pre autora, a preto eseje zvyčajne píše spisovатели, vynikajúci novinári, literárni vedci (napr. A. Matuška, V. Mináč, M. Rúfus).

Veta (podobne ako slovník) nesmie byť stereotypná. Väčšina viet je dlhšia ako v úvahe, ale môžu sa kombinovať s ľubovoľným typom vety, čo sa týka dĺžky, ale aj modality.

Kompozíciou patrí viac k umeleckému štýlu ako náučnému, nemá pevnú logickú štruktúru textu, môže mať viac motívov, ktoré sa k sebe voľne priradujú. Odseky vytvára podobne ako úvaha.

Poznámka: Esej v anglofónnom prostredí je akákoľvek slohová práca s výkladovým či argumentačným textom, v ktorej autor vyjadrí svoj názor.

Slohový útvar

Slohový útvar sa vyčleňuje **tematicky** (obsah útvaru), **funkčne** (poslanie útvaru), **kompozične** (kompozičné členenie útvaru), **formálne** (rozsah útvaru) a **jazykovo** (príslušnosť k jazykovému štýlu).

Slohový útvar len málokedy má znaky jediného slohového postupu, spájajú sa v ňom dva alebo viaceré slohové postupy (**hybridný slohový útvar**) a jeden z nich je dominantný.

Napr. esej je hybridný útvar, pretože sa v ňom spájajú znaky výkladového a úvahového slohového postupu; referát je hybridný slohový útvar, lebo sa v ňom spája opisný a informačný slohový postup.

Jeden slohový útvar môže patriť do dvoch alebo viacerých jazykových štýlov, napr. úvaha sa nachádza v umeleckom, odbornom, rečníckom a publicistickom štýle.

Postup práce pri slohovaní (tvorbe textu alebo prejavu, teda slohového útvaru):

1. získavanie, triedenie, hodnotenie a výber potrebných informácií,
2. osnova slohového útvaru,
3. koncept (prvopis, nečistopis),
4. čistopis.

JAZYKOVÝ ŠTÝL

Jazykový štýl je spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom a zákonitým usporiadaním jazykových a mimojazykových prostriedkov so zreteľom na tému, situáciu, funkciu a zámer autora.

Druhy štýlov

A. Objektívne štýly

1. odborný
2. administratívny

B. Subjektívne štýly

1. hovorový
2. umelecký

C. Subjektívno-objektívne štýly

1. publicistický
2. rečnícky

Poznámka: Niekedy rozlišujeme **primárne jazykové štýly** (pozri vyššie) a **sekundárne jazykové štýly**, ktoré ešte nemajú presne vyčlenené a ustálené výrazové prostriedky, napr. esejistický, epištolárny, reklamný, juristický jazykový štýl. **Individuálny štýl** komunikácie si utvára každý jednotlivec.

Odborný štýl

Odborný (náučný štýl) je štýlom **verejnej vedeckej komunikácie**.

Rozdeľuje sa na **teoretický náučný štýl** a **populárno-náučný štýl**, kam patrí aj štýl školských učebníc a výkladov.

Základné vlastnosti odborného štýlu:

■ písomnosť

Nachádza sa častejšie v písanej než hovorenej podobe, aj hovorenej podobe predchádza písomná príprava. Autor pociťuje nedostatok spätnej väzby, v písaných textoch nemôže pracovať s mimikou a gestikuláciou. Veta môže byť komplikovaná, pretože príjemca sa k textu môže niekoľkokrát vrátiť. Prevládajú teda dlhšie vety a súvetia, aj zložené. Okrem názvov (napr. kapitol) absentuje jednočlenná veta. Využíva polovetné konštrukcie, hlavne s príchastiami, neobracia sa na adresáta.

■ monologickosť

Všetky útvary sú monologické.

■ verejnosť

Je to štýl verejnej komunikácie. Nie je prípustná žiadna iná forma národného jazyka než spisovná, nepoužíva sa ani profesionálny slang.

■ pojmovosť

Odborný text pracuje s pojmami, termínmi, nachádzajú sa tu nociónálne – pojmové slová (... *po jeho smrti* – nie po jeho odchode alebo skone, alebo usnutí atď.), chýbajú citovo príznakové slová (zdobneniny – napr. Svätko namiesto Svätopluk, vulgarizmy).

■ odbornosť a presnosť

Náučný štýl je horizontálne členený podľa vedeckých odborov, využíva príslušnú terminológiu (*Veľkomoravská ríša, časť Zadunajska*), údaje sú exaktné-vedecké, presné (... *po jeho smrti /894/...*).

Jazykové prostriedky:

Využíva zložité vetné, súvetné a polovetné konštrukcie (napr. s činným a trpným príchastím).

Využíva enumeráciu (napr. vymenúvanie autorov, ich diel, udalostí, európskych riek atď.).

Termíny sa internacionalizujú, hlavne v teoretickom náučnom štýle (*apendix* namiesto slepé črevo).

Vybrané útvary

Štúdia, dizertácia (**rozprava**) – **vedecký spis**, diplomová práca sú útvary, ktoré prinášajú výsledky vedeckej činnosti.

Vedec, ktorý prináša nový vedecký poznatok, píše dizertáciu – vedecký spis.

Dizertácia sa delí na **kompéndium** (Dejiny Slovenska – celá vedecká disciplína) a **monografiu** (napr. Slovensko v dobách Veľkej Moravy – časť vedeckej disciplíny).

Komplexná maturitná práca (KMP) v stredných odborných školách podobne ako práca SOČ (stredoškolská odborná činnosť) má nižšiu vedeckú úroveň než diplomová práca, napriek tomu by mala priniesť nové zistenia alebo aplikáciu poznatkov na študovaný odbor.

Kompozícia a obsah KMP:

1. obsah

2. úvod

Stručný úvod do problematiky, dôvod, prečo sa autor pre tému rozhodol, cieľ práce, metódy, ktoré zvolil; môže spomenúť ťažkosti, ktoré mu stáli v ceste pri práci s literatúrou alebo pri overovaní v praxi atď.

3. abstrakt

v slovenskej a cudzej reči – stručné zhrnutie obsahu po kapitolách, aby dostal základnú informáciu aj človek, ktorý nebude čítať celú prácu, ale prípadne hľadá pramene na spracovanie podobnej témy.

4. jadro

– v kapitolách označených číslom alebo názvom analyzuje, porovnáva, argumentuje, prináša dôkazy, príklady, cituje z odbornej literatúry atď.

5. záver

– stručné zhodnotenie splnenia cieľov, prínos práce a jej možné použitie v škole alebo v praxi.

6. zoznam príloh

7. bibliografický súpis

– zoznam použitej literatúry, ktorá poslúžila na štúdium, argumentovanie, citáciu atď.

ADMINISTRATÍVNY ŠTÝL

Objektívny štýl, je to **štýl verejnej úradnej komunikácie**. Komunikácia nastáva medzi súkromnou osobou a inštitúciou (alebo inou právnickou osobou), medzi inštitúciami. Subjekt autora, ale aj príjemcu, sa vedome potláča.

Funkciou administratívneho štýlu je sprostredkovať príjemcovi presné údaje, fakty, bez doplňujúcich a vysvetľujúcich detailov.

Niektoré útvary (alebo ich časti) podliehajú požiadavkám štátnej normy.

Slovenská technická norma vyžaduje normovanú štruktúru a formálnu úpravu úradného listu (žiadosť, objednávka, reklamácia atď.). Presne určuje typ písma, medzery medzi riadkami, slovami, veľkosť písma, označovanie odsekov, podčiarkovanie, písanie adresy, dátumu, miesta atď.

Dohodnutý obsah a štruktúru majú aj iné útvary, napr. životopis, zápisnica, protokol atď. (pozri nižšie).

Využitie slohových postupov

Administratívny štýl najviac využíva informačný a opisný slohový postup (napr. zápisnica, životopis).

Základné znaky administratívneho štýlu:

■ **vecnosť**

Využíva nociónálne – pojmové (nepríznačkové slová; pojmy – napr. *dom*, nie domček alebo chatrč, *búda*); odborné názvy (napr. *zmenka*, *akcia*, *sociálny príspevok*), čo ho približuje k odbornému štýlu.

Prináša veľa faktov, vymenúva ich (enumerácia).

■ **knižnosť**

Vete chýba pestrá modalita, vety sú oznamovacie. Využíva (hlavne v právnickej oblasti) komplikované zložené súvetia.

■ **adresnosť**

Administratívne útvary majú konkrétneho príjemcu, adresáta (napr. úradné listy), niektoré sú adresované všetkým občanom štátu alebo mesta (zákony, vyhlášky, upozornenia na stanici, blízko lesa atď.).

■ **stručnosť**

Útvary podávajú stručnú informáciu bez vysvetľovania (oznam, pozvánka).

Druhy útvarov

1. **dokumentárne** (zápisnica, protokol, rezolúcia, zmluva, potvrdenka, zmenka, akcia, maturitný protokol, triedny katalóg atď.). Majú platnosť veľmi dlhý čas. Na uchovávanie týchto útvarov platia osobitné nariadenia z oblasti archivovania dokumentov (napr. doba uchovávania, termín a spôsob skartácie – vyradovania a zničenia spisov).
2. **oznamovacie** (hlásenie, správa, telegram, životopis, vyhláška, prípis, objednávka, žiadosť, prihláška atď.).

3. **heslové** (súpisy, zoznamy, prehľady, rozvrh hodín, poštová poukážka, dotazník, školské vysvedčenie, expedičný prípis atď.). Nebývajú dlho aktuálne, platnosť je časovo limitovaná. Mnohé z nich sa ani neodkladajú (napr. pozvánka na recepciu).

Vybrané útvary

Žiadosť

Pri písaní žiadosti rešpektujeme požiadavky slovenskej technickej normy, píšeme zásadne na čistý biely papier A4.

Obsah

1. **záhlavie** (meno, adresa žiadateľa; meno, ulica, mesto sa oddeľuje čiarkou),
2. **adresa príjemcu**. Norma vyžaduje písať adresu príjemcu v listoch bez predtlaču na ľavú stranu, môže sa však písať aj vpravo.
3. **miesto a dátum** (vzostupným spôsobom: deň, mesiac, rok) píšeme do dvoch riadkov alebo do jedného riadka bez čiarky a bez bodky na konci:

Bratislava
08. 05. 2001

Bratislava 8. mája 2001

4. **vec** (Heslo **Vec** sa považuje za názov, a preto sa za ním nepíše bodka.) Ak je v texte predtlač na heslo **Vec**, obsah listu alebo druh písomnosti sa napíše pod heslo a podčiarkne:

a) **Vec**

Žiadosť o prijatie do zamestnania

Ak nie je v úradnom liste predtlač (napr. v žiadosti, ktorú píše súkromná osoba) na heslo **Vec**, napíšeme iba obsah listu alebo druh písomnosti po vynechaní dvoch prázdnych riadkov, teda pod adresou príjemcu, napr.:

Prijatie do zamestnania – žiadosť

b) **Vec**

Prijatie do zamestnania – žiadosť

c) **Text žiadosti**

Text žiadosti prináša presnú formuláciu našej požiadavky. Žiadame len to, načo máme právo, a preto nemusíme poklonkovať, ale naše vyjadrovanie musí byť slušné a na dobrej jazykovej úrovni.

V texte sa odvolávame napr. na vlastný záujem, na vzdelanie a prax, prípadne spomenieme, prečo sme prišli o predchádzajúce pracovné miesto alebo prečo nám záleží práve na tej organizácii.

V závere žiadosť obsahuje zdvorilostné formulky, nemusíme mať pocit, že tak píše každý – práve stálosť celých blokov textu je veľmi typická pre tento jazykový štýl.

Záverečnú formulku oddelíme jedným prázdny riadkom a napíšeme ju na samostatný odsek. Ak je súčasťou záverečnej formulky pozdrav, za vetou sa nedáva bodka:

Za kladné vybavenie vopred ďakujem.

Teším sa na spoluprácu.

So srdečným pozdravom

(voľný riadok + podpis vlastnou rukou vpravo)

Teším sa na ďalšiu spoluprácu a ostávam s pozdravom

(voľný riadok + podpis vlastnou rukou vpravo)

Ak text úradného listu sa začína oslovením, oslovenie píšeme vždy na začiatok riadka a od textu ho oddelíme čiarkou (nie výkričníkom), ďalší riadok začíname malým písmenom:

*Vážený pán riaditeľ,
dovoľte mi, aby...*

Ak je začiatok textu úradného listu bez oslovenia, medzi heslom Vec a textom vynecháme dva prázdne riadky.

d) Prílohy

Heslo Prílohy napíšeme štyri riadky po poslednej vete vľavo dolu, napr.:

Prílohy:

Maturitné vysvedčenie

Životopis

Životopis

(CV; Curriculum vitae, z lat. – životná cesta; biografía, z gréc. – životopis; autobiografia, z gréc. – vlastný životopis)

Do administratívneho štýlu **patrí úradný životopis**, ktorý prináša pravdivé fakty o životnej ceste autora. Slúži ako súčasť iných písomností, napr. žiadosti, prihlášky atď.

Beletrizovaný (literárnoumelecký) životopis, ktorý využíva umelecké výrazové prostriedky, patrí medzi útvary umeleckého štýlu. Môže na rozdiel od administratívneho životopisu pracovať aj s fikciou, fantáziou.

Životopis využíva informačný a opisný slohový postup (popisuje životnú cestu).

Druhy životopisu podľa formy

1. **kontextový životopis**

Informácie píšeme v ucelených vetách a kompozične i obsahovo je rozdelený do týchto častí:

- a) dátum narodenia a miesto; otec, matka, súrodenci, v životopise dospelých osôb aj manželka, deti;
- b) prehľad vzdelania a praxe;
- c) záľuby alebo osobitné nadanie.

2. **štruktúrovaný životopis**

Nepíšeme vety, ale heslá, za ktorými nedávame bodku. Obsahuje tieto body: Narodený/á; Meno a povolanie rodičov; Súrodenci; Vzdelanie; Jazykové znalosti.

Príklad:

Životopis

Jana Ondrejková, Vlčkova 70, 949 01 Nitra, žiačka 1. ročníka SPŠD, Kvačalova 20, 821 09 Bratislava

Narodená 13. 6. 1986 v Nitre

Meno a povolanie rodičov Ján Ondrejko, geodet vo firme Geo v Nitre

Druhy životopisu podľa obsahu

1. **profesijný, kariérny životopis**

Nezachytáva celú životnú cestu, prináša informácie o nadobudnutom vzdelaní (u študentov) a o doterajších pracovných pozíciách (u dospelých). Má iba body: Osobné údaje; Vzdelanie; Prax.

2. **komplexný životopis**

Zachytáva celý priebeh života bez ohľadu na to, či ho píšeme heslovou formou, alebo v ucelených vetách. Komplexný životopis s údajmi o rodičoch, súrodencoch, o zdravotnom stave ap. majú právo žiadať len niektoré inštitúcie či orgány štátnej správy, napr. polícia, tajná polícia, vojsko.

Ukončenie životopisu akéhokoľvek typu:

vľavo dolu: dátum (miesto napísania nie je povinný údaj)

vpravo o riadok nižšie: vlastnoručný podpis (stačí len priezvisko)

Zápisnica

Patrí medzi **dokumentárne útvary** administratívneho štýlu, v organizáciách sa archivuje. Je dokladom o plnení úloh organizácie a zároveň svedectvom o činnosti organizácie.

Dnes je snaha, aby zápisnica bola čo najstručnejšia, bez zbytočných slov. Málokto z členov a zamestnancov číta celú zápisnicu aj s formálnymi časťami. Manažéri si šetria čas tak, že si preštudujú **výpis zo zápisnice**, teda body, ktoré sa dotýkajú ich rezortu (napr. závery, uznesenia, **výpis zo zápisu diskusného príspevku**, kde sa spomína ich rezort atď.).

Priebeh schôdze, konferencie, zasadania, zjazdu, gremiálnej porady, výsluchu, pohovoru atď. môžeme zaznamenať formou:

1. **zápisnice**

Zápisnica je podrobný záznam priebehu zasadania, ale nie doslovný. Píše sa na papier A4 alebo do knihy zápisníc, v ktorej sú očíslované strany, aby sa zamedzilo manipulácii s textom zápisnice.

Obsahuje názov dokumentu – Zápisnica; dátum a miesto, kde sa zasadanie konalo; počet zúčastnených – pri zjazdoch, plenárnych schôdzach, valných zhromaždeniach atď. sa prikladá prezenčná listina; program schôdze v bodoch aj s kontrolou starých a prijímaním nových uznesení; stručný zápis ku každému bodu zasadania; dátum zapísania, meno a podpis zapisovateľa; meno a podpis overovateľa, ktorým býva predseda organizácie.

2. **zápisu**

Zápis je stručnejší ako zápisnica, záhlavie má rovnaké, program schôdze uvádza kompletný, ale podrobnejšie zapisuje iba bod, ktorý je závažný a z ktorého vyplynuli nové úlohy;

3. **protokolu**

Protokol je najpodrobnejší záznam, doslovne zachytáva celý priebeh rokovania, výsluchu na základe zvukovej nahrávky alebo stenografického záznamu.

Referát

Referát zachytáva problematiku v celej šírke, kratší útvar **koreferát** prináša informácie len o jednom aspekte problematiky.

Referát nazývame hraničným žánrom, pretože sa nachádza v niekoľkých štýloch (Administratívny referát – správa o činnosti. Vedecký referát – prináša správu o výsledkoch vedeckého výskumu, má pripravenú písomnú podobu, ale zvyčajne sa prednesie na vedeckej konferencii. Publicistický referát – prináša správu o priebehu nejakého zhromaždenia – zjazdu, konferencie, o zasadaní volebnej komisie atď. Na rozdiel od iných referátov informuje aj o mieste, kde sa zhromaždenie konalo. Novinár text referátu člení medzitulkami, aby bol pre čitateľa prehľadnejší atď.).

Správa o činnosti (referát) politickej alebo spoločenskej organizácie za isté obdobie (napr. rok) je typickým administratívnym referátom. Správa o činnosti (referát) je zaradená do programu schôdze (Program schôdze: 1. otvorenie schôdze a kontrola uznesení, 2. referát, 3. diskusia, 4. uznesenia a záver schôdze).

Funkciou správy o činnosti je podrobne informovať, prinášať údaje o aktivitách organizácie (napr. účasť športovcov na akciách a ich výsledky,

čerpanie finančných prostriedkov, medzinárodné výmenné pobyty športovcov atď.).

Výrazové prostriedky si referát vyberá z informačného, opisného a výkladového slohového postupu. Používa presné čísla, napr. pri hodnotení čerpania finančných prostriedkov nemôže zaokrúhľovať sumy.

Pretože referát sa prednáša pred verejnosťou, nesie v sebe aj **znaky rečníckeho štýlu**: veta je kratšia, oslovenie zo začiatku referátu sa môže v texte opakovať, na záver pridáva výzvu alebo nabádanie k lepším výsledkom, alebo poďakovanie za prácu. Pri prednese musí referujúci rešpektovať všetky požiadavky na prednes rečníckeho útvaru (intenzita hlasu, tempo, pauzy, udržiavanie kontaktu s poslucháčmi, úsporné gestá atď.).

Kompozícia:

úvod (oslovenie, informácia, na akom type schôdze sa stretávajú – mesačná, členská, výročná atď.),

jadro (výpočet akcií, počet zúčastnených, financie atď.),

záver (poďakovanie členom, výzva k lepšej práci atď.).

PUBLICISTICKÝ ŠTÝL

Subjektívno-objektívny štýl. Uplatňuje sa vo sfére **žurnalistickej (novinárskej) komunikácie**.

Cielom je prinášať informácie o aktuálnych udalostiach, poučať, ovplyvňovať, presvedčať a získavať pre svoj názor čitateľskú verejnosť.

Publicistický štýl na rozdiel od odborného štýlu prispôsobuje náročnosť obsahu a formy priemernej vzdelanostnej úrovni obyvateľstva. Musí zabezpečiť všeobecnú zrozumiteľnosť textov, čo nie je podmienkou v náučnom štýle.

Publicistický štýl využíva informačný slohový postup (správa, interview atď.), náučný slohový postup (úvodník, recenzia atď.), úvahový slohový postup (komentár, glosa atď.), rozprávací slohový postup (len fejtón), opisný slohový postup (reportáž).

Je **hybridným štýlom**, pretože využíva výrazové prostriedky náučného, umeleckého, hovorového štýlu.

Základné znaky publicistického štýlu:

■ **písomnosť**

Nedostatok spätnej väzby; členenie textu na titulok, nadtitulok; absencia mimojazykových prostriedkov; pasívne konštrukcie, polovetné konštrukcie; malá frekvencia spojky.

■ **verejnosť**

Všeobecná zrozumiteľnosť textov; všeobecný adresát, masmediálny priestor; gramatická nenáročnosť vety, tvarov; jazyková stereotypnosť napr. správ; zaokrúhľovanie číselných údajov; sloveso v tvare 1. os. pl.).

■ **variabilnosť**

Bohatstvo tém, kompozičná pestrosť, pestrosť útvarov; málo opakujúcich sa slov.

■ **aktualizovanosť**

Presvedčivý a pútavý obsah; nevšedné vyjadrovanie – *Hotovosť v pohotovosti*; prezentácia individuálneho štýlu, hlavne v komentári; módné slová – *predvstupové očakávania, ošetriť zákonom*; metafora – *strhol vedenie na našu stranu*; hyperbola – *patri nám svet*.

Druhy útvarov:

1. **Spravodajské útvary:** správa, interview, riport, komuniké atď. Sú ovplyvnené administratívnym štýlom a informačným slohovým postupom.
2. **Analytické útvary:** úvodník, komentár, recenzia, posudok. Sú ovplyvnené náučným štýlom a výkladovým a úvahovým postupom.
3. **Beletristické útvary:** reportáž (vplyv opisného slohového postupu), fejtón (vplyv rozprávacieho slohového postupu). Sú ovplyvnené umeleckým štýlom.

Funkcia titulku

Titulok dáva čitateľovi prvú informáciu, upútava jeho pozornosť a zachytáva celý obsah článku, niekedy naznačuje názor redaktora alebo celej redakcie na prezentovaný jav.

Okrem titulku sa v novinách stretne s nadtitulkom a podtitulkom.

Správa

Druhy správ:

- **jednoduchá**, nekomentovaná,
- **komentovaná** (rozšírená).

Jednoduchá správa je najčastejšie sa vyskytujúci útvar v novinárskom štýle. Je najstručnejším konštatovaním o uskutočnení nejakej udalosti. Pri maximálnej stručnosti však nesmie vynechať žiadny fakt.

Obsahuje titulok, ktorý informuje o obsahu správy; miesto; skratku tlačovej agentúry a skratku mena redaktora. Niekedy niektorý z údajov chýba.

Noticka je jednoduchá, krátka správa, bez udania miesta a tlačovej agentúry, ktorá ju vydala.

Rozšírená správa je komplikovanejšia kompozične i graficky. Obsahuje titulok, ktorý láka pozornosť čitateľa, nadtitulok, ktorý poskytuje prvú in-

formáciu o udalosti, perex (z lat. per extensum – na celú šírku) – úvodná časť správy napísaná širšie a tučnejšie ako ostatný text. V perexe má údaj o mieste, o tlačovej agentúre, skratku mena autora a stručnú správu o udalosti. Pod perexom sú stĺpce podrobnejšieho záznamu udalosti s komentárom autora.

Interview

Je oživením medzi novinárskymi útvarmi, pretože je dialogický. Nie je to bežný rozhovor, ale riadený tak, aby hosť o sebe povedal čo najviac informácií. Interview patrí medzi spravodajské útvary.

1. **klasické interview** je obsahovo i graficky (odsekom, iniciálkami, hviezdíčkou, bodkou atď.) rozčlenený na otázky, odpovede. Skladá sa z nadtitulku (zvyčajne sa v ňom spomenie meno osobnosti), titulku (príťahuje pozornosť čitateľa), stručnej charakteristiky osobnosti (býva písaná širšie ako ostatný text, alebo graficky zvýraznená farbou, geometrickým tvarom atď.), fotografie a otázok a odpovedí v stĺpcoch. Na konci je údaj, kto sa pýtal.
2. **monologické interview** sa od klasického odlišuje len tým, že prináša len odpovede bez otázok (otázky dostal odpovedajúci dopredu).

Komentár

Využíva výkladový a úvahový slohový postup, analyzuje spoločenský jav a hodnotí ho zo subjektívneho hľadiska. Redaktor sa neдрží vždy iba faktu, ale snaží sa predpovedať vývoj, kombinuje, vyslovuje hypotézy. Autor komentára je vždy podpísaný. V renomovaných novinách sú práve komentáre mienkotvorné – ovplyvňujú verejnú mienku.

Recenzia

Recenzia je hybridný slohový útvar, patrí aj do náučného štýlu. V publicistike je veľmi častá. Využíva výkladový a úvahový slohový postup, ale aj informačný a opisný slohový postup. Informuje o hotovom vedeckom, umeleckom diele, koncerte, výstave obrazov, inscenácii atď. a zároveň ho hodnotí. Autor sa pokúša o objektívne hodnotenie, poukazuje na kvality i nedostatky diela. Napriek tomu sa na dielo díva zo svojho zorného uhla.

Kompozičná štruktúra recenzie je trojčlenná:

- úvod: základné fakty o diele – vydavateľstvo, rok vydania, prípadne prekladateľ, ilustrátor atď., počet strán;
- jadro: hodnotenie formy, obsahu, vyjadrovacích prostriedkov;
- záver: celkové zhodnotenie diela, odporúčania.

Reportáž

Patrí k beletrizovaným útvarom, okrem správy o udalosti nám približuje atmosféru podujatia; popisuje hostí, ktorí sa na nej zúčastnili; opisuje prírodu, lyricky približuje zmeny počasia, hru svetla a tieňov atď. Novinárov osobný pohľad, názor je prítomný v celej reportáži. Okrem informačného slohového postupu je v reportáži dominantný opisný slohový postup. Reportáže v knižnej podobe z neznámych krajov či kontinentov patria do umeleckého štýlu.

Stručnejšiu správu o nejakej udalosti (bez opisu prostredia, ľudí) prináša **riport**. Aj tam novinár musí byť aktívnym účastníkom udalosti. Keby len stroho zapísal, čo sa dialo, koľko akcií sa uskutočnilo, napísal by referát (správu o činnosti) a nie riport.

REČNÍCKY ŠTÝL

Rečnický štýl je štýlom **ústnej komunikácie**.

Funkciou rečnického štýlu je presvedčať, vysvetľovať, informovať, komentovať, agitovať, zapôsobiť na city poslucháča.

Rečnický štýl nie je len jazykovým štýlom, už od staroveku sa považuje za umenie. Grécky filozof Aristoteles ako prvý klasifikoval rečnické útvary v 4. stor. pred n. l. (Rétorika, Poetika).

Rimania prebrali rečníctvo od Grékov, a práve Rimania sa považujú za majstrov rétoriky. Za najlepšieho rečníka všetkých čias sa považuje **Marcus Tullius Cicero** (106–43 pred n. l.). Rečnícku prax získal na súdnych rečiach. Už roku 55 pred n. l. píše najslávnejšie dielo **O rečníkovi**. Zachovalo sa 57 jeho rečí. Všetky reči predniesol, samozrejme, naspamäť. Dnes by málokto vydržal počúvať jeho kvetnaté, básnické, logicky i štylisticky dokonalé vety.

V antike vznikol aj prvý **návod na postup pri príprave rečnického prejavu**:

1. vyhľadávanie látky a dôkazov
2. usporiadanie tém
3. štylizácia
4. zapamätávanie
5. prednes

Za prvého slovenského veľkého rečníka možno považovať **L. Štúra (Reči a state)**, predniesol šesť slávnych rečí na uhorskom sneme. Najslávnejšia je tá, v ktorej vyzýval za zrušenie poddanstva.

Základné znaky rečnického štýlu

■ ústnosť

Rečnický štýl ako celok patrí do ústnej komunikácie. Využíva mimojazykové prostriedky – mimiku, gestá, situáciu (udržiava zrakový kontakt, reaguje na zmenu nálady medzi poslucháčmi atď.).

■ verejnosť

Útvary rečnického štýlu sú venované širokej verejnosti. Tomuto faktoru sa prispôsobuje výber jazykových prostriedkov – rečník si volí cudzie slová, ktoré sú všeobecne známe (*sympatia*, ale nie kohéznosť); ak hovorí o počte, zaokrúhľuje číslo; vyhýba sa presnému dátumu (*preto slová z dvadsiatych rokov nám rezonujú v srdci*); vyhýba sa vulgarizmom; používa kratšiu vetu než odborný štýl, lebo poslucháč sa k nej nemôže vrátiť, nemôže sa nad ňou ihneď zamyslieť.

■ sugestívnosť

Rečník sa snaží zapôsobiť na city poslucháča, využíva vyjadrovacie prostriedky umeleckej literatúry; opakuje slová; viackrát oslovuje poslucháča; robí vsuvky, odbočenia, aby vtáhol do svojho prejavu poslucháča; hovorí nadnesene – s pátosom; stíši alebo zosilní hlas, robí dramatické pauzy a zdôrazňuje slová; hlavne v závere prejavu sú priania, výzvy atď.

■ adresnosť

Rečnické útvary majú kolektívneho príjemcu, len niektoré sú venované napr. oslave jedného človeka, ale aj tak je tam prítomná nejaká spoločnosť (gratulácia, vernisáž). Autor sa niekedy vedome zaraďuje do spoločenstva poslucháčov (*my sme tu nato, aby sme...*)

■ názornosť

Prednáška využíva názornosť podobne ako napr. didaktický výklad (graf, výpočet, portrét atď.).

Klasifikácia útvarov rečnického štýlu podľa funkcie

1. agitačno-propagačné prejavy a reči

- a) **politická reč** (parlamentný prejav, prejav na zjazde strany, agitačný, napr. predvolebný prejav),
- b) **súdna reč** (napr. reč obžaloby, reč obhajoby – sú učebnou látkou na právnickej fakulte). Súdna reč má veľa spoločných znakov s administratívnym štýlom, celé bloky textu sa pri tých istých príležitostiach opakujú a vytvára sa kliše – *pojednávanie bolo odročené, obžalovaný sa necíti byť vinným, uložil obžalovanému trest v dolnej hranici; súd nenašiel žiadne pochybenie v posúdení prípadu*.

- c) **cirkevný prejav**: (kázeň – je hybridným útvarom, kazateľ vykladá náboženský text, ale zároveň chce poslucháča presvedčiť o pravdivosti svojho učenia, získava ho pre istý životný štýl atď.)
2. **náučné prejavy**
- a) **prednáška**
- b) **referáty a koreferáty** (napr. politický, vedecký)
- **replikové príspevky** (diskusný, polemický a debatný príspevok).
V diskusii musia diskutujúci dospieť k spoločnému stanovisku (diskutujúci sa musí vzdať svojho názoru pred závažnými argumentmi iného kolegu), rešpektuje sa väčšinový názor, ktorý zúčastnení prijímajú hlasovaním.
- Polemika** je spor, rečníci sú presvedčení o svojej pravde a nesnažia sa ani zamyslieť nad názorom iných. Často sú v replikách veľmi osobní a urážajú sa navzájom (napr. pochybujú o zdravom rozume alebo odbornej úrovni toho druhého). Nikdy nedospejú k spoločnej formulácii.
- Debata** je pokojné vymieňanie názorov na viacero tém, nie je natoľko organizovaná ako diskusia, účasť je dobrovoľná, môžeme počúvať a nezapojiť sa. Jej cieľom nie je zjednocovať názory, stačí si ich len vymieňať.
3. **príležitostné prejavy**:
- A. **verejné prejavy**
- a) **slávnostný prejav** (jubilejný, spomienkový, gratulačný atď.),
- b) **rámcový prejav** (privítací, záverový, otvárací, pozdravný atď.),
- c) **informačný prejav** (konferenciarsky, výstraha, rozkaz atď.).
- B. **rodinné prejavy** (stolový – toast, sobášny, pohrebný, pri krste dieťaťa – nemusí sa odohrať len v úzkom kruhu rodiny, rodinná situácia môže nastať napr. na obecnom úrade, v kostole).

Vybrané útvary

Diskusný príspevok

Patrí medzi náučné replikové útvary rečnickeho štýlu. Replikový sa nazýva preto, lebo v diskusii sa strieda viac diskutujúcich a odpovedajú na to, čo zaznelo v referáte alebo v niektorom inom diskusnom príspevku.

Diskusia je súčasťou programu schôdze, zasadania, pracovného stretnutia, pracovného seminára atď. (Diskusný príspevok môže byť aj útvarom náučného štýlu – napr. diskusia na vedeckom sympóziu.)

Diskusia je **súhrn všetkých diskusných príspevkov** k bodom prerokovaným na schôdzi. Vedie ju človek poverený vedením schôdze, dáva diskutujúcim slovo, dbá na to, aby prebiehala kultivovane.

Diskusný príspevok sa kompozične delí na tieto časti:

1. **oslovenie** (s výkričníkom; oslovenie môžeme v texte niekoľkokrát zopakovať, uprostred vety je oddelené čiarkami),
2. **nadviazanie** (nadväzuje na to, čo zaznelo v referáte alebo v diskusnom príspevku, alebo pri kontrole uznesení atď. Platí jedna zásada – diskutuje sa k tomu, čo je na programe našej schôdze.).
Chcem sa aj ja vyjadriť k slovám, ktoré tu pred chvíľou povedal náš kolega...;
Nedá mi, aby som nedoplnil referát pána XY o to, čo malo byť najdôležitejším bodom referátu – ...;
Nemôžem nechať bez povšimnutia tvrdenia môjho predrečníka...
3. **vyjadrenie svojho názoru** (táto časť má veľa spoločných znakov s výkladom, diskutujúci vysvetľuje svoj názor, argumentuje, odvoláva sa na literatúru, cituje).
Používa slovesá: *ja si myslím, podľa mojej mienky, domnievam sa* – hovorí za seba.
1. os. pl. použije len vtedy, ak ho nejaká konkrétna skupina poverí, aby za nich hovoril. Nepatrí sa ukrývať za anonymných ľudí (*my si myslíme, že...; my – učiteľia; my – dôchodcovia*).
4. **poďakovanie za slovo** (na rozdiel od slávnostného prejavu, kde poďakovanie nemá byť, v diskusii musí byť, pretože nám niekto slovo udelil a pozval nás za rečnícky pult).

Príležitostný prejav

Zjednodušene sa dá konštatovať, že slávnostný prejav je **hovorenou úvahou** tak, ako je prednáška hovoreným výkladom.

Napriek tomu, že môže mať aj spoločné znaky s výkladovým slohovým postupom (hlavne jubilejný prejav, v ktorom napr. vymenúvame diela, hodnotíme tvorbu atď.), **úvahové znaky prevládajú**.

Jazyk ozvlášťujú výrazové prostriedky umeleckého štýlu – metafory, prirovnania, opakovacie figúry, ale aj rečnícka otázka, zvolania, citát atď.

Akýkoľvek slávnostný prejav môžeme napísať podľa **návodu McKaya** (ktorého postup odporúčal J. Mistrík):

1. úvod:

■ oslovenie

Na prvom mieste oslovujeme jubilanta v jubilejných a gratulačných prejavoch; pri slávnostných príležitostiach sú prítomní aj hostia, tí majú v oslovení prednosť pred domácimi.

Pri oslovení dávame prednosť ženám, ak sú všetci ostatní ľudia „funkčne“ na rovnakej úrovni; pri „funkčne“ zmiešanej spoločnosti oslovu-

jeme ako prvého najvyššie postaveného človeka (*Vážený pán minister, vážená pani riaditeľka, vážený profesorský zbor, milí spolužiaci!*).

Typ **oslovenia**, ktorý vymenúva viac ľudí, sa nazýva **enumeratívny**.

- **objasnenie** (definujeme udalosť, na ktorej sa zúčastňujeme – *stretli sme sa dnes na slávnosti, na ktorú sme čakali...*).

2. jadro

- **klasifikácia**

- a) **posudzovanie, hodnotenie pojmov** (*stužková slávnosť je slávnosťou študentov už od 16. stor.*),
- b) **analýza** – rozoberanie témy, vysvetľovanie jednotlivých zložiek, hodnotenie obdobia atď.
(*štyri roky, ktoré sme prežili...; žiaľ, nie všetci z nás...*),
- c) **triedenie** – porovnanie, zovšeobecnenie, podloženie citátom (*naša najväčšia vďaka patrí...; ako by sme dnes mohli nespomenúť...; stojíme tu pred vami ako tisíce iných...; pred desiatkami rokov ste aj vy, naši drahí rodičia...; po dnešnom slávnostnom dni precítíme slová básnika: „Postoj, chvíľa, si krásna!“*),
- d) **predpoklad** – vyslovenie predpokladu, viery, presvedčenia, hypotézy autora (*som presvedčený, že všetci z nás ...*).

3. záver

- **záverečné pokyny**: zhrnutie, návody, príkazy, výzvy, želanie príjemného večera, zopakovanie poďakovania, vyjadrenie úcty atď.
V krátkych príležitostných prejavoch (gratuláciách, prípitkoch) je zvyčajne prvá veta úvodom a posledná záverom.

UMELECKÝ ŠTÝL

Subjektívny štýl, uplatňuje sa v **komunikácii slovesného umenia**.

Funkcie umeleckého štýlu:

1. **estetická** (umelecký prejav zapôsobí na city prijímateľa kladne alebo záporne; konfrontácia krásneho a škaredého, komického a tragického, vznešeného a prízemného atď.),
2. **výchovná** (umelecký prejav obohacuje vnútro čitateľa, vzbudzuje sympatie alebo antipatiu k postave, posilňuje oceňovanie dobra atď.),
3. **náučná** (prináša informácie o minulých storočiach, ba i tisícročiach, o nových krajinách, o národoch a ich životnom štýle, napr. vedecko-fantastická literatúra, cestopisy, biografické romány).

Základné znaky umeleckého štýlu

- **variabilnosť**

Ako jediný štýl využíva lexiku národného jazyka v celej šírke. Bohatstvo

výrazu spája s bohatstvom formy – početné útvary, variabilné členenie textu na odseky, kapitoly, strofická úprava verša, variabilnosť rytmickej stavby verša. Rozprávač môže byť v rôznych slovesných osobách.

- **expresívnosť**

Používa príznakové slová v celom rozsahu; využíva modalitu vety; citové exkurzy v texte.

- **metaforickosť**

Nie je vecným štýlom, nemôžeme každé slovo v texte chápať doslovne; využíva metaforu, metonymiu; využíva fantáziu a obrazotvornosť v obsahu diel.

- **názakovitosť**

Nevypovedanie plného významu, napr. v poézii, nejednoznačnosť významu; vyžadovanie aktívneho prístupu čitateľa, vťahovanie čitateľa do deja, ak chce porozumieť; význam slova závisí od kontextu – *oheň* znamená vášeň, silný alkohol, temperament, oheň...

- **funkčná neusporiadanosť**

Narúšanie časových a priestorových zákonitostí napr. v sci-fi; rozprávanie príbehu bez konca; kompozícia útvarov prerušovaná odbočeniami; nepoužívanie interpunkcie; nedodržiavanie spisovnej normy atď.

Útvary umeleckého štýlu vymedzuje teória literatúry (Pozri Literárne druhy a žánre a Výrazové prostriedky umeleckej literatúry, str. 12 – 14).

Hovorový štýl

Je to štýl **súkromnej, familiárnej (rodinnej), priateľskej komunikácie**. Subjektívny štýl. Pre hovorový štýl sú typické **spontánne** – nepripravené útvary. Okrem súkromného listu sú všetky hovorené.

Využíva všetky slohové postupy, ale slohové útvary majú jednoduchú úroveň.

Najtypickejším útvarom pre hovorový štýl je **dialóg** vo všetkých formách (pracovný dialóg, spor, spoločenský rozhovor).

Má aj **monologické útvary**, napr. rozprávanie príbehu, anekdoty, krátky jednoduchý opis, krátka úvaha v dvoch-troch vetách, jednoduché vysvetlenie atď.

Základné vlastnosti hovorového štýlu

- **ústnosť**

Okrem súkromného listu prevláda dialóg a rozprávanie; veta s výraznou intonáciou; rýchle tempo reči oproti čítaným textom; výrazná mimi-ka a gestikulácia.

■ súkromnosť

Je to jazyk rodinného, priateľského prostredia, nachádza sa tu veľa dialektizmov, slangových výrazov – *kúpiť krumple, nemať prachy*; nárečie ovplyvňuje prízvuk – východoslovenský alebo bratislavský prízvuk; nedôsledná výslovnosť – *šťasný, prázny*.

■ situačnosť

Využívanie situácie – namiesto opisu veľkosti predmetu naznačíme jeho rozmer rukami; veľa zámen a zámenných prísloviak – *A tam ten chlap tak sedel...*; parazitistické slová – *slovom, oné, že, však*.

■ stručnosť

Veľmi častá univerbizácia – *triedny*, namiesto *triedny učiteľ*; skratky a značkové slová – *zédeška, eseročka, kádehák*; krátke slohové útvary.

■ expresívnosť

Uvoľnenosť vetnej skladby – veľa vsuviak; nedokončenosť vety – *Veď je to...*; vulgarizmy – *žrádlo, vychlastal to*; eufemizmy – *požičal si to, znárodnil to*, namiesto *ukradol*; rodinné slová – *starký, maminka*; príznakové cudzie slová – *kumšt, bengál*; frazeologizmy – *chlap jak hora, utrel si hubu*, namiesto *nedostal nič*.

SPRACOVANIE INFORMÁCIÍ

Informácia (pre potreby informatiky) je taký údaj, ktorý obohacuje poznanie používateľa jazyka. Informatika je vedný odbor, ktorý sa zaoberá vznikom, získavaním, spracovaním, ukladaním, sprístupňovaním a šírením informácií.

Základné informačné inštitúcie:

a) knižnice, b) bibliografické inštitúcie, c) strediská vedeckých a technických informácií.

Informačné pramene:

- a) **primárne** (nespracované – z lat., prvoradé pramene) – knihy, časopisy, vedecké spisy, výskumné správy vedeckých pracovníkov atď.
b) **sekundárne** (spracované primárne pramene – z lat., druhoradé pramene) – napr. katalógy, zoznamy atď.

Katalóg je zoznam napr. autorov, ktorých knihy sú k dispozícii čitateľom v knižnici alebo zoznam autorov spomenutých v odbornej učebnici. Mená alebo iné položky v katalógu sú usporiadané v abecednom poriadku. Najčastejšie prideme do styku s katalógom v odbornej literatúre.

Menný alebo **autorský katalóg** uvádza strany, kde sa nachádza zmienka o danom autorovi.

Príklad

<i>Balzac, H. de</i>	152, 158
<i>Baudelaire, CH.</i>	160 – 162
<i>Bednár, A.</i>	22, 23

Vecný alebo **predmetový katalóg** prináša zoznam kľúčových termínov, pojmov a stranu, kde sa nachádza uvádzaný pojem.

Príklad

<i>administratívny štýl</i>	50
<i>aktuálne členenie</i>	32
<i>argot</i>	20

- c) **terciárne** pramene (údaje spracované z primárnych a sekundárnych prameňov – z lat., tretioradé pramene)

K najčastejším terciárnym prameňom patrí **bibliografia** a **rešerš**.

Z katalógov knižníc, zo štúdií odborných diel a zoznamov použitej literatúry si môžeme urobiť zoznam všetkých diel, ktoré analyzujú napr. sociálne nárečia. Ak napíšeme my nejaký odborný článok, prednášku či slohovú prácu, uvedieme v závere nášho textu použitú literatúru, z ktorej sme študovali alebo ktorú sme citovali.

1. bibliografia, zápis použitej literatúry

V bibliografii dodržiavame abecedné poradie autorov (aj diel od toho istého autora).

Ak sú na obálke knihy vypísaní viacerí autori, do bibliografie uvedieme všetky mená. Kolektívne dielo (ak nemá vedúcu osobnosť) začneme do zoznamu zapisovať až názvom diela. Ak sú na obálke knihy uvedení napr. traja autori a pripísaný celý kolektív ďalších autorov, zapíšeme tri mená a pripíšeme skratku **kol.** Novšie diela majú medzinárodné identifikačné číslo: ISBN.

Príklady

Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: *Dynamika slovnnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1989, s. 430.

Kráľ, A.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 1987. ISBN 80-224-0464-0

Pisárčiková, M. a kol.: *Jazyková poradňa odpovedá*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.

2. **rešerš**, z franc., vyhľadanie – prehľad, súhrn poznatkov o danej téme. Pracovníci veľkej knižnice na objednávku vyhľadajú všetky zmienky v odbornej literatúre o danej téme.

Útvary súvisiace so získavaním informácií

1. **anotácia** – krátka charakteristika napr. literárneho, televízneho diela, jeho obsahu, spôsobu spracovania, často so základnou informáciou o autorovi, prípadne s poznámkou, pre aký okruh čitateľov, divákov či používateľov je určený, o počte strán a cene knihy. Tento útvar využívajú vydavateľstvá na informovanie o knižných novinkách, časté sú v televíznych programových časopisoch, aby si diváci mohli lepšie vybrať. Anotácia nehodnotí subjektívne prezentované dielo ako recenzia, pri násť len prvé a základné informácie.

V súčasnosti preniká anotácia aj do reklamy kníh, ale aj výrobkov z inej sféry ako z umenia a literatúry. Tento typ anotácie výrobok len chváli, úplne chýba negatívne hodnotenie (žiaden predajca neodradí zákazníkov tým, že povie pravdu o slabšom literárnom diele).

2. **marginálie** – z lat., marginálny = okrajový. Marginálie sú krátke poznámky o obsahu alebo k obsahu knihy, odborného článku, časopisu na vonkajšom okraji strany, aby sa čitateľ vedel zorientovať, čo sa v knihe nachádza. Sú to často nesystematicky usporiadané poznámky čítajú-

ceho. V odbornej literatúre, hlavne v učebniciach, autori zámerne na okraj článku zachytávajú napr. základné pojmy, najdôležitejšie body článku (vytvárajú tak osnovu).

3. **resumé** – z fr., krátky obsah, zhrnutie. Stručne zachytáva základné myšlienky výkladu, komplexnej maturitnej práce, diplomovej práce, dizertácie atď., teda akéhokoľvek vedeckého spisu alebo článku. Je zvyčajne zhrnutím obsahu odbornej práce a zaraďuje sa na koniec práce. Často má aj cudzojazyčný variant. V odbornej literatúre sa nazýva **abstrakt** a je hneď po úvode.
4. **konspekt** – z lat., krátky prehľad. Konspekt je krátky, výstižný výťah (výpis) podstatných častí obsahu diela. Musí splniť tieto požiadavky:
- a) zachytí obsah celého odborného článku alebo diela (nemôže vynechať napr. štvrtinu článku),
 - b) musí dodržať logickú a kompozičnú štruktúru textu (nesmie najprv spoznámkovať záver a potom jadro),
 - c) šetrí čas študujúceho, a preto neodpisuje doslova text z odborného diela (na to máme kopírovanie). Študujúci selektuje informácie na dôležité a menej dôležité pre jeho zámer a tie dôležité zachytí v skrátenej a prehľadnej forme (vyhýba sa kompletným vetám so slovesom; využíva skratky, značky; využíva grafické prostriedky: podčiarkuje text, jednotlivé pojmy odlišuje farebne alebo typom písma, kreslí šípky, štvorčeky atď.).
- Obsah konspektu je daný, forma konspektu je záležitosťou každého jednotlivca.

5. **osnova** – je to najstručnejší, najprehľadnejší záznam obsahu textu. Obsahuje len kľúčové pojmy. Využíva zvyčajne neslovesné jednočlenné vety. Osnovu píšeme po prečítaní textu, aby sme si zaznačili najdôležitejšie údaje, ale píšeme ju aj pred tvorbou textu.

Napísanie osnovy – v heslách – je jednou fázou pri tvorbe slohového útvaru, napr. školského výkladu o Ľ. Štúrovi: 1. Zaradenie do literárneho obdobia; 2. Život; 3. Štúdium; 4. Tvorba; 5. Zhodnotenie prínosu pre slovenskú históriu.

Pojmy, heslá označujeme rímskymi (I., II.) alebo arabskými číslicami (1., 2.; 1. 2; 1. 2. 1) alebo písmenami (A.; a/), alebo ich kombináciou.

Označenie bodov čítame: po prvé, po druhé
po á, po bé.

Napr. bod 2. 1. 2 čítame: v bode (v odseku) dva, jeden, dva alebo bod (odsek) dva, jeden, dva (nevšímame si bodku za číslicou).

6. **tézy** – prinášajú stručné, veľmi zhustené hlavné myšlienky odborného diela alebo prednášky. S tézami príde stredoškolský študent do styku len výnimočne, ale na vysokej škole bude sledovať prednášky, ku ktorým dostane dopredu vypracované tézy. Počúvajúc si nemusí robiť veľmi podrobné poznámky. Výhodné sú tézy k referátu na vedeckom sympóziu alebo k odbornej prednáške, účastníci sa môžu dopredu fundovane pripraviť na diskusiu.
7. **excerpty (výpisky)** – z akéhokoľvek textu sa môžu robiť na záznamové lístky, ktoré majú normatívne stanovenú formu. Dnes už klasické kartotéky strácajú celospoločenský význam a dokonca aj v súkromí ľudia využívajú viac osobný počítač. Záznam v počítači alebo na kartotечnom lístku musíme doplniť bibliografickými údajmi, kde si poznačíme aj stranu, na ktorej sa informácia nachádza (napr.: Pisárčiková, M.: Jazyk súčasnej prózy a jazyková kultúra. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Bratislava: Veda, 1995, s. 35; Krasko, I.: Nox et solitudo. 4. vyd. Bratislava: Tatran, 1975, s. 12–13).

Poznámka: Takto postupujeme aj pri zápise **citátu**. Slovo **In** znamená v (v diele). Ak citujeme viac výrokov toho istého autora z tej istej knihy, nemusíme vždy uvádzať názov knihy, ale napíšeme výraz **ibid.** (z lat. ibidem, tamže).

Pri získavaní informácií z internetu zapíšeme celý údaj aj s dátumom nášho vstupu: História bratislavskej MHD. <http://www.imhd.sk/ba?www=historia/index/> 31.1.2002

JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA

Komunikácia (z lat. communicare – dorozumievať, oznamovať) je prenos **informácie** medzi účastníkmi komunikácie – **komunikantmi**. Komunikujeme prostredníctvom (hovorených alebo písaných) slov – **verbálna komunikácia**, ale aj pomocou mimiky, posunkov, obrazov – **neverbálna komunikácia**.

Informácia v komunikačnom reťazci nie je totožná s pojmom informácia (údaj), s ktorým pracujeme v učebnom celku spracovanie informácií. Pri komunikácii autor (odosielateľ) informáciu (**komunikát**, text, prejav) „zaodeje napr. do slov“ (**kóduje** ju) a odosiela **adresátovi (prijímateľovi)** prostredníctvom **komunikačného kanála**.

Ak sú obaja účastníci komunikácie v priamom kontakte (vidia sa, telefonujú si), spätnou väzbou si overujú, či porozumeli informácii, hovoríme o **priamej komunikácii**, ak to tak nie je, ide o **nepriamu komunikáciu**.

Podľa komunikačnej sféry, v ktorej sa výmena informácie uskutočňuje, rozlišujeme **bežnú komunikáciu** (súkromná, rodinná sféra) a **oficiálnu komunikáciu** (verejná sféra: školstvo, súdnictvo, administratíva, pracovisko atď.).

Ak sa všetci (najmenej dvaja) účastníci komunikácie pravidelne striedajú ako hovoriaci a počúvajúc, ide o **dialogickú komunikáciu**, ak hovorí súvislo iba jeden komunikant, ide o **monologickú komunikáciu**.

Ak do výmeny informácií rušivo zasiahne napr. porucha zvuku, hluk z komunikačného prostredia, neznalosť toho istého jazyka, pravopisné chyby v písanom texte, môže nastať **komunikačný šum** – prijímateľ informáciu nepochopí správne (**nedekóduje** ju).

Komunikačný reťazec (schéma)

komunikát
(informácia, text, prejav)

autor — *kódovanie* — **komunikačný kanál** — *dekódovanie* — **adresát**
(činnosť mozgu a napr. rečových orgánov) (nosič, kód) (napr. činnosť sluchových orgánov a činnosť mozgu)

komunikačný šum
(napr. hluk, porucha)